
3 1761 03614 0549

MARIA REGINA ROMANIEI

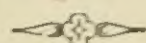
ȚARA MEA



EDITURA LIBRĂRIEI ::
PAVEL SURU, BUCUREȘTI
1919

10 Lei

MARIA
REGINA ROMÂNIEI

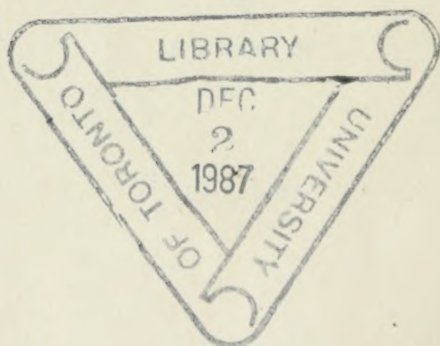


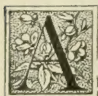
ȚARA MEA

TRADUCERE DIN ENGLEZEȘTE
DE
N. IORGA

EDIȚIA III

EDITURA LIBRĂRIEI PAVEL SURU, BUCUREȘTI.
SIBIIU, 1919
TIPARUL TIPOGRAFIEI ARHIDIECEZANE.


LIBRARY
DEC
2
1987
UNIVERSITY
OF TORONTO

ceastă carte a fost scrisă la epoce deosebite. Partea întâia a văzut lumina într'un ceas când simţiam că răsboiul se apropia de hotarele noastre şi, ştiind în ce parte ne vom hotărî, am pregătit o serie de schiţe uşoare pentru a fi trimise în Anglia când ne vom fi declarat aliaţii ei.

România e puţin cunoscută marii Impărăţii de peste mări, şi doriam să fie condeiul mieu acela care va vădi unele din frumuseţile ei ţerii mele de naştere. Cu intenţie nu am pomenit în volumul întâiu nume, cu intenţie am trecut atât de repede dela una la alta, căutând ca în cât mai puţine cuvinte să vrăjesc atmosfera şesurilor noastre întinse, a nesfârşitelor noastre drumuri prăfoase, a munţilor şi pădurilor noastre, a satelor noastre smerite, a pitorescelor noastre biserici şi a paşnicelor noastre mănăstiri, a lunilor noastre de căldură şi de frig. Mai voiam şi aceia: să fac a se cunoaşte sufletul, de o melancolie stranie, al poporului nostru.

Intr'un timp cu totul deosebit a fost scrisă partea a doua. Grozava depresiune a înfrân-

gerii şi a retragerii, zăcea ca o povară asupra noastră a tuturora. Trei sferturi din ţara noastră ni fuseseră smulse; ca o ceată de oi pierdute fuseserăm goniţi din adăposturile noastre.

Simţind cât de desnădăjduit era năcazul poporului meu, întrebaiu pe profesorul Iorga ce pot face pentru sufletele lor în acest ceas de întunerec. «Descrieţi-le locurile pe care le-au pierdut», i-a fost răspunsul. «Aţi scris o carte pentru ţara naşterii Voastre; acuma e vremea să scrieţi una pentru ţara ă cării nenorocire o împărţiţi». Indemnată de cuvintele cuiva care credeà că aş puteà să mişc inimile oamenilor cu condeiul meu, am făcut o a doua serie de schiţe, şi le-am făcut la un ceas când toţi râvniau să-şi amintească, să spere...

Li-am spus numai despre ce-mi erà tot aşà de scump ca şi lor, şi pot spune că s'au cetit larg cărticelele mele. Fiind scrise în zile de năcaz, ele au mers drept la inimile acelora pentru cari fuseseră scrise, ajutând să întărească acea simţire de încredere între mine şi poporul mieu pe care nădăjduesc că nimic nu o va puteà nimicì.

Erà numai o biată ediţie tipărită pe hârtie de războiu, dar în multe mâni a ajuns...

Mi s'a spus că acei din Ardeal, aceia pe care i-am aşteptat aşa de îndelung şi cari aşa de îndelung ne-au aşteptat pe noi, ar vreà să cetească şi ei cartea mea; de aceia se tipăreşte o nouă ediţie în ţara lor, care e şi a noastră.

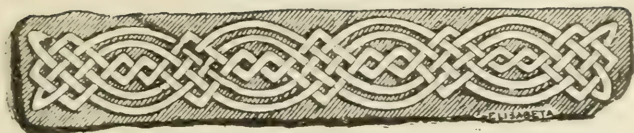
Cândva poate, dacă Dumnezeu mă ajută să trăiesc, voiu scrie altă carte, o carte despre

acele scumpe țeri care au umplut de dor toate inimile românești, despre acele țeri pentru a căror liberare atâtea vieți tinere s'au jertfit, atâta sânge s'a vărsat... Dar întâiu ca în pelerinagiu trebuie să le străbat, din loc în loc. Căci pot descrie bine numai lucrurile pe care le-am văzut, lucrurile pe care le-am simțit.

Dacă această a treia parte va venì vreodată la lumină, simt ca și cum sufletele celor cari au murit pentru idealul nostru ar sta lângă mine, simt ca și cum mânile lor de umbre mi-ar călăuzì condeiul. Ar fi scrisă pentru cei vii întru pomenirea morților.

Dar presentul singur e al nostru; viitorul zace în mânile lui Dumnezeu. Și, fiindcă acea carte visată nu s'a înfăptuit încă, trimet aceste două cărticele fraților noștri de peste munți, sperând că vor primì cu simpatie ceiace cu atâta iubire s'a scris.

Marie.



I.

Regina unei ţeri mici!

Aceia cari sunt deprinşi a vedea cârmuitori ai unor ţeri mai mari înţeleg prea puţin ce înseamnă aceasta.

Inseamnă muncă şi griji şi nădejde, şi multă trudă pentru slabă ispravă. Dar larg e câmpul, şi, dacă inima are voie bună, mare e opera.

Când eram tânără, gândiam că totul e muncă, muncă pieptiş în sus; dar anii cari trecură au adus altă cunoştinţă, o cunoştinţă binecuvântată, şi acuma ştiu.

Ţara aceasta e mică, e nouă, dar e o ţară care mi-e dragă. Imi trebuie ca şi altora să li fie dragă; de aceia ascultaţi

câteva cuvinte despre dânsa. Ingăduiţi-mă să zugrăvesc câteva icoane, să fac câteva schiţe aşa cum le-am văzut cu ochii întăiu, apoi cu inima.



Odată eram pentru acest popor o străină; acuma sunt una dintre ei, şi, pentru că vin de atât de departe, am fost mai mult în stare să-i văd cu însuşirile lor bune şi cu neajunsurile lor.

Ţara lor e o ţară rodnică, o ţară de întinse şesuri, de grâu învălurat, de codri adânci, de stâncoşi munţi, de râuri care în primăvară vuiesc de ape spumegate şi care vara nu sunt decât leneşe şuviţi de apă pierdute între pietre. O ţară unde ţeranii muncesc supt un soare care arde, o ţară neatinsă de murdăria fabricelor, o ţară de extreme, unde iernile sunt de ghiaţă şi verile ard ca în cuptor.

Legătură intră Răsărit şi Apus.

La început era o ţară străină. Drumurile ei prea prăfoase, prea fără de capăt şesurile ei. A trebuit să mă învăţ a-i vedea frumuseţile şi a-i simţi nevoile cu inima mea.

Puţin câte puţin străina a ajuns a fi una din ei, şi acuma i-ar plăcea ca pământul naşterii sale să vadă acestălalt pământ cu ochii Reginei lui.

Da, puţin câte puţin am învăţat să înţeleg acest popor şi, încetul pe încetul, el a învăţat să mă înţeleagă pe mine.

Acuma ne încredem între noi, şi astfel, cu ajutorul lui Dumnezeu, împreună vom merge spre un mai mare viitor.

*
* *

Iubirea mea de libertate şi de zări întinse, iubirea mea de aier liber şi de cărări necălcate m'a dus la multe descoperiri. Imi plăcea să călăresc singură ceasuri întregi ca să ajung la vre-un sat pierdut, ca să dau de vre-o biserică în ruine stând între crucile ei rustice pe vre-un mal ori să mă aflu la cutare loc în vremea apusului, când boltă şi pământ erau să fie scăldate în roşu înflăcărat.

O, apusurile româneşti, ce minunate sunt!

Odată călăriam încet spre casă.

Ziua fusese arzătoare, aierul era greu de praf. In nesfârşite valuri de aur ars

câmpiile de grâu se întindeau înaintea mea. Nicio aburire de vânt nu mişca maturitatea lor; păreau că aşteaptă ceasul secerişului, mândre că sunt bogăţia ţerii.

Cât cuprindeam cu ochiul, câmpii de grâu şi alte câmpii de grâu, pierzându-se 'n zări într'o linie palidă. O ceaţă albastră plutia asupra lumii, şi cu dânsa o mireasmă de rouă şi de sămânţă ce coace se ridica uşor din pământ.

La capătul drumului era o fântână, cu cumpăna-i lungă ţintind ca un deget uriaş spre cer. Lângă dânsa o veche cruce de piatră hâită într'o parte ca de oboseală, o cruce înnălţată odată cu fântâna întru amintirea cutăruia care murise....

Pace mă înfăşura; calul mieu nu făcea nicio mişcare: şi el era supt farmecul de amurg.

De departe, o cireadă de bivoli venia încet spre mine pe lungul drum drept: un alaiu urât de bestii care puteau să fi aparţinut vremurilor înnainte de potop.

Unul câte unul înnaintau, acoperiţi de noroiu, răbdurii, hâţinând trupurile lor hâde, purtând masiv capetele lor cu coarne grele, ochii lor goi de înţelegere zgâiţi

spre nimic, de şi, când şi când, ridicându-şi feţele, păreau că-şi caută ceva din ceruri.

De supt copitele lor se ridicau nouri de praf, întovărăşindu-li orice pas. Soarele apuind îl prindea, prefăcându-l într'un fum aprins. Era un văl de lumină întins asupra acestor dobitoace de povară, o glorioasă aureolă de raze înnaintând cu dânşii către odihna lor.

Stătuiu pironită pe loc şi mă uitaiu la dânşii cum treceau pe lângă mine, unul câte unul.... Şi în seara aceia o perdea pare că a fost trasă de 'nnaintea atâtor taine. Prinsesem înţelesul vastei şi rodnicei câmpii.



Douăzeci şi trei de ani am cheltuit până acum în această ţară, fiecare zi aducând bucuria ei sau năcazul ei, lumina ei sau umbra ei; cu fiecare an interesul mieu pentru dânsa s'a făcut mai vast şi înţelegerea mea s'a adâncit; am ajuns să ştiu unde era nevoie de mine ca să ajut.

N'am să mă apuc a povesti de aşezămintele ţerii mele, de politica ei, de nume cunoscute lumii întregi. Alţii au făcut acea-

sta cu mai multă pricepere decât aş fi putut. Imi trebuie numai să vorbesc de sufletul ei, de atmosfera ei, de ţeranii şi ostaşii ei, de lucruri care m'au făcut să iubesc ţara aceasta, care au făcut ca inima mea să bată odată cu inima ei.

M'am purtat printre cei mai umili. Am intrat în căsuţele lor, li-am pus întrebări, am prins în braţele mele pe pruncii lor.

Li-am vorbit limba cu stângăcie, făcând multe greşeli, dar, de şi străină, nicăiri, între ţerani, n'am întâmpinat neîncredere ori bănuială. Erau bucuroşi să-mi vorbească, bucuroşi să mă lase să întru în căsuţele lor şi în deosebi să-mi vorbească de năcazurile lor. Totdeauna de năcazurile lor au să povestească cei sărmani, dar aceştia o făceau cu o demnitate deosebită, vorbind de moarte şi de sărăcie cu o resignare stoică, numărând mormintele copiilor lor aşa cum altcineva ar număra pomii sădiţi în jurul casei.

Săraci sunt, neştiutori sunt ţeranii aceştia. Părăsiţi sunt şi plini de eresuri, dar este o mare nobleţă în rasa lor. Sunt cumpătaţi la mâncare şi multămiţi cu puţin, puţine sunt nevoile lor, dorinţele lor sunt

mărgenite; dar *un* vis mare îl hrănește cu dragoste fiecare din ei în inima sa: el dorește să fie stăpân pe pământ, să aibă în sama lui ogorul pe care-l lucrează; dorește să-l poată numì al său. Aceasta mi-a spus fiecare din ei și ei toți; era cântecul veșnic al tuturor cuvintelor lor.



Când am văzut întâiu un sat românesc, cu colibele-i mărunte ascunse între pomi, singurele colțuri verzi pe nemărgenitele câmpii, abia de puteam crede că familii întregi pot locui în case așa de mici.

Păreau casele pe care le schițam în copilărie, cu o ușă la mijloc, o ferestruică de amândouă părțile și fum mergând undeva în rotocoale din coperișul buhos. Adesea aceste coperișuri par prea grele pentru asemenea căsuțe; par că le zdrobesc, și ușile date în lături li dau o înfățișare de parcă ar striga după ajutor.

Seara femeile stau torcând din furcă pe praguri, pe când turmele vin spre casă tropotind moale prin praf și dulăii latră furios, umplând de zarva lor tot văzduhul.

Nicăiri n'am văzut atâţia dulăi ca într'un sat românesc, — grea încercare pentru cine călăreşte pe un cal neastâmpărat.

Cât e noaptea de mare, cânii latră îngânându-se. Nu se opresc nicio clipă; e un zgomot nedespărţit de noaptea românească.

Totdeauna mi-a plăcut să cutreier satele acestea. Am făcut aşa în orice timp al anului, şi nu e lună care să nu-şi aibă farmecul.

Primăvara, sunt pe jumătate îngropate 'n pomi, o Mare spumegând de flori albe, din mijlocul cărora coperişurile rotunde ale colibelor răsar ca nişte nouri mari cenuşii.

Galiţe, gâşti şi purceluşi se joacă ici şi colo pe praguri; zambile timpurii şi păpădii galbene cresc în voie prin curţile nemăturate, unde oale de forme ciudate şi luminoase bucăţi de scoarţe rupte zac în pitorească neorânduială.

Printre toate acestea copiii cu ochi negri se găsesc pe jumătate goi în fericită libertate.

Niciodată n'am fost în stare să înţeleg cum familii aşa de îmbielşugate, fără

să mai pomenesc păsările şi atâţia prieteni cu patru picioare, pot afla loc în cele două mărunte cămăruţe din care se alcătuiesc aceste colibe.

Iarna, satele sunt acoperite de zăpadă; fiece căsuţă e o albă grămăgioară învăluită; toate colţurile sunt rotunzite, aşa încât coliba pare să fie împachetată în vată.

Nu-şi dă nimeni osteneala să înlăture nămeţii. Zăpada rămâne unde a căzut; săniuţele sar peste ridicăturile ei, făcând drumuri tot aşa de învălurate ca o Mare bătută de furtună!

*
* *

Ţeranul român nu e niciodată grăbit. Timpul n'are niciun rost în socoteala lui de viaţă. Deprins cu zări nemărgenite, el nu aşteaptă să ajungă într'o zi la capătul drumului.

Vara, carăle, iarna săniile se mişcă de-a lungul acestor nesfârşite drumuri, încet, supus, cu o neobosită răbdare.

Trase de cai mărunţi, slabi, săniile de lemn trec peste zăpada neegală; ţeranul stă pe jumătate ascuns între grămezile de lemne şi căpiţele de fân ori de coceni,

după cum duce una ori alta dela un loc la altul. Bun de zugrăvit în asprul lui cojoc, e tot aşa bun de zugrăvit vara în cămaşa lui albă, cu pălăria largă 'n margeni, culcat cu mulţămire pe grâul clădit, pe când boii lui răbdurii se trudesc înnainte, părând a fi tot aşa de nepăsători ca şi stăpânul lor la lungimea drumului. Cenuşii boii aceştia, — slabi, vânjoşi, cu coarnele lung arcuite; ochii li sunt frumoşi, cu o căutătură aproape ca a omului.

Şi de-a lungul acestor drumuri carăle ţeranilor se trudesc, unul după altul, în şir fără capăt, prin norii de praf. Dacă noaptea le apucă pe drum, boii sunt desjugaţi, carăle trase lânga şanţ până ce zorile răsărind amintesc ţeranilor că mai sunt multe poşte până să ajungă la ţintă.

Când plouă, praful se face noroiu; drumul se face atunci numai o apă!

România nu e o ţară de colori tari. E o ciudată unitate în zările-i largi, în drumurile-i prăfoase, în ţeranii ei îmbrăcaţi în alb, în carăle ei aspre de lemn. Până şi boii şi caii par a se fi contopit în cenuşiu sau în coloare murgă, aşa încât să se facă una cu acel soiu de visă-

toare negură ce zace asupra tuturor lucrurilor.

Numai apusurile prefac toate aceste nuanţe de umbră într'o neaşteptată minune de coloare, revărsând asupra pământului şi cerurilor valuri de aur minunat. Am văzut clăi de fân schimbându-se în piramide aprinse, râuri în panglici de foc şi feţe sarbede, obosite aprinzându-se ca de o miraculoasă strălucire.

Un ceas fugar, ceasul acesta al apusului, dar totdeauna el năvăleşte asupră-mi ca o veşnică făgăduială trimeasă de Dumnezeu din ceruri.

Poate că, iarna şi toamna, aceste apusuri sunt mai glorioase, când pământul e obosit, când munca lui de un an e isprăvită sau când el doarme supt strălucitoru-i giulgiu de zăpadă, păzind în sânul său recolta ce va să vie.

*
* *

Cu totul altfel decât satele de la câmp sunt cele din munte.

Căsuţele sunt mai puţin sărăcăcioase, nu aşa de mici, coperişurile de stuh sunt înlocuite cu cele de tablă, care strălucesc

ca argintul în soare. Mai bogate şi mai felurite sunt veşmintele ţeranilor; colorile sunt mai vii, şi adesea o grădiniţă plină de flori încunjură casa.

Toamna e vremea potrivită ca să cercetezi aceste sate din muncele; toamna, când copacii sunt o înflăcărată strălucire, când anul ce trage de moarte aruncă o ultimă sforţare de frumuseţă înnainte să-l învingă frigul şi zăpada.

De multe ori am fost primită din inimă în aceste sătucene, ţeranii ieşindu-mi înnainte cu mânile pline de flori. La cel d'intâiu semn de apropiere a trăsurii mele, cete de călăreţi rustici vin în goană ca să mă întâmpine, săltând grăbit pe căluţii lor zburliţi, purtând steguleţe ori ramuri înflorite şi chiuind de bucurie. Se ţin hojma de trăsură, ridicând nori de praf. Ca şi stăpânii lor, caii mărunţi sunt nebuni de aprinşi; totul e zvon, coloare, mişcare; sălbatec aleargă bucuria pe pământ.

Clopotele satului sună, glasurile lor sunt pline de voioşie; şi ele-ţi strigă: bine-ai venit! Cete de femei îmbrăcate vesel şi de copii se revarsă din case,

după ce şi-au prădat grădinile ca să samene flori în calea Reginei lor.

Biserica se află 'n de obşte în mijlocul satului; acolo Doamna trebuie să-şi lase trăsura, şi, încunjurată de o mulţime iute, fericită, e dusă spre sfântul lăcaş, unde preotul o primeşte la uşă cu crucea în mână.

Ori încotro se duce, mulţimea o întovărăşeşte; nu e stângăcie, nu e sfială, dar nu e nici îmbulzeală ori strivire. Ţeranii români rămân plini de demnitate; rare ori ei sunt gălăgioşi în bucuria lor. Li trebuie să se uite la cineva. să-l atingă, să-i audă glasul: dar nu arată mirare şi curiositate, numai puţină. De cele mai multe ori expresia feţei lor rămâne serioasă, şi copiii lor se uită lung la om, cu feţe grave şi ochi mari plini de expresie.

Numai călăreţii aceia în goană ajung a face zgomot în voioşia lor.

* * *

Sunt curioase datini la ţerani, eresuri ciudate. România fiind o ţară de secetă, e noroc să ajungi cu ploaie: e semn de

bielşug, de rodnicie, e nădejde de bună recoltă, — bogăţie.

Une ori, când mergeam prin sate, ţerancele puneau doniţe mari pline de apă înnaintea pragului; un vas plin e semn de noroc. Ele varsă chiar apă înnaintea piciorului cuiva, tot din pricina acestui straniu eres, că apa e belşug, şi, când vine faţa luminată între ei, trebuie să i se facă cinste în tot felul.

Am văzut fete înnalte, frumoase, ieşind din casele lor ca să mă întâmpine cu cofe pline ochi pe cap: la apropierea mea, stăteau pe loc, stropii lunecându-li pe faţă ca să arăte bine că vasele sunt cu adevărat pline.

E bine să întâlneşti un car plin de grâu sau de fân care-ţi iese 'n cale; dar un car deşert e semn sigur de nenoroc.

De multe ori, pe unde am fost, locuitorii s'au strâns în jurul mieu, sărutându-mi mânile, marginea hainei mele, căzând în genunchi parcă ar fi voit să-mi sărute piciorul, şi mai mult decât odată ei mi-au adus pe copiii lor cari-şi făceau cruce înnaintea mea ca şi cum aş fi fost o icoană într'o biserică.

La început era greu să primești fără a te înroși așa un omagiu, dar pe încetul m'am deprins cu aceste manifestații loiale; pe jumătate umilită, pe jumătate mândră, înnaintam printre ei, fericită că mă aflu în mijlocul lor.

*
* *

Ar fi cu neputință să vă descriu tot ce am văzut, auzit ori simțit pe cale între acest popor simplu, cu inima caldă; atâtea priveliști vii, atâtea scene mișcătoare au rămas întipărite în inima mea. Am rătăcit prin sate pierdute în locuri uitate, pe șesuri fierbinți; m'am cățărat până la umile căsuțe cuibărite laolaltă pe coaste de munți. Am ajuns la plăcute sălașuri mărunte ascunse între brazi uriași. Pe țermuri de Mare pierdute am descoperit sătucene unde Turci locuiau în singuratecă răzlețire; lângă Dunărea largă am rătăcit printre târguri puțintele, locuite de pescari ruși, al căror tip se deosebește așa de mult de al țeranului român. De la întâia vedere recunoști neamul lor: uriași înnalți, cu bărbi frumoase și ochi albaștri, cu cămășile roși ce se văd cât de colo.

Mai ales în Dobrogea aceste naţii felurite se îmbulzesc: pe lângă Români. Turci, Tatari, Ruşi, pe alocurea şi Nemţi, trăiesc paşnic unii lângă alţii.

Am fost într'un sat din Dobrogea, care era în parte românesc, în parte rusesc, în parte nemţesc, în parte turcesc. Am mers de la un capăt la altul, cercetând atâtea căsuţe, întrând în fiecare biserică, isprăvindu-mi încunjurul la mica moschee rustică, tapisată cu covoare veştejite, şi acolo, într'o mulţime de Turci de rând, am ascultat slujba lor ciudată, din care n'am înţeles nimic. O femeie care nu e voalată n'are drept să între în sfânta incintă; dar un nume regal deschide atâtea uşi, şi atâtea regule severe se calcă în bucuria de a primi un oaspe aşa de neobişnuit.

Intr'o arzătoare zi de vară am venit într'un orăşel locuit aproape numai de Turci. Impărţiam bani mărunţi între săraci şi cei fără sprijin şi mă purtam de ici colo. Era acuma rândul poporaţiei musulmane; de aceia cercetam locurile cele mai nenorocite, cu mânile pline de bani.

Așa li-a fost de mare bucuria la venirea mea, încât scopul cel adevărat al visitei mele a fost aproape uitat. M'am găsit încunjurată de un roiu de femei aprinse, în haine ciudate, ciripind o limbă neînțeleasă mie.

Imi ziceau: Sultană, și fiecare-și simția nevoia de a mă pipăi; puneau degetele pe hainele mele, mă atingeau pe spate, ba o bahadârcă bătrână m'a apucat de bărbie. Mă duceau din colibă 'n colibă, din curte 'n curte. M'am găsit despărțită de tovarășii miei, rătăcind într'o lume pe care n'o mai cunoscusem până atunci. Mă târau cu ele printr'un labirint de mici colibe clădite din lut, de grădini ridicul de mici, de ogrăgioare dosite, făcându-mă să intru în locuințele lor, să pun mâna pe copiii lor, să mă așez pe scaunele lor. Ca un zbor de cioare se certau și se băteau după mine, puindu-mi întrebări, copleșindu-mă cu bune urări, la care nu puteam răspunde decât cu o mișcare din umere și zâmbete.

Femeile musulmane mai sărace nu sunt de fapt voalate. Ele poartă largi nădragi de bumbac și peste dânșii un fel de mantie pe care și-o tot țin supt nas. Cro-

iala acestor mantii li dă acea linie indescriptibilă, aşa de plăcută ochiului şi care aparţine numai Răsăritului. Şi colorile ce aleg ele sunt totdeauna armonioase; afară de aceasta, ele sunt în concordanţă cu împrejurimea lor de soare şi de praf. Femeile acestea poartă ciudate colori albastre-şterse şi *mauve*, — chiar şi negrul hainelor lor nu e cu adevărat negru, ci a luat nuanţe ruginii, care se amestecă plăcut cu mediul în floarea noroiului în care locuiesc.

Când se îmbracă pentru drumuri mai lungi, portul lor e în de obşte negru, cu o pânză albă ca zăpada pe capetele lor, aşa fel înfăşurată încât ascunde toată faţa afară de ochi.

Nespus de pitoresce şi de tainice sunt aceste întunecate figuri când vin către tine, atingând uşor păreţii şi purtând în de obşte un băţ greu în mâni; este în ele ceva biblic, ceva care duce pe om îndărăt spre vremuri foarte depărtate.

In acea caldă dimineaţă de vară de care vorbesc, am căutat să scap o clipă de năvălitoarele mele din cale-afară de

prietenoase, așa încât să mă pot furișa într'o colibă mică a cării ușă era larg deschisă.

Ispitită irezistibil de umbra-i tainică, am străbătut în tainița de lut, găsindu-mă într'un aproape desăvârșit întunerec. La capătul cellalt o ferestuică lăsa să străbată o slabă rază de lumină.

Bojbăindu-mi drumul, dăduiu de un pătucean de zdrențe și pe acest culcuș al miseriei descoperiiu o femeie bătrână-bătrână, — așa de bătrână, încât ar fi putut să fi trăit pe vremea zinelor și a vrăjitoarelor, vremi ce nu mai au a face ca vălmășagul și zvonul de astăzi.

Aplecându mă asupra ei, m'am uitat în fața-i boțită, și toate poveștile tinereții mele părură că-mi răsar înnainte, toate istoriile pe care, în copilărie, încântată, le ascultasem, istorii pe care nu le uiți niciodată...

De-asupră-i, atârnând de un cuiu ruginit la îndemâna ei, era o oală de lut neagră, de o formă ciudată. Toate în jurul bahadârcei acesteia erau în floarea pământului: fața ei, locuința ei, zdrențele care o acoperiau, locul pe care sta. Sin-

gura pată de lumină în această tainiță era un miel alb, culcat fără să-l supăre cineva la picioarele patului.

Puind ceva bănuți între cârligatele-i degete osoase, am lăsat pe această ciudată ființă bătrână în sama tovarăşului ei alb ca zăpada, şi, întorcându-mă la lumina soarelui, avuiu simțul că, o clipă, mi-a fost dat să rătăcesc prin veacuri fără număr spre zilele de odinioară.



De la început România a fost o țară supusă năvălirilor. Un stăpân tiranic după altul şi-a pus mânile grele asupra acestui popor; el a fost deprins a fi stăpânit, apăsat, maltratat. Rare ori i-a fost îngăduit să se afirme, să-şi ridice capul, să fie neatârnat, fericit ori liber; totuşi, în ciuda luptelor şi a robiei, n'a fost un neam sortit să piară. A biruit orice asprime a sorții, a înfruntat orice miserie, a biruit orice subjugare, şi n'a putut fi strivit până la moarte; dar de aici a ieşit că poporul românesc nu e vesel.

Cântecele lor sunt triste, încete dan- țurile lor, petrecerile lor rare ori aprinse,

rar se aud tare glasurile lor. In zilele de serbătoare îmbracă hainele cele mai vesele şi, strânşi laolaltă în praful drumului, ei dănţuiesc în grupe sau în cercuri largi, neobosiţi, ceasuri întregi; dar nici atunci nu sunt voioşi sau gălăgioşi, ci solemni şi plini de demnitate, părând a-şi face cheful cumpătat, fără patimă, fără grabă.

Cântecele lor sunt plângeri îndelungi; ariile ce cântă pe fluierile lor plâng fără sfârşit aspiraţia lor şi dorul care se pare a rămânea veşnic nemulţămit, a nu cuprinde nici nădejde, nici îndeplinire.



Tot pentru aceia sunt puţine case foarte vechi: abia de este vre-un castel ori vre-un mare monument rămas din trecut. De ce nevoie să se clădească frumoase case dacă în fiecare zi duşmanul putea să năvălească asupra ţerii şi să ardă totul până la pământ!

Una ori două ciudate vechi clădiri s'au păstrat din acele vremuri de năvălire: solide, înnalte zidiri cu un cerdac deschis, tocmai în vârf alcătuit din puternici stâlpi scurţi, şi, ici colo în imensa adâncime a zidu-

rilor, ferestuici cu locuri de pândă. Cetăţi primitive, pe jumătate turnuri, pe jumătate case ţerăneşti, ele stau de obiceiu cam răzleţe şi nu samănă cu nimic din ce am văzut în alte ţeri.

Am trăit într'una din aceste ciudate case. Cerdacul, care fusese odinioară o întăritură, s'a prefăcut acum într'un simplu balcon, şi din mijlocul stâlpilor stârciţi o plăcută vedere se putea căpăta asupra dealurilor şi şesului. Odăile de dedesupt erau mici, joase, neregulate, cu ziduri mari groase; o scară de lemn dreaptă ca una de funie ducea la aceste încăperi.

Şi pe din afară şi pe din lăuntru zidirea era dată cu var, şi atât de primitivă-i era construcţia, încât căpătase încântătoarea înfăţişare că ar fi fost modelată cu degetul unui olar. Nu erau unghiuri tăioase, ci ceva rotunzit şi neegal la colţuri pe care nici o casă nu-l poate avea. Totul era încununat de un acoperiş lat de şindilă, cenuşiu, cu lumini de argint.

Dar înnainte de toate vechile mănăstiri ale acestei ţeri au păstrat comori din trecut.

Chiar de la început, aceste colțuri răzlețe de frumusețǎ m'au atras mai mult decât orice; nedescriptibil e farmecul pe care-l aruncă asupră-mi, aproape neînțeleasă desfătarea cu care-mi umplu sufletul!

Ca și în multe alte țeri, călugării și maicele din România știu cum să aleagă cele mai încântătoare locuri pentru lăcașurile lor de pace.

Am călătorit dela unul din ele la altul, descoperind multe tesaure ascunse, cercetând pe cele mai bogate și pe cele mai sărace, pe cele de un acces ușor și pe cele ascunse departe în văi de munte, unde piciorul călătorului numai arare ori rătăcește.

La unele am putut ajunge numai călare, urcându-mă peste dealuri și văi, peste pasuri pietroase, urmată de cete de țerani în veșminte albe, pe căluți zburliți, ciufuliți, dar având piciorul sigur ca al caprei de munte.

Odată într'amurg, dupăce o zi întreagă călărisem peste munți, dăduiu pe neașteptate peste unul din aceste depărtate lăcașuri, cu păreții albi, de un pitoresc stra-

niu, pe jumătate ascuns între brazi şi venerabili fagi cu trunchiurile ca uriaşi deodată împietriţi, uriaşi cari în cel din urmă al lor spasm de agonie îşi frâng mânile în zădarnică desperare.

La apropierea mea clopotele începură să sune, glasurile lor clare şi răsunătoare proclamându-şi bucuria către ceruri.

Trecuiu pe supt portalul acoperit în curtea încunjurată de ziduri. Innainte de a fi putut să mă cobor. am fost încunjurată de un negru roiu de maice schiţând smerite gesturi de salutare, făcându-şi cruce, căzând în ghenunchi şi apăsându-şi frunţile pe pietrile de jos, apucându-mi mânile ori părţi din îmbrăcămintea mea, pe care le sărutau, pe când strigau şi murmurau, şoptind vre-o rugăciune.

Uimită de aşa o întâmpinare, am fost luată de supţioară de maica stariţă, o venerabilă bătrână tremurândă, a cării faţă era aşa de increţită de vârstă ca un câmp brăzdat de plug.

Pe jumătate ducându-mă, pe jumătate acăţându-se de sprijinul mieu, mă conduse prin uşa deschisă a bisericii. Din vreme în vreme-mi sărutà pe furiş umărul şi în-

tr'un fel de smerit extas apăsà fața-i bătrână, bătrână, de a mea.

Toate celelalte maice se îngrămădiau după noi ca un stol de păsări cu penele negre, vălurile lor întunecate plutind în vânt, iar clopotele sunând într'una, în zvon de bucurie.

In lăcașul umbrit făcliile aprinse erau ca roiuri de muști luminoase într'o pădure întunecată. Călugărițele se așezară de-a lungul zidurilor, veșmintele lor negre făcându-se una cu umbra, așa încât numai fețele lor reieșiau, făcute și mai eterate prin tremurătoarea lumină a candelei.

Cântau, — bucuros aș spune că era frumos cântecul lor, însă n'ar fi tocmai adevărat. Nu ca în Rusia, cântarea în bisericile românești e departe de a fi melodioasă: ele bâzâiau pe nas cântări trăgănate, adesea repetate, de loc armonioase și care nu par să aibă cuvânt de-a ajunge vre-odată la capăt.

Dar, oarecum, în seara aceia, în pierduta mănăstire de munte, departe de casele oamenilor, acolo, în paraclisul cu tavanul jos, plin de aceste figuri îmbrăcate

'n doliu, ale căror feţe severe erau îngereşti în mistica lumină, sunetele stranii care se ridicau spre boltă nu erau ne la locul lor. Era ceva bătrânesc în ele, ceva arhaic, primitiv, în legătură cu zugrăvelile şi icoanele oarecum barbare, ceva care părea că a rătăcit, venind din vremi trecute, până în lumea mai zbuciumată de astăzi. . .

Mai pompoase erau primirile de care m'am învrednicit în mănăstirile mai mari.

Acolo toţi călugării veniau în alaiu să mă întâmpine: o procesiune de fiinţi cu veşminte negre şi bărbi lungi, de aparenţă austeră, întunecaţi la faţă.

Luându-mă de braţ părintele stareţ mă ducea solemn prin biserica bogat împodobită, pe când o sumă de copilaşi aruncau flori cum treceam.

Nu sunt peste măsură de aspre regulele mănăstireşti în România. Uşile mănăstirilor sunt deschise vizitatorilor; în zilele mai demult erau case de adăpost pentru drumeţii ce călătoriau din loc în loc.

Sfintele ziduri dădeau găzduire de trei zile celor ce treceau pe acolo; aceasta

era vechia datină; și acuma în multe locuri călugării și maicele au voie să-și închirieze căsuțele la cei ce simt nevoie de odihnă pe o vară. Aceasta însă e cu putință numai unde mănăstirile sunt adevărate mici sate, unde, mai mult sau mai puțin, fiecare locuitor are căsuța lui!



Sunt două feluri de mănăstiri în această țară; ori o mare zidire, unde călugării și maicele sunt uniți supt acelaș coperiș, ori o sumă de case mici adunate pe un spațiu larg în jurul bisericii centrale.

Numai cele d'intâiu sunt interesante din punct de vedere al arhitecturii, și unele din cele pe care le-am cercetat sunt de o perfecție aleasă în proporție și formă.

Mai presus de toate celelalte una din aceste mănăstiri mă atrage spre sine, căci cu adevărat e de neînvins farmecul ei.

O mănăstire, albă, singuratecă, ascunsă departe în regiuni de păduri mai verzi și mai dulci ca oricare altele în țară. Perfectă e forma bisericii sale, albe ca zăpada rândurile de stâlpi care-i încunjură

liniştita curte. Un farmec şi o taină o înfăşură, cum n'am mai simţit aiurea. Sobre-i sunt sculpturile, dar o armonie de nedescris îi face liniile frumoase, şi o pace ca aceia străbate locul, încât aici am simţit de pare că aş fi găsit cu adevărat casa odihnei...

Oriunde merg, acolo călugăriţele mă primesc cu o mişcătoare bucurie, pe jumătate mirate că poate cineva care e aşa de sus să se îngrijească de un loc aşa de simplu. Mă duc adesea acolo, oricând pot, căci a aruncat un straniu farmec asupră-mi, şi adesea trebuie să mă întorc iarăşi la păreţii ei albi.

Clădirea alcătuieşte un dreptunghiu în jurul bisericii, trei laturi din care, sunt alcătuite de o îndoită colonadă, un rând peste altul, cel de sus formând un cerdac deschis mergând de jur împrejurul întregului. In dosul acestor stâlpi sunt chiliile maicelor: mici bolţi, odăi mici, date cu var, umile şi tăcute....

Largă e biserica, nobilă în linii, bogată în sculptură, având în frunte un vast pridvor acoperit care se sprijină pe stâlpi de piatră bogat sculptaţi. Ca şi interiorul

clădirii, acest pridvor e împodobit întreg cu fresce, de o concepţie fără artă, de un desemn arhaic, şi armonioase, coloarea fiind imblânzită de mâna vremii.

In lăuntru, biserica e înnaltă, întunecoasă, mistică, zugrăvită întreagă cu sfinţi ciudaţi la faţă, cari se uită fix la tine ca şi cum s'ar mira că sunt tulburaţi din singurateca lor tăcere şi pace.

Multe comori zac între aceste ziduri: vechi icoane, lespezi de mormânt în ruină, o catapeteasmă minunat săpată, aurită şi zugrăvită cu o neasămănată îndemănare, toate colorile fiind veştejite şi armonisate de meşterul tuturor artelor, — Timpul.

In colţuri de umbră candele greu bătute cu ciocanul, atârnând de lanţuri de sus, răspândesc o lumină tainică asupra icoanelor îmbrăcate cu argint pe care l-au lustruit atâtea evlavioase sărutări. De fapt un sfânt lăcaş, îndemnând sufletul să se ridice mai presus de lucrurile pământului acestuia...

Ultima lature a pătratului e închisă de un zid înnalt, cu o uşă la mijloc, care se deschide asupra unei înguste cărări ce duce spre o a doua biserică, mai mică, tot

aşa de perfectă în formă ca şi zidirea mai mare din curtea interioară. Aici se îngroapă maicele: un colţ idilic, încunjurat de ziduri zguduite, pe care le ţin laolaltă, cu lungile lor braţe spinoase, tufe de trandafiri sălbateci, acoperiţi cu gingaşe flori. Crucile de lemn cu ciudate forme care înseamnă mormintele stau în mijlocul înnaltei ierbi, învălurate şi a venerabililor meri pe cari vrâsta pare să-i aplece milos către cele ce dorm supt brazdă la picioarele lor.

De jur împrejur, păduri de fag pe dealuri joase, undulând; ca fond la acestea, munţii: albaştri, înneguraţi, cu neputinţă de atins, alcătuind o barieră împotriva lumii din afară...

Un loc de frumuseţă, un loc de odihnă, un loc de pace... Multe rituri de frumuseţă răsar înnaintea ochilor mici când mă gândesc la aceste ascunse case de rugăciune. Nenumărate sunt acelea pe care le-am cercetat în cele patru colţuri ale ţerii, şi iarăşi îmi întorc pasul spre ele ori de câte ori pot.

Ar fi greu de spus care sunt cele mai interesante: comunităţile monahale sau

mănăstirile; și unele și altele sunt de o potrivă de interesante, de o potrivă de gingașe.

Imi aduc aminte de o mănăstioară cuibărită la picioarele unui munte amenințător, încunjurată de păduri de brad, întunecoase și tainice. Drumul într'acolo era întortochiat, pietros, greu de făcut, dar locul el însuși era un mic raiu de liniște, încunjurat de livezi, verde și odihnitor ca un vis de pace.

Ciudați călugări bătrâni îl locuiau: pustnici tăcuți, îngropați departe de lume, stafii de umbră, aproape siniștri în răzlețirea lor, cu ochii lor cari au luat căutătura locuitorilor de păduri nedeprinși să se mai uite în ochii oamenilor.

Fără zgomot ei mă urmau oriunde mergeam, cu capetele plecate, dar urmărindu-mă cu privirea de supt sprincenele stufoase, mânile fiindu-li ascunse în largile mâneci ce atârnau: pare că umbre întunecate îmi pândeau fiece pas.

M'am întors de am privit în fețele lor obscure: cât de departe păreau a fi! Cine erau ei? Care li era povestea? Care fusese copilăria lor, speranțele lor, iubirile

lor? In cea mai mare parte, cred eu, erau numai fiinţi umile, ignorante, fără ideale mai vaste, fără visiuni îndepărtate de mai înnalte lucruri. Unii erau aşa de bătrâni, aşa de gârbovi, încât nu-şi mai puteau ridica frunţile să privească sus spre cer; bărbile lor lungi, sure, luaseră înfăţişarea muşchilor ce cresc pe copacii căzuţi.

Dar unul era printre ei, înnalt şi drept, cu faţa palidă, uscată ca a unui sfânt. Nu ştiam numele lui, nimic din trecutul lui, dar avea o faţă nobilă, şi mi s'a părut că în ochii lui puteam ceti visuri care nu erau numai visurile acestui pământ.

Nu pot vorbi, vai! de toate mănăstirile ce am văzut, dar de una trebuie să pomenesc, căci în adevăr e un rar colţişor de lume.

Ascunsă în gura unei peşteri, pierdută în cea mai sălbatecă regiune de munte, este o bisericuţă ciudată, aşa de mică, dar aşa de mică, încât trebuie să-ţi pleci capul ca să-i treci pragul; pare să fie o jucărie, lăsată să cadă acolo de vre-o mână de uriaş şi uitată. E numai un paraclis de lemn, mic, supţirel, păzit de puţini albi călugări bătrâni, fiinţe aşa de vechi şi de

gârbove, încât par a fi prins muşchiu ca pietrele ce zac totdeauna în acelaşi loc...

Niciun drum nu duce la acest lăcaş; trebuie să-ţi cauţi calea până acolo pe jos sau călare, peste prăpăstii de munte şi peste stânci piezişe. Acolo zace, la intrarea întunecoasă a peşterii, singuratecă, sură şi veche, ca o taină ascunsă ce aşteaptă a fi descoperită.

Dincolo de bisericuţă prăpastia se întinde, întunecată şi întortochiată, mergând în misteriosul întunerec, drept în inima pământului. Când ajungi la capăt, se aude un gâlgâit de apă: un izvor, rece ca ghiaţa, iese aici bolborosind din adânc, curat şi răcoritor ca izvoarele din grădinile Edenului.

Am aflat de îndrăgostiţi cu patimă cari vin să fie cununaţi la această biserică, în ciuda asprimilor drumului, în ciuda barierelor posomorâte, aşa încât să fie uniţi pe viaţă în acest loc depărtat unde mulţimile nu se pot aduna.

Pe calea la această biserică, nu departe de gura peşterii, stă un mic cimitir singuratec, plin de cruci de lemn. Aici călugării cari şi-au isprăvit viaţa singura-

tecă sunt aşezaţi în sfârşit spre veşnica odihnă. Intunecate sunt aceste cruci, stând ca spectri în potriva stâncii goale. Soarele verilor le cojeşte, vânturile toamnei le bat şi adesea zăpezile iernii le dau la pământ. Dar, primăvara, viorelele timpurii şi dediţeii gingaşi se adună în jurul lor, grămădindu-se în mirositoare mănunche la picioare.

Mi se pare că, în ciuda singurătăţii, n'ar fi trist să fii îngropat într'un loc ca acesta...

*
* *

Odată călăriam prin zăpada ce se topia. Calea ce urmam, ca toate drumurile româneşti, era lungă, lungă, nesfârşit de lungă, pierzându-se în depărtare, făcându-se una cu bolta fără coloare.

Era o zi de depresiune, o zi de desgheţ, când lumea e cum îi mai rău.

Jur împrejurul mieu câmpiile netede se întindeau aşteptând ceva care nu venia. Peisagiul părea să fie fără orizont, să n'aibă margeni; totul era monoton uniform, fără viaţă, fără lumină, fără veselie. Tăcere apăsă asupra pământului, tăcere şi tristă odihnă.

Cu frâul lăsat în voie şi capul plecat înnotam cu calul mieu prin noroiu. Nu mergeam nicăiri anume; un fel de toropeală sau nepăsare venise asupra noastră, în consunanţă cu melancolia zilei.

O ceaţă umedă atârna ca un văl veşted chiar de-asupra pământului; nu era o ceaţă deasă, ci flutura ca un abur.

Deodată auziiu un sunet jalnic venind spre mine din depărtare, ceva cum nu mai auzisem înnainte.

Trăgând frâul, stătuiu pe loc la marginea drumului, mirându-mă ce o să văd.

De fapt neaşteptată era procesia care, ca un vis straniu, venia spre mine din ceaţă.

Innotând prin zăpada în topire înnaintau doi băieţaşi purtând între ei o tavă rotundă supţire pe care se afla o colivă; după ei venia un preot bătrân cu crucea în mână, îmbrăcat pompos în podoabe veştede: roşii, de aur şi albastre. Veşmântu-i greu era tot stropit şi murdărit, părul lui cel lung şi barba nepieptănată erau de un cenuşiu murdar, ca şi drumul pe care mergea. Un bătrân trist, neavând altă expresie decât a miseriei pe palida-i faţă căzută.

Indată după el urmà un car aspru de lemn, tras de boi ale căror nasuri atingeau aproape pământul; răsuflarea lor făcea nouraşi în jurul capetelor, prin cari ochii luciau cu o nerăbdătoare nelinişte.

Din acest car se auzise sunetul cel trist. Ce putea să fie? Atunci de-odată am înţeles!

Un sicriu neted era pus în mijlocul carului; în juru-i stătea un număr de bătrâne, gemând şi plângând, ridicându-şi glasurile într'un cântec trist, care răsuna ca o bocire prin aier. Părul lor alb era zburlit şi valurile lor negre fluturau în jur ca smocuri de fum.

După car mergeau patru Ţigani bătrâni, cântând arii jalnice pe vioarele lor ţipătoare, pe când glasurile femeilor luau refrenul pe altă scară. Niciodată n'am auzit un bocet mai trist, nici un zgomot mai lugubru. Indată după Ţigani venia o ceată de rude desculţe, ţiind lumânări aprinse în mâni. Flăcările şubrede păreau aproape ruşinate că ard aşa de slab în melancolica lumină a zilei.

Trecând, aceste fiinţi obosite ridicară feţe palide, privindu-mă cu ochii jalnici

cari nu arătau nicio mirare. Prin ceaţa întunecoasă păreau a fi tot atâtea stafii, venite de nicăiri, mergând spre nu ştim ce ţintă. Ca umbra trecură şi se pierdură. Dar, prin ceaţa ce se strânsese, bocetul se întorcea să mă urmărească, statornic, în chip ciudat, ca şi cum mortul ar fi strigat, din sicriaşul lui, după ajutor...

Mult timp după ce această stranie vedenie dispăruse, am stat privind la drumul unde urmele picioarelor lor rămăseseră întipărite pe zăpada topită. Fusese totul numai o halucinaţie, creată de melancolia zilei?

La întorsul calului mi se înfăţişă o umbră răsărind mare la o distanţă scurtă pe drum. Ce putea să fie? Era o zi de triste apariţii?

Nu fără greutate făcuiu să se apropie calul de acel loc; zău cred că une ori caii văd stafii!...

Apropiindu-mă, am băgat de samă că aceia ce înspăimântase calul meu nu era decât o innaltă cruce de piatră. Monumentală, acoperită de muşchiu şi misterioasă, stătea singurică, asemenea cu un strájer ce ţine veşnică pază asupra

drumului. De pe braţele-i răstignite picături mari cădeau pe pământ ca lacrimi grele....

Plângea oare crucea bătrână, plângea pentru că o singuratecă îngropare trecuse pe acest drum?...

* * *

Trebuie să vorbesc puţin de aceste ciudate cruci vechi pe care, pe toate drumurile ce le-am străbătut, le-am întâlnit, în orice parte a ţerii.

Până acum n'am dat bine de rostul lor, dar mi-s dragi: ele par aşa de bine în consunanţă cu caracterul întru câtva melancolic al ţerii!

In de obşte ele stau la marginea drumului, une ori în singurătate impunătoare, une ori în grupe; une ori sunt din piatră ciudat săpată; une ori sunt de lemn, crud zugrăvite de figuri de sfinţi arhaici.

Fără îndoială aceste pioase monumente au fost înnălţate ca să însemne locurile unde s'a petrecut ceva: poate moartea vre-unui erou sau numai omorul unui singuratec călător care nu era menit să ajungă la capătul drumului său...

De cele mai multe ori stau lângă puţuri, purtând numele acelora cari, gândindu-se la drumeţii setoşi, au ridicat aceste mijloace de adăpat în locuri depărtate.

Ciudate la făptură, ele atrag ochiul de departe; ţeranul îşi descopere fruntea înnaintea lor, şoptind o rugăciune pentru morţi.

La răscruci, am dat une ori peste dânsele strânse câte zece supt un coperiş; când se află în aşa de mare număr, sunt cioplite din lemn. Formele şi mărimea lor sunt felurite: unele, sunt grozav de înnalte şi de zdravene, acoperite original cu şindilă; adesea desemnul lor e încurcat, şi mai multe cruci, ieşind una din alta, fac o alcătuire curioasă, zugrăvită peste tot cu colorile cele mai tari, pe carele soarele şi ploaia răpede le îndulcesc spre o plăcută armonie.

Ocrotite de tovarăşele lor mai mari, multe cruciuliţe se grămădesc alături: cruci rotunde şi cruci pătrate, cruci care sunt supţirele şi drepte, cruci care par a se pleca smerit spre pământ...

Pe drumuri singuratece aceste dovezi rustice de credinţă au un farmec ciudat.

Te miri ce dorinţi s'au ridicat când ele au fost puse acolo de mâni evlavioase şi de inimi care credeau...

Dar, mai presus de toate, crucile de piatră săpată mă ispitesc. Le-am descoperit în tot felul de locuri: unele sunt de o rară frumuseţă, acoperite cu inscripţii care şerpuiesc în minunate desemnuri.

Am dat de ele pe câmpii pustii, pe margeni de drumuri prăfoase, la capătul pădurilor întunecate, pe singuratece cline de munte. Le-am aflat pe ape pierdute lângă Mare, unde porumbeii valurilor se rotiau în jurul lor, desmierdându-le uşor cu vârful aripilor.

Multe leghi de cale am călărit ca să am alt punct de vedere asupra acestor simbole misterioase, pentru că ele-mi umplu sufletul totdeauna cu o puternică dorinţă de linişte; ele sunt aşa de solemn impresionante, aşa de tăcute, aşa de liniştite...

Una mai ales mi-a fost scumpă inimii. Stătea singură singurică într'o singurătate demnă, pe un câmp gol, privind ameninţător la un smoc de scai cari-şi suciau tulpinele spinoase în umbra braţelor ei.

Nu-i știam povestea, nici de ce păzia la un loc așa de singuratec; pare că fusese acolo de la însuși faptul vremii. Obosită de zădarnica veghere, se apleca ușor într'o parte, și în amurg umbra-i sămăna straniu cu umbra unui om.

*
* *

Nimic nu e mai mișcător pitoresc decât cimitirele de sate; cu cât sunt mai umile, cu atât mai mult desfătează ochiul artistului.

Adesea sunt puse împrejurul bisericii de sat, dar une ori se află chiar de-o parte. Totdeauna le caut, plăcându-mi să rătăcesc prin poetica lor desolație, simțindu-mă așa de departe, așa de departe de zvonul și graba lumii noastre zgomotoase.

De sigur că aceste mici locuri de înmormântare nu sunt păzite și îngrijite ca în țeri cu mai bună rânduială. Gropile sunt împrăștiate între buruieni și urzici, une ori scai cresc așa de des lângă cruci, că le ascund pe jumătate vederii. Dar, primăvara, până nu e naltă iarba, am găsit pe unele din ele aproape îngropate în

păpădii şi stânjinei alergând nebuneşte peste tot locul. Crucile umbroase se uită de sus la toată această bogăţie de colori, parecă s'ar mira că poate Dumnezeu însuşi a împodobit gropile lor părăsite.

Ţeranul român e protivnic oricării silinţi fără folos. Ce trebuie să se întâmple, se întâmplă, ce trebuie să cadă, cade. Deci, dacă o cruce se rupe, de ce să cătăm a o ridica, — las'o să zacă!, iarba o va acoperi, florile se vor grămădi în locul ei.

In dimineaţa de Vinerea Mare rătăciam printr'unul din aceste cimitire de sat. Spre mirarea mea găsiiu că aproape fiecare mormânt era luminat cu o supţire făclioară, a cării flacără ardea palid, incapabilă de a se întrece cu lumina soarelui. Lângă aceste luminiţe spectrale erau bucăţi de oală pline cu cenuşe încă puţintel aprinsă, care trimitea rotocoale fine de fum albastru în liniştitul aier de primăvară. In această zi de jale, cei vii vin să facă onoare morţilor lor, după datină, în consunanţă cu Legea lor.

Ciudată privelişte, de fapt toate aceste mici flacări nesigure între mormintele 'n

ruină. Adesea găsiam o candelă înfiptă în locul unde orice rămăşiţă a mormântului însuşi fusese cu totul ştearsă; dar stătea acolo arzând viteješte, amintindu-ţi că supt chiar acest deget de pământ o inimă a fost pusă spre odihnă.

O bătrână o găsiiu în dimineaţa aceia stând locului lângă una din acele făclii, — o făclie aşa de umilă şi de supţire că abia putea să rămâie dreaptă; dar mama bàtrână o păzia cu braţele încrucişate parcă ar fi îndeplinit în tăcere vre-un rit.

Apropiindu-mă de dânsa, m'am uitat să văd cât de mare era mormântul ce păzia, dar nu putuiu descoperi nici un fel de mormânt. Galbena luminiţă sta umil lângă un mănunchiu de dediţei. Tot ceia ce fusese cândva un mormânt fusese de mult făcut una cu pământul.

Pânza din jurul capului bătrânei era albă, albă ca înfloriţii cireşi cari dădeau veselie acestei grădiniţi a lui Dumnezeu; albe erau şi florile care creşteau lângă prinosul de dragoste al bătrânei.

— «Cine e îngropat aici?», întrebaiu.

— «Unul dintre ai mei», răspunse ea. «Era fetiţa fetei mele; acum se odihneşte».

— «De ce nu se mai vede mormântul?», mi-a fost întâia întrebare.

Drept orice răspuns dădu din umeri, şi ochii întunecaţi se uitară în ai miei; o desăvârşită resignare era ceia ce cetiam în adâncurile lor.

— «De ce să mai ţii un mormânt curat dacă preotul satului dă voie boilor lui să pască între morminte?»

Mă uitaiu la ea cu mirare. «Nu se poate opri o neorânduială ca aceasta?»

Iarăşi dădu din umeri. «Unde e omul care să poată opri o neorânduială ca aceasta?»

Iarăşi dădu din umeri. «Unde e omul care să poată opri? Vita trebuie să aibă şi ea unde să pască».

Văzuiu că socoate aceasta ca un lucru firesc şi că acela ce zăcea supt pământ putea fi cu adevărat nepăsător la aceste copite care treceau sus, atâta vreme cât de Vinerea Mare este cine să-şi aducă aminte şi să aprindă o făclie asupra inimii sale!

In noaptea de Vinerea Mare, se fac lungi slujbe în orice biserică sau paraclis din ţară.

Pline de farmec mistic sunt şi aceste adunări de ţerani în jurul umilelor case de rugăciune ale lor. Bărbaţi, femei şi copii se strâng laolaltă, fiecare purtând o făclie. Cei ce nu află loc înnăuntru stau afară, în mulţimi răbdătoare.

Cu adevărat o frumoasă privelişte.

Din fiecare fereastră de biserică lumina se revarsă, pe când triste cântece plutesc către cei ce aşteaptă dincolo de ziduri. In fruntea lăcaşului sfânt sute de mici flăcări bătute de vânt, care luminează feţele celor ce, în extas, ascultă sunetele slujbei ce se săvârşeşte înlăuntru.

Datina cere ca în nopţile de Vinerea Mare flori să fie aduse de închinători, flori care se aşează cu evlavie pe o icoană brodată a lui Hristos răstignitul, ce stă pe o masă în mijlocul bisericii.

Fiecare credincios aduce ce poate: un mănunchiu de verdeaţă, o ramură de flori, o mână de zambile făcând noaptea dulce de mireazma lor, sau numai câteva simple viorele strânse la marginea drumului, cei d'intâiu dragi soli ai primăverii.

Când slujba s'a sfârşit, în lungi şiruri închinătorii se întorc pe acasă, fiecare şi

toţi laolaltă ferindu-şi cu grijă făcliile, pentru că e cu noroc să le aducă aprinse înnapoi acasă.

Nu mai străluceşte acum lumină din fereştile bisericii; totul e cufundat în întuneric, ·biserica însăşi se desface ca o uriaşă massă de umbră de-asupra bolţii.

Dar cimitirul de alături e o grădină de lumini! Au căzut oare toate stelele din ceruri ca să mângăie pe cei ce zac supt brazdă? Ori sânt numai luminiţele care ard viteješte, ard necontenit pentru cei morţi?...

* * *

Sânt unele minunate biserici vechi în ţară, impunătoare clădiri, bogate şi venerabile, pline de comori cu îngrijire păstrate din trecut.

Le-am visitat pe toate bisericile acelea, cercetând asupra istoriei lor, admirând proporţiile lor perfecte, examinând de aproape scumpele lor broderii, sculpturile lor, candelele lor de argint, crucile lor smălţuite, Evangheliile lor legate 'n aur.

Dar, în ciuda frumuseţii lor, niciuna din zidirile mai mari nu mă atrage aşa de puternic ca aceste bisericuţe de sat pe

care le-am vizitat până și în cele mai depărtate colțuri ale țerii.

O parte din țară e mai ales bogată în aceste gingașe mici clădiri; e o parte care-mi e foarte dragă. Nicio cale ferată nu profanează văile ei liniștite; nicio îmbunătățire modernă n'a distrus simplul ei farmec. Aici mâna civilisației n'a stricat nicio frumusețǎ originală; niciun pictor binevoitor n'a atins veștejitele fresce de pe vechii păreți. Un colț de pământ și-a păstrat personalitatea; fiind greu de atins a rămas neschimbat, nedespoiat.

Securea n'a dat jos glorioasele-i păduri, speculatorul întreprinzător n'a clădit hâde oteluri, nici locuri de distracție; nicio înștiințare monstruoasă nu desfigurează verzile-i livezi, clinele-i roditoare.

De aceia și cele mai mărunte bisericuțe au fost păstrate. Stau răspândite în locuri cu totul de neașteptat: cățărate pe vârfuri de dealuri prăpăstuite, ascunse în văi împădurite, adesea oglindindu-și gingașele siluete în râuri ce curg la basa lor.

Innalți brazi, ce se văd de departe, înfipți ca străji înnaintea pridvoarelor, sânt semnele ce arată locurile unde stau.

Bisericuţele din urma lor sânt aşa de mititele, încât din depărtare se văd numai copacii.

Aceşti brazi păreau că-mi fac semn făgăduind că voiu găsi comori ascunse la picioarele lor; ei se desfac lămurit, întunecaţi, din peisagiu, pentru că e un Ţinut unde pădurile sânt de fag, nu de brad.

Adesea am călătorit leghi ca să ajung la ele, peste cărări pietroase, peste terenuri de mocirlă, prin râuleţe pline de zvon şi peste povârnişuri fără de capăt, şi niciodată n'am fost înşelată; întunecatele străji nu m'au chemat niciodată în zădar. Cele mai drăguţe mici ziduri le-am descoperit în aceste locuri cu totul răzleţe.

Unele erau total de lemn, de o coloare caldă, ca pânea neagră de curând scoasă din cuptor, coperişurile lor enorme dându-li înfăţişarea de uriaşe muşinoaie crescând în pământ rodnic.

In de obşte este o clopotniţă deasupra, dar la unele clopotniţa stă de sine în fruntea bisericii, şi e de cele mai multe ori de o făptură delicios de gingaşă.

De nedescris e coloarea pe care o iea lemnul vechiu. E totdeauna în armonie

cu fondul, cu împrejurimile; fie pe o livadă verde, ori în faţa unor brazi întunecoşi, fie primăvara, pe jumătate ascunsă după meri în plină înflorire, fie toamna, când copacii cari o încunjură sânt toţi numai aur şi rugină şi roşu.

Pădurea e adânc întunecată, cu lumini sure care sânt une-ori ca argintul. Muşchiu verde căptuşeşte adesea deschizăturile dintre ramuri, dând întregului o moale înfăţişare de catifea care mulţămeşte ochiul.

Inlăuntru, aceste lăcaşuri rustice sânt copii ca o jucărie a modelelor mai mari; toate sânt mărunte, dar orânduite în acelaşi chip. La bisericile ortodoxe altarul e despărţit de restul clădirii printr'un părete săpat şi zugrăvit care atinge aproape acoperişul şi e în de obşte încununat cu o cruce enormă. La partea de jos a acestor despărţiri sânt chipurile sfinţilor celor mai veneraţi. Sânt trei uşiţe în aceşti păreţi; în vremea unei părţi din slujbă aceste uşi rămân închise.

Femeile n'au dreptul să pătrundă în Sfânta Sfintelor dincolo de catapeteasmă.

*
* *

Frumoase icoane am găsit eu adesea în aceste bisericuţi vechi, aduse aici fără îndoială din altele mai mari, când aşa numite îmbunătăţiri izgoniau dintre zidurile înnoite comorile vechimii, care erau privite de 'acum înnainte ca prea sărăcăcîoase ori prea şterse.

Imi aduc bine aminte cum într'o seară, după ce m'am suit pe un drum fără capăt, am ajuns în sfârşit la piciorul brazilor cari-mi făceau semn de departe şi cum am atins uşa deschisă a sfântului lăcaş în clìpa chiar când soarele scăpătà.

Ziua fusese umedă, dar acest ceas din urmă înaintea întunerecului îşi încerca frumuseţa ca să răscumpere pentru posomorâri mai timpurii.

Sătenii, gâcindu-mi gândul, trimiseseră un ţeran bătrân să deschidă biserica. La apropierea mea, sunetul unui clopot mă ajunse, zvonindu-şi salutarea în aierul de seară.

Ultimele raze ale soarelui atingeau aurii clădirea când fuiu la uşă. Ca nişte flacări ce joacă, ele străbătuseră înnăuntru, răspândind glorioasa lor lumină asupra

umilului cuprins, încunjurând chipurile sfinţilor cu luminoase aureole.

Erà o privelişte minunată!

Pe prag stătea un ţeran bătrân, tot în alb, cu mânile pline de ramuri de cireş înflorite, pe care mi le întinse când se plecă să sărute margenea rochiei mele.

Inlăuntru, degetele iubitoare ale bătrânului aprinseseră multe lumini, şi aceleaşi flori fuseseră puse pios în jurul celei mai sfinte din icoane, aceia pe care orice credincios trebuie s'o sărute intrând în biserică.

Lumina soarelui biruia lumânările, dar ele păreau să făgăduiască a-şi urmà după putinţă gloria când marele părinte se va fi dus spre odihnă... Stând într'un colţ de umbră, lăsaiu minunata pace a lăcaşului să-mi străbată sufletul, lăsaiu farmecul sfintei case să mă încunjure ca un văl de odihnă.

Soarele dispăruse; acum luminiţele reieşiau, tari puncte de lumină împotriva năvălitorului întunerec.

Greu îmi erà cu adevărat să mă smulg de acolo; dar timpul, care nu respectă emoţiile omeneşti, mergea înainte!

Afară, lângă uşă, o cruce de piatră enormă sta ca o statie, cu capul pierdut între ramurile de zăpadă ale unui pom în plină floare. Crucea era aproape aşa de înnaltă cât şi biserica...



Felurite de fapt sânt formele acestor biserici ţerăneşti. Când nu sunt de lemn, ca acelea pe care tocmai le-am descris, ele sânt mai mult date cu var, linia lor de căpetenie fiind solizii stâlpi cari sprijină, în faţă, pridvorul. Abia de va fi o biserică românească fără acest pridvor; el dă caracter întregului, e izvorul de căpetenie al împodobirii. Uneori stâlpii au frumoase capitèle săpate; uneori sunt numai zdraveni sprijinitori, daţi cu var ca şi restul bisericii.

Gingaşe cu adevărat sunt clădirile pe care vre-un meşter cu inima smerită le-a zugrăvit de sus până jos cu sfinţi slabi la faţă, în strălucite veştminte. Am văzut cele mai ciudate podoabe de acest fel: întregi procesiuni de figuri arhaice în atitudini ţapene, ilustrând întâmplări din sfintele lor vieţi. Atunci şi stâlpii din faţă sunt

zugrăviți, adesea cu drăguțe desemnuri, sămănând de aproape cu broderii persane, în vechi colori albastre și roșii și brune.

Coperișurile sunt totdeauna de șindilă, cu largi streșini ce înnaintează, de cea mai caracteristică formă.

Am văzut o biserică în mijlocul unui câmp de porumb. Coperișul căzuse înlăuntru, pâreții erau crăpați, pe alocurea căzând în ruină, înnaltă floarea soarelui se ițiia la fereștile-i fără cercevèle și păsările-și făcuseră cuiburile între grinzile bolților ei dărâmate. Era de plâns, cu adevărat, să privești așa o desolare; dar niciodată n'am văzut o mai magică priveliște.

Păreții erau încă acoperiți cu fresce, colorile fiind aproape nevătămate; catapeteasma bogat săpată arăta încă semne de auritură; abia erau stricate multele-i chipuri de sfinți. Zdravenii stâlpi cari despărțiau o parte de alta stăteau tari și neatinși, afară numai că pe alocuri învelișul lor de tencuială căzuse.

Unic în adevăr era farmecul acestei ruine. Albastra boltă de de-asupra-i era coperiș, și solemnii sfinți se uitau de sus

de pe ziduri ca şi cum ei ar fi întrebat de ce nu s'a ridicat vre-o mână prietenoasă ca să ocrotească frageda lor frumuseţă, de vifor şi ploaie.

Nu ştiu de ce o comoară ca aceasta a fost lăsată să cadă în bucăţi, — poate că nu e vreme să se caute de vechi ruine într'o ţară unde aşa de mult e de făcut! In adevăr, biserica era de o rară putere de fascinaţie, expusă astfel luminii zilei dar supărător era gândul că, de nu va fi răpede acoperită, drăguţele fresce vor cădea cu totul.

Era un chip al Maicei Domnului care în deosibi mi-a atras atenţia; se uita la mine din fondul ei de aur cu ochi mari, patetici. Pe genunchii ei stătea Pruncul Isus, ţapăn ridicat, cu o mână întinsă spre binecuvântare; copilul era slăbuţ, cu o ciudată faţă palidă şi ochii cu mult prea mari pentru această faţă.

Nu mă puteam smulge din acest loc de închinare părăsit: iarăşi şi iarăşi o cercetam de jur împrejur, sorbind în sufletul mieu icoana ei.

La urmă am lăsat-o, dar de multe ori m'am întors ca să prind o ultimă privelişte.

Floarea soarelui stătea în grupe înnalte, cu capetele plecate spre biserică de parcă voià să se uite înnăuntru; un sbor de porumbei albi ca zăpada se rotiau în juru-i, aripile lor fără pată scânteind în lumină. Aceasta am văzut-o la urmă; zidurile ruinate şi, plutind asupra lor, aceşti porumbei albi ca zăpada.

*
* *

Mi-ar plăcea mai mult să vorbesc despre aceste bisericuţe. Pentru mine acest subiect e plin de nesfârşit farmec; dar sunt multe lucruri de care trebuie să mai spun, aşa încât cu părere de rău mă întorc la alte scene.

Cei mai singurateci locuitori ai României sânt ciobanii, mai singurateci şi decât călugării în chiliile lor, căci călugării se strâng în congregaţii, pe când ciobanii petrec luni întregi singuri numai cu cânii lor pe pustii vârfuri de munte.

Adesea rătăcind călare pe culmi am dat de aceşti paznici tăcuţi, sprijiniţi pe bâtele lor, aşa de liniştiţi de ar fi putut să fie chipuri cioplite în piatră.

Marea boltă albastră era a lor, şi mi-

nunata vedere asupra zărilor fără de margeni; ai lor norii schimbători plutind une ori peste capetele lor, alte ori ridicându-se ca un abur din prăpăstiile de la picoarele lor: ale lor erau şi tăcerea şi apusurile, răsăritul şi floricelele de munte cu minunatele lor nuanţe. Dar tot a lor era şi furtuna, şi ploaia, şi zilele de nepătrunsă ceaţă; a lor era singurătatea fără cuvinte, nemângâiată de glas omenesc.

Aceşti singurateci locuitori ai muntelui ajung aproape de o coloare cu stâncile şi cu pământul de care sunt încunjuraţi.

Poartă mantii enorme, făcute din pieile oilor turmei, căzute pe cale. Aceste veştminte buhoase li dau o înfăţişare sălbatecă, ce nu samănă cu nimic din ce-am vazut vre-odată; şi băieţaşii poartă aceste extraordinare veşminte, care-i acopăr de sus până jos, ferindu-i de ploaie şi de vânt şi chiar de prea arzătoarele raze ale soarelui. Singurul lor adăpost sânt bordeie, pe jumătate supt pământ, ale căror acoperişuri sânt făcute din brazde, aşa încât la o distanţă mică abia de le poţi deosebì. Aici, în tovărăşia dulăilor lor, ei petrec lungile luni de vară, până ce frigul

toamnei îi trimite pe dânșii și turmele lor înnapoi la câmp.

Sunt făpturi cu aspre căutături acești ciobani, aproape tot așa de nepieptănați ca și dulăii lor. Singurătatea pare să li fi pătruns în ochi, cari te privesc fără simpatie, ca și cum ei ar fi pierdut obiceiul de a-i opri asupra feței oamenilor.

Grea primejdie pentru drumeți sânt acești dulăi sălbateci, și adesea stăpânii lor se uită la năvala ce dau nenorocitului intrus, fără să miște un deget întru apărarea lui.

De sigur că adesea un suflet de preț se poate gâsi între acești străjeri ai muntelui înnalt. El va povesti atunci lucruri vrednice de auzit, căci natura va fi fost învățătoarea lui, glasurile sălbătăciunilor vor fi întrat în inima lui.

Mai puțin nesociabil e păstorul care-și mână turma pe pășuni mai verzi.

Nu e atâta de singuratec; chiar când nu trăiește cu un tovarăș, el primește vizitele trecătorilor; expresia lui e mai puțin posomorâtă, ochii mai puțin aspri, și ariile ce cântă din fluier au o notă mai dulce.

Aici cojocul e înlăturat, dar atitudinea ciobanului e pretutindeni aceiaşi: ori pe vârfuri pustii de munte, ori pe grase păşuni lângă limpede râu, ori pe arzătoarele şesuri ale Dobrogii, unde cale de mai multe leghi împrejur nu se vede nici un copac, ciobanul stă, uneori ceasuri întregi, cu amândouă mânile supt bărbie, răzimat în bâtă. Nu ţine samă de vreme, se uită ţintă înnaintea lui, şi ceasurile trec încet peste capul lui.

Odată am avut o curioasă impresie. Călăriam pe nişte dune fără sfârşit lângă Mare. Nimic nu mă putea încânta decât peisagiul ce se întindea înnaintea mea: Marea era de o linişte moartă, sămănând cu o oglindă de albastru stropit de puncte luminoase; nisipul ţermului era alb şi scânteietor; valuri de căldură se ridicau din pământ, arzându-mi faţa; lumea întreagă părea că gâfâie. Eu singură mă mişcam pe această imensitate; ale mele erau bolta, Marea şi nisipul.

Cu toată căldura înnăbuşitoare, calul mieu sălta voios, fericit că simte nisipul moale supt copite. Aveam simţul că merg printr'un pustiu.

De-odată calul se împotrivi, sforăi din nările lărgite; îl simțiiu că tremură supt mine; sudoarea-i răsări pe tot trupul; se opri subit și, învârtindu-se pe neașteptate împrejur, nu mai voi să înnainteze. Nu se putea vedea nimic decât un șir de movile de nisip joase, încovoindu-se, și ici și colo având un smoc de iarbă, tare ori o rădăcină de levent maritim plecat supt covârșitoarea căldură. Dar și eu aveam un simț nestăpânit, ciudata impresie că era un lucru care sufla, ca și cum pământul însuși s'ar fi sbătut supt piciorul nostru. Oarecum împărtășiam temerea calului. Ce putea să fie?

În ciuda împotrivirii calului, porniiu înainte, ținând strâns frâul, când la fiecare clipă încerca să se întoarcă împrejur.

Atunci văzuiu apărând în zare ceva straniu: o linie misterioasă care unduia peste una din movile, ceva care aveà viață. Avuiu neteda percepție că sufla, ba chiar că-și trăgea suflarea.

De-odată un om răsărì de undeva și stătù, o pată neagră, în fața căldurii bolților ce păreau a clocì lumea. Omul acela erà un cioban. Atunci pricepui și rostul

acelei linii ce se mişca aşa de ciudat: erà turma lui.

Copleşite de căldura toropitoare, oile se strânseseră la olaltă, cu capetele întoarse înlăuntru, căutând adăpost una dela alta. Neaflând uşurare, gâfâiau suferinţa lor tăcută.

Ciobanul stătù nemişcat, privindu-mă drept, cu o nepăsare împietrită.

Cred că niciodată până atunci şi nici odată după aceia n'am avut un mai pătrunzător simţ de nesuferită căldură...

*
* *

Oriunde i-am întâlnit, pe munţi ori în câmpie, pe păşuni verzi ori în pustiuri sterpe, aceşti tăcuţi păstori mi s'au părut a fi adevărată întrupare a singurătăţii, a tainei, a lucrurilor nespuse.

Prin singuratecele lor veghi între sălbătăciunile fără rost, de sigur că ei s'au întors la o mai de aproape înţelegere a naturii; poate că au descoperit stranii taine, pe care nimeni din noi nu le ştie!

Toamna şi la începutul primăverii, păstorii îşi mână turmele înnapoi la munte. Ii afli căznindu-se încet pe drumurile mari:

o masă tăcută cu un conducător bătut de vifore în frunte, omul și oaia de aceiași coloare de praf: obosiți la mers, storși, supuși, știind că drumul lor nu este încă la capăt.

Trecătoare vedenii ale sălbătăciei, umbre întoarse din singurătăți, despre care nu știm nimic. Oamenii cu fețele duse pe gânduri și ochi ce văd departe, oile cu capetele plecate vin către tine de departe, trec, se depărtează și au dispărut, lăsând în urma lor pe cale mii și mii de urme mărunte pe care vântul sau ploaia răpede le șterge...



Este un neam rătăcitor, cunoscut în orice țară, un neam încunjurat de taină, a cărui obârșie n'a fost niciodată stabilită limpede, un neam care și în zilele noastre e nomad, mișcându-se necontenit, mișcându-se din loc în loc. Oriunde rătăcesc, Țiganii sunt priviți cu neîncredere și bănuială; sunt știuți ca hoți; fețele lor negre și dinții scânteietori atrag și răsping totdeodată. Este un farmec fără nume în ei, și totuși străini sunt oriunde merg.

Mâna ori cui este asupra lor; nicăiri nu sunt bineveniţi, neîncetat trebuie să se mişte de colo, colo, fără casă, despreţuiţi, neodihniţi călători, de fapt, pe faţa pământului.

Totuşi sunt locuri în România unde aceşti Ţigani s'au aşezat în margenea satelor ori târgurilor.

Aici, în mijlocul murdăriei de nedescris şi a neorânduielii, ei sunt adunaţi laolaltă în colibe gata să cadă şi în bordeie, pe jumătate goi, încunjuraţi de copii ce se ciorovoesc şi de dulăi sălbateci. Tainiţele lor sânt acoperite cu ce au putut prinde: tinichele vechi, scânduri rupte, zdrenţe, bulzi de pământ, bucăţi rupte de scoarţe; nu sânt cuvinte pentru a înfăţişà murdăria ce-i încunjură, abjecta miserie în care roiesc.

Niciodată n'am putut descoperì dacă totdeauna aceiaşi Ţigani trăiesc în aceste locuri ori dacă, după un timp, unii se duc, lăsând tainiţele lor fără nume altor drumeţi, cari se aşează pe o vreme şi apoi pleacă, făcând loc celorce vor să mai vie.

Sânt aplecată a crede că uneori aceste sălaşuri sânt locuri de adăpost, unde hor-

dele rătăcitoare caută ocrotire iarna, când viscole şi geruri aspre fac să nu se mai poată merge pe drumurile mari. Dar şi vara am văzut familii prăsindu-se prin aceste mahalale sordide.

Nesfârşit mai pitoresce sunt taberele de Ţigani. Acest neam ciudat îşi înfige corturile în tot felul de locuri. Pe câmpii întinse întrebuinţate ca păşune, pe malul râurilor, adesea pe ostroave în mijlocul albiei apelor sau în margenea pădurilor.

Pe cale vin, nu în trăsuri acoperite, cum îi vedem în ţeri mai blânde, ci în cară stricate, trase de cai slabi, pe jumătate morţi de foame, uneori de catâri ori de răbdători măgari cenuşii.

Pe aceste care, în mijlocul unui amestec nedescriptibil de prăjini, de scoarţe, de acoperişuri de cort, de oale, de tigăi şi de alte multe, întregi familii îşi află locul; mame şi copii, bunice şi moşnegi, băieţaşi şi tineri mai de vârstă, fără să li pese de nenorocitele dobitoace care mai că-şi dau sufletul de atâta povară.

Se opresc unde pot, uneori unde li se impune, căci multe locuri sunt oprite, şi nimeni nu doreşte să aibă pe pungaşii aceştia prea aproape de casă.

Pentru mine aceste tabere au fost totdeauna un nesfârşit izvor de interes. Oricând am zărit de departe siluetele corturilor ţigăneşti, n'am lipsit să merg acolo, şi am cules impresii fără număr între aceşti străini vagabonzi. Adesea am aşteptat să se descarce carăle; cu mult zgomot şi multă gâlceavă, parii de cort sunt înfipţi în pământ, zdrenţe descolorate de tot felul sânt întinse asupra lor, fiecare familie ridicând coperişul supt care va ocroti o clipă veşnica-i neodihnă.

De atâtea şi atâtea ori am rătăcit printre corturile acestor horde flecare şi certăreţe de cerşitori, asediată de sutele de mâni oacheşe care cereau gologani, încunjurată de feţe întunecate cu ochii strălucitori şi dinţi albi ca zăpada. Pe jumătate umili, pe jumătate aroganţi, ei calicesc bani, răzând între acestea şi dând din umeri, scormonindu-mi hainele, strecurându-şi mânile în buzunarele mele; une ori mi se păreà aproape că m'a năvălit un roiu de albine.

Când eram călare, mai că mă dădeau jos de pe cal, copleşindu-mă cu stranii binecuvântări, care adesea sunau ca blăstăme sau imprecaţii.

Dar o dorință pe care o strigau după mine erà totdeauna primită recunoscător de inima mea: erà dorința de «noroc bun» pentru cal. Fiind nomazi, ei prețuesc valoarea unui cal bun, și de oarece totdeauna calul meu mi-a fost prieten, o astfel de invocație nu mă puteà lăsà nemișcată; în zilele acelea gologanii ce i-am sămănat printre ei erau dați cu o mână mai bucuroasă.

Cele mai frumoase tipuri le-am descoperit în mijlocul acestui popor; la orice vrâstă ei sunt neînchipuit de pitoresci, ba chiar așa de mult încât une ori păreau că s'au pregătit cu gândul la efect.

Am văzut bahadârce culcate în corturile lor, plecate asupra oalelor în fierbere, mestecând mâncări misterioase cu bucăți de bețe rupte. Nicio vrăjitoare bătrână din poveștile de zine ale lui Andersen ori din «Nopțile arabe» nu poate sta la întrecere cu aceste ciudate făpturi bătrâne înfășurate în zdrențe veștede care odată au fost strălucitoare, dar care acum erau tot așa de murdare și de vechi ca și ființele bătrâne pe care numai pe jumătate le acoperiau.

Falnice fâşii de stofă erau răsucite ca turbane în jurul capetelor lor şi de subt ele şuviţe de păr sur atârnau în nepieptănată neorânduială peste ochi. In de obşte o lulea de lut alb era înfiptă în colţul gurii lor, căci şi bărbaţi şi femei fumează; de fapt, fumul străbate atmosfera în jurul lor, mirosul tabacului amestecându-se cu acela mai străbătător al focurilor aprinse cât e tabăra de mare.

Aceste bătrâne vrăjitoare sunt membrii respectaţi ai triburilor. Blăstămurile ce strigă fac rânduială între tineri, aruncă o oarecare teamă între copiii ce se ceartă gălăgios, cari aleargă aproape goi, cerşind cu zgomot, făcând tumbe în praf, rostogolindu-se în picioarele trecătorului. Aceşti pungaşi sânt o grea încercare pentru răbdarea cuiva, dar în acelaşi timp un izvor de nesfârşită desfătare pentru ochi, căci neobişnuit de frumoşi sânt unii din aceşti mici sălbateci, jimbaţi, urlători, în floarea pământului; mici statui de bronz cu capete creţe, buhoase, cu ochii mari încunjuraţi de şuviţe indescriptibile, une ori aşa de lungi şi de cârlionţate, de par a fi pene negre la pleoapele lor.

Întâmplător, o cămașă ruptă îi acopere prea puțin, ori brațele lor sunt băgate în haine cu mult prea largi, mânecile fluturând infirm pe mânile lor, dându-li înfățișarea unor momâi chemate la viață. Niciodată nu sânt mai încântători decât când sar în sus cum i-a făcut Dumnezeu, având ca singură podoabă un șir de mărgele strălucitoare la gât.

Acești mici vagabonzi în floarea pământului vor alerga poște întregi după trăsură sau calul cuiva, calicind bănuți cu palmele întinse, tânguindu-și necontenit aceiași plângere.

Foarte frumoase sunt mai ales fetele tinere: drepte, de o statură deplină, cu șolduri strâmte și gingașe mâni și picioare. Orice zdreanță-și sucesc în jurul trupului plin de grație se preface într'o podoabă care le prinde. Se vor acoperi cu orice lucru de preț discalificat pe care-l vor culege pe drum. Une ori prețioase vechi bucăți de broderie își vor isprăvi zilele pe trupurile acestor atrăgătoare ființi, crescându-li farmecul, dându-li înfățișarea unor regine cerșitoare. Cingători strălucitoare ce se învârt în jurul șoldurilor și

boiului lor ţin laolaltă toate aceste zdrenţe, dând purtătoarei lor înfăţişarea Egiptenelor aşa cum le vedem zugrăvite în frescele de pe păreţii templelor.

Supt falnicele cârpe pe care le leagă de capetele lor atârnă şuviţe de păr de amândouă părţile feţei, — şuviţe care sunt împodobite cu tot felul de bani, cu bucăţele de sticlă colorată şi de metal ori cu farmece de o ciudată înfăţişare sau cu medalii sfinte care se ciocnesc la mişcările lor. In jurul gâtului lor atârnă lungi şiruri de strălucitoare mărgele care scânteie şi lucesc pe pieile lor de coloarea bronzului.

Fetele acestea arată puţină sfială. Sunt zgomotoase şi îndrăzneţe, neruşinate cerşitoare, cărora puţin li pasă dacă prin cămăşile lor rupte gât şi sân iese pe jumătate goale la razele soarelui.

Cu dinti albi strălucitori ele râd la tine, cu mânile 'n şolduri, cu capul răsturnat, o lulea albă înfiptă îndrăzneţ în colţul gurii.

Nedescris de graţioase sunt fetele acestea când vin la tabără seara, ducând mari cofe de lemn pe cap. Ele înnain-

tează de departe, drepte, cu pași săltați și legănate, pe când apa aruncă stropi mari pe obrazul lor. Soarele apuind la spatele lor li dă înfățișarea de umbre ce vin de foarte departe din pustiu, unde cărările n'au nici început, nici sfârșit...

*
* *

Bărbații nu sunt mai puțin pitoresci decât femeile: sunt acoperiți cu zdrențe murdare, și mai adesea desculți. Dar am întâlnit triburi mai puțin sordide, în care bărbații purtau cizme înnalte, bernevici înfoiați și cămăși cu mânecile largi atârnând. Ei aparțineau semințiilor mai prospere, oamenii având o mai bună înfățișare deosebită, cu părul lung în cârlionți atârnând de amândouă laturile feței: făpturi, căutături urâte, de sigur, dar neînchipuit de frumoși totuși.

Mulți Țigani sunt căldărari de meșteșug, dar din instinct sunt hoți. Lăsându-și femeile să caute de corturi, bărbații vor porni către sate, pentru a spoi oale și tigăi; dese ori îi întâlnești pe mai mulți în șir purtând strălucitoare vase de aramă 'n spate. Se strâmbă la tine și nu uită nici odată a întinde o mână cerșitoare.

Alții au studiat datinele, «morala» și drumurile Țiganilor; eu m'am uitat la ei numai cu un ochiu de artist, și în acest chip ei sunt un nesfârșit izvor de bucurie.

De neînchipuit e harmalaia și zvonul când tabăra se ridică. Parii corturilor sânt smulși din pământ, păcătoșii cai cari au căutat ceva hrană în iarba veștedă din margenea drumului, sunt prinși de copii zgomotoși, cari au muncă ușoară, căci nenorocitele vietăți sunt împiedecate și nu pot scăpa. Cu resignare ei se lasă legați de cară; parii corturilor, scoarțele, oalele și tigăile sunt încă odată mutate de pe pământ în vehiculele care le vor duce în alt loc, și astfel tot înnainte, fără sfârșit...

Babele sunt așezate în față, supt tot buclucul acesta, și cu dânsele copiii prea mici ca să meargă, bătrânii slabi, nevolnicii și cei prea obosiți ca să se târască pe drumul greu.

Am văzut odată o încântătoare priveliște. Pe spatele unui răbdător măgar fuseseră legați numeroși pari de corturi: cum putea să-i ducă un dobitoc așa de

mic, rămâne pentru mine o taină. Intre aceşti pari se fixaseră câțiva copilaşi goi, ai căror ochi negri se uitau la mine uimiţi de supt smocurile de cârlionţi creţi nepieptănaţi.

Măgarul se mişca din loc în loc păscând, parii grei se ciocneau unul de altul, atingând pământul şi stârnind mici nori de praf ca fumul.

Nici o grijă nu se putea ceti pe faţa micuţilor; acest mijloc de transport era fără îndoială lucru obişnuit. Păreau mici maimuţe oacheşe aduse din clime mai calde...

Am întâlnit adesea părechi de bătrâni mergând laolaltă, bărbaţi şi femei gârboviţi de vrâstă, obosiţi, prăfoşi, acoperiţi de zdrenţe, cu lulele în gură; păcătoşi vagabonzi, dar totdeauna perfect pitoresci. Fără îndoială, mergeau să spoiască în vre-un sat, căci bărbaţii purtau în spate neapăratele oale de aramă, pe când bahadârcele aveau saci grei prinşi de umeri şi un băţ gros în mână. De-a lungul obrajilor lor de coloarea pământului atârnau moale şuviţi cenuşii, care se mişcau in

mersul lor. Mi se părea că le-aş mai fi văzut adesea mai nainte; mi se părea că recunosc ochii lor, privirea lor obosită, ba până şi ghiocul, semnul gâcitorului, pe care femeile-l purtau atârnând de o sfoară la cingătorile lor; dar de sigur nu erau decât exemplare din numărul cel mare al călătorilor din acest neam cari, fără adăpost şi obosiţi de mers, rătăcesc necontenit pe pământ...



Mai ales un meşteşug e al Ţiganilor. Sunt muzicanţi născuţi, şi vioara e instrumentul lor; şi cel mai mic copil e în stare s'o facă a cânta. Unii sunt lăutari de profesie. In grupe de trei şi patru merg din sat în sat, totdeauna unde e muzică de nevoie, cântând răbdător, neobosit, ceasuri întregi, în soare sau în ploaie, noapte şi zi, la nunţi, la îngropări ori la serbători.

Când sunt cu taraful, aceşti trubaduri rătăcitori au şi alte instrumente pe lângă vioară. Alăute de o formă ciudată bine cunoscute la Români supt numele de cobză, şi un flaut alcătuit din mai multe guri, flautul clasic întrebuinţat în vremi trecute de tata Pan cel bătrân.

De cele mai multe ori, bătrâni vagabonzi cu ochii melancolici şi spinările gârbove, cari sunt deprinşi a se umili şi ale căror slabe mâni oacheşe au obiceiul de a cerşi. Lăsându-şi zdrenţele pitoreşti, aceşti lăutari rătăcitori au adoptat hidoase haine vechi, pe care alţii le-au aruncat. Sunt nesfârşit mai puţin arătoşi în acest veşmânt; au pierdut acel farmec nedefinit carei-i încunjură de obiceiu, nu mai sunt decât bieţi bătrâni îmbrăcaţi în zdrenţe urâte şi nu mai alcătuiesc o desfătare pentru ochi. Totuşi sunt bine văzuţi, căci muzica lor e dulce şi melancolică, stridentă şi sălbatecă; e un dor straniu în fiecare notă şi, cu cât sunt strunele mai vesele, cu atât mai mult eşti aplecat să plângi!

Un neexplicabil strigăt de patimă care cere, zace în melodia lor: e oare o amintire a unor ţeri depărtate, care odată erau ale lor şi pe care nu le-au văzut niciodată? Ori numai expresia veşnicei nostalgii care-i mână fără odihnă din loc în loc?

Intr'o seară de vară am intâlnit un tânăr Ţigan care venia către mine din pra-

ful drumului. Aşezat cu picioarele goale, bălăbănind pe spinarea unui măgar, cu vioara supt bărbie, fără atenţie pentru orice alta, el cânta; cânta bolţii de sus, stelelor care veniau una câte una, uitându-se cu o palidă mirare la acest singuratec vagabond, al cui era tot drumul... Cânta pentru că era firea lui să cânte, cânta inimii lui care încă nu se trezise, cânta sufletului lui pe care nu-l putea pătrunde.

* * *

In oraşe, Ţiganii sunt întrebuinţaţi ca zidari. Ii găseşti în grupe oriunde se face o casă: bărbaţi, femei şi copii aducând cu ei neorânduiala lor fără nume şi pitoreasca lor murdărie.

Seara, când, după ce şi-au împlinit lucrul, îşi gătesc cina, stând în jurul oalei care abureşte, zdrenţele lor de colori felurite ajung strălucitoare supt razele soarelui apuind.

Adesea un măgar răpănos e legat nu departe, şi, într'un paner, între vase de metal amestecate, de toate mărimile şi formele, zace un copil adormit înfăşurat în ceva cârpe rupte.

Măgarul îşi poartă povara răbdător, gonind muştele cu coada lui puţină.

In luna crinilor, frumoase Ţigăncuşe merg pe uliţi, ducând vase de lemn pline de florile albe ca zăpada, puritatea crinilor fiind în straniu contrast cu feţele lor arse de soare. In lungi, mirositoare mănunche vând aceste flori trecătorilor. La fiecare colţ afli, sau culcate în atitudini pitoreşti, pe pământ, sau stând drepte supt umbrosul unghiu al unui coperiş, — frumoase făpturi cu feţele oacheşe bucuros deschizându-se în zâmbete care fac ca ochii lor negri să lucească şi dinţii albi să fulgere.

Figuri pline de o mândrie inconscientă, feţe la care trebuie să te uiţi şi încă să te mai uiţi, căci ele cuprind toată taina atâtor drumuri pe care picioarele lor le-au lăsat în urmă!



Vremea secerişului arată România în toată gloria ei, acea vreme când munca omului îşi află răsplata, când, după ce pământul a dat ce poate mai mult, bărbat, femeie şi copil merg să adune bogăţia care face ţara ce este.

Une ori, de fapt, e un ceas de desilusie, căci ploaia, grindina ori seceta strică adesea opera grea a omului. Uneori pământul n'a răspuns celor mai scumpe speranțe ale lui, n'a fost în stare să dea roada lui.

Am cunoscut ani când, luni întregi, n'a căzut o picătură de ploaie, când, ca acei din vechime, cercetam îndelung cerul cu aprinsa nădejde că norul mare cât mâna omului se va întinde și se va revărsa în ploaia așa de strașnic necesară, dar norul trecea și nu da ploaia ce făgăduise; ani când tot ce fusese încredințat adâncurilor pământului se vestejia și usca pentru că dela April la Septemvrie nu căzuse o picătură, așa încât grămezi de nenorocite vite periau de lipsa pășunii pe care să pască.

Grozave luni de încordată neliniște, de așteptare fără speranță, care părea să-ți usuce sângele în vine, precum pământul era uscat de nevoia ploii.

Râurile nu mai aveau apă; țara bielșugului ajunsese o țară de suspine, praful acoperind, parecă, toate cu un giulgiu de lipsă...

Dar mari sânt, de fapt, anii de îmbielșugare, când silința omului rodește.

In oceane de aur copt stă grâul supt imensa față a soarelui, mândru de bogăția lui, glorioasă speranță îndeplinită.

Și, din această vastă câmpie de rodnicie, mâna omului e aceia care culege spicele coapte, care leagă snopii, care strânge grăunțele. An de an, a trebuit să mă minunez de răbdarea muncii omului, să mă minunez de extraordinara-i cucerire asupra pământului.

In cete, țeranii lucrează din zori până în apus, fără să le pese de căldura ce se zbate căzând asupra capetelor lor. Cămășile ca zăpada ale bărbaților contrastează cu șorțurile colorate ale femeilor, care pătează câmpia arsă cu vii petece de albastru, roșu și portocaliu, pentrucă la vremea secerișului nimeni nu rămâne fără lucru, — cei foarte bătrâni singuri și nedestoinici fiind lăsați în urmă spre a păzì casa.

Din ceas în ceas neîncetat muncesc, pânăce amiaza-i adună în jurul carălor, pentru frugala hrană de mămăligă și ceapă. Priveliști de muncă, de sănătoasă sforțare, de simplă mulțămire! Cât de adeseori n'am

privit, cu emoţie, dându-mi samă ce scumpă a ajuns a fi inimii mele această ţară!

Dulăi veghetori păzesc casele şi pe aceia dintre copii cari sânt prea mici ca să lucreze; în umbra acestor vechicule plugarii îşi iau o scurtă odihnă de un ceas, lângă boulenii lor cenuşii, cari în placidă mulţămire rumegă, pe când razele soarelui se resfrâng, în coarnele lor enorme. Leneşi ei îşi mişcă cozile dela o lature la alta, îndepărtând muştele care, prea mult în treabă, se adună pe coastele lor slabe ori lângă ochii lor mari, visători. Cu uşoare întoarceri ale capetelor lor, ei urmăresc mişcările stăpânilor, ştiind bine că şi silinţa lor va trebuì să fiç reluată, la ceasul apusului, când plugarii merg acasă.

Numai pe moşii bogate se întrebuinţează maşinele, şi atunci mai mult pentru bătutul grâului; aproape tot secerişul e făcut cu mâna. Mici grupe de plugari activi se adună în jurul monstrului de fier, al cărui glas zbârnâitor se poate auzì de departe, şi necontenit se ridică grămada de grâu până ce stă, o piramidă de aur ars, supt marea boltă albastră.

Intr'amurg ţeranii se întorc pe acasă,

cu secerile pe umăr, mergând lângă carăle lor pline vârf cu strălucitoare paie bălane. De-a lungul drumului scârție carele acestea, într'o ceață de praf. In serile fără vânt praful rămâne atârnat în aier, acoperind lumea cu un ușor înveliș de taină, care plutește peste oameni și vite, curățind zarea, îmblânzind toate colorile, îndulcind orice contururi.

Adesea soarele apuind aprinde această ceață; atunci atmosfera se face straniu de luminoasă, ca și cum un foc grozav ar fi arzând undeva în dosul valurilor de fum. E de nedescris ceasul acela: plin de frumuseță, plin de pace, plin de nesfârșita mulțămire a operei credincios îndeplinite, — ceasul când pașii tuturora se întorc spre casă, se întorc spre odihnă.

In șir fără de capăt se urmează carăle trase de acei boi cenușii cu minunatele coarne; vin de-alungul drumului parcă s'ar mișca într'un vis care trece încet într'un nor de praf și dispare. Dar praful rămâne atârnat ca un văl tras asupra unei vedenii care nu mai este.

Recolta porumbului vine mai târziu; une ori în Octombre țeranii tot mai adună

rodul copt. Zilele sânt scurte, şi, seara, umezeală se ridică din câmpia întinsă şi atârnă ca fumul supt bolta luminoasă. O melancolie de nedescris pluteşte asupra luminii; melancolia lucrurilor care au ajuns la capăt. O mare sforţare pare îndeplinită, şi acum anul nu mai are ce face decât să adoarmă încet...

Dar nimic nu e mai glorios decât toamna românească. Natura vrea să se îmbrace într'o ultimă mantie de frumuseţă înainte de a se mărturisi învinsă de înnaintarea iernii.

Bolta se face adânc albastră; tot ce se ridică spre dânsa pare să capete o nouă valoare. Copacii se îmbracă în culori minunate, une ori ca aurul, alte ori ca rugina, câte odată roşii ca focul. Intre porumbul nalt cât omul, uriaşa floare a soarelui stă plecându-şi capul, apăsată de greutatea roatei cu seminţe; ca nişte stele prodigioase, petalele-i ca şofranul strălucesc pe fundul bolţii de azur.

Am văzut câmpii întregi cu aceste plante uriaşe, adevărate oştiri de flori în chipul soarelui, triumfător galbene supt

razele marii lumini pe care îndrăznesc s'o imite. Dar adesea mi se pare că-şi întorc faţa ruşinată, cu trista conştiinţă că nu sânt decât o biată copie a aceluia căruia-i poartă numele. Se face uleiu din seminţele acestor flori; de aceia ţeranii le cultivă aşa de mult.

Adesea în umbra acestor uriaşi am văzut ţerani aşezaţi în cerc împrejurul grămezilor de porumb, al cărui fruct îl curăţă de frunze. In piramide pitice portocalii, grăunţele coapte zac risipite în largul câmpilor vesteji, şi coloarea lor glorioasă atrage ochiul de departe. Adesea năfrămile femeilor sânt de aceiaşi coloare.

Imi plac aceste pete înfocate de coloare în mijlocul imensităţilor aride ale câmpilor culeşi; cu dragoste ochiul artistului se opreşte să le privească şi numai fără voie se întoarce dela ele.

O privelişte frumoasă e şi aceia a şezătorilor ţărăneşti, sau în şuri largi ori curţi, pentru a desface grăuntele porumbului din ştiulete. Sunt prilejuri de mare bucurie, când tinerii se adună, când râs şi muncă se amestecă voios, când se pove-

stesc lungi poveşti şi se cântă cântece de dragoste. Babele stau la un loc, torcând sau ţesând, cu capetele tremurătoare asupra sfaturilor tăcute, cu ochiul asupra flăcăilor şi fetelor, cari, îmbrăcaţi cu ce au mai bun, cu o floare ochioasă după ureche, se privesc pe supt ascuns, şi glumesc, şi se sărută, şi sânt fericiţi.

Bătrânul lăutar ţigan sau trubadur vagabond nu lipseşte niciodată dela aceste întâlniri De unde-o fi, e sigur că vine, şontâcăind, perpelit, despreţuit, o figură sordidă, cu vioara sau cobza lui subţioară. Dar muzica lui e minunată şi face ca toate inimile să râdă, ori să joace, ori să plângă.



Aş evoca prea multe scene; prea multe vedenii răsar înnaintea minţii mele. N'am nici vreme, nici talent. Deci trebuie să mă depărtez cu părere de rău şi să las acest popor simplu la munca lui şi la jocul lui, la bucuriile şi la năcazurile lui, la speranţele şi la temerile lui. Ii las la casele lor, — paşnice odată, — un văl de praf apăsând asupra lor.





II.

Nu departe de locul unde trăiam eu era un mare câmp gol, unde soldaţii făceau exerciţiu, şi aproape zilnic mergeam călare să-i văd la lucru.

O curioasă legătură de simpatie m'a prins de la început chiar de această vitează oaste mică, ajunsă acum a fi a mea. Avuiu simţul puternic că niciodată n'am fost pentru ostaşii miei o străină, că ei ţineau la mine; şi cu voie bună călăriam printre rândurile lor, de-alungul regimentelor, bucuroasă că sunt cu ei, bucuroasă că ţin calul în frâu, bucuroasă că este viaţă în mine! Mă purtam fără sfială în mijlocul lor; n'aveam nevoie nici de vorbe, nici de lămuriri; zimbiam la ei, şi ochii lor mă urmăreau cu priviri de prie-

tinească mulţămire, dinţii albi fulgerându-li între buze când aclamau.

Am fost în mijlocul lor când soarele strălucia în toată puterea lui asupra câmpilor uscaţi şi pârliţi; prin ploaie şi furtună am fost în mijlocul lor şi supt zăpada ce cădea; multe leghi de cale am călărit în flancul lor prin valuri de noroiu fără nume...

I-am auzit câte-odată râzând, şi i-am văzut şi cum joacă. După obositoare marşuri m'am uitat la ei îndelung cum se întorceau într'amurg, cântau laolaltă, cu flori veştede la ureche.

Adesea mi-am oprit calul în marginea drumului, ca să-i văd trecând, şi praful ce-l ridicau picioarele lor mă învăluia unde stam.

Un fel de magnetism trecea dela mine la ei: mă înţelegeau pe mine şi pe dânşii îi înţelegeam eu.

In de obşte, soldaţii sunt dresaţi la automatism, ca nişte păpuşi care trebuie să se uite, să simtă, să lucreze întocmai aşa... Dar pentru mine ei erau oameni, oameni cari-şi aveau casele şi măicuţele lor; fiecare-şi avea speranţele lui, avea un lucru pe care i-l cerea inima, — un lucru de care doria; lucrul acela îl simţiam eu, şi de

aceia, când treceam printre dânşii, aclamaţiile lor mergeau după mine, care-i înţelegeam ca oameni, şi pricepeam că făceau aşa pentru că ţineau la mine, nu pentru că li se dăduse poruncă să facă aşa.

Multe aş avea eu de spus despre ostaşii mei; mult am avut a face cu dânşii şi mai mult decât un prieten am numărat în rândurile lor.

Când eram tânără de tot, bătrânul Rege m'a făcut colonel onorific al' unui regiment de roşiori, — cinste la care am fost foarte simţitoare şi care mi-a dat unele din ceasurile cele mai plăcute ale vieţii.

In atâtea marşuri, mi-am urmărit regimentul, în atâtea manevre l-am căutat peste dealuri şi văi, călărind leghi întregi până l-am găsit, undeva, într'o poziţie ascunsă, şi, cum dădeau cu ochii de mine, soldaţii mei mă salutau cu strigăte bucuroase. Puţine sensaţii în viaţă mi-au umplut sufletul de o emoţie aşa de adevărată ca urările îndreptate spre mine de roşiorii mei viteji.

Niciodată nu m'am simţit mai mândră ori mai fericită decât călărind prin rându-

rile lor, ascultând aclamaţiile lor, simţind că au simţire pentru mine, că eram una cu ei, gata şi de aceia ca, la o întâmplare, să impart viaţa lor aspră, riscurile lor, primejdiile lor. Şi o ştiau şi ei, o intuiţie oarecare li-o spunea, şi de aceia trecea între noi ceva puternic şi adevărat, ceva mai mult decât omagiul convenţional ce se datoria Doamnei lor, Reginei lor.

Dintr'o foarte depărtată ţară am venit eu! Dar am ştiut cum să-i iubesc şi să-i înţeleg pe ostaşi. Eram mândră să călăresc în fruntea lor; parcă aveam o convingere puternică în inima mea că aş fi în stare să-i conduc la datorie, că li-aş putea insufla curaj, ambiţie, şi că după mine şi la moarte s'ar duce...

Nu mă sfiesc să mărturisesc aprinsa mulţămire ce mi-o da acest sentiment de putere, de putere amestecată cu bucuria de a fi tânără şi voinică şi sănătoasă!

Cei ce n'au încercat aşa ceva nu pot cunoaşte această mândră sensaţie. Bucuria de a-ţi simţi soarele deasupra capului de a-ţi şti un cal bun ca sprijin, unită cu conştiinţa că toate inimile se întorc spre tine, fiindcă ai tinereţă şi viaţă şi lumea ţi-i dragă!

Nu vreau să spun că numai fiindcă puteam călări ca un ostaș și-mi simțiam inimă bărbătească bătând puternic în piept, firea mea nu era gata să îndeplinească datoriile femeii.

Am cunoscut și cellalt curaj, care e de nevoie la căpătâile celor ce mor; am avut prilej să dovedesc că pot împărtăși cu alții și zile de boală și năcaz, între scene între care doar iubirea și mila să-și aibă locul.

Nu-mi erau dragi ostașii miei numai în zile de părăzi și steaguri desfășurate 'n vânt, în zile când îmi umpleau inima de mândrie și plăcere, ci și în zilele de întunerec și de grea încercare, când aripa morții flutura asupra lor și când și cei mai viteji știau ce este jertfa.

* * *

Da, am fost cu ostașii miei, când o crudă încercare a înduplecat vigoarea lor, energia lor și speranțele lor. Am fost cu ei când erau strânși laolaltă, ca o turmă într'un lagăr, unde holera-și făcea de cap, smulgând viețile lor tinere așa cum o furtună smulge puternicii stejari.

Am împărţit cu ei aceste zile de surgun, când ei erau despărţiţi de oamenii ceilalţi ca printr'o dungă de foc pe care puţini cutezau s'o treacă. Am mers la ei pentrucă mulţi se feriau de dânşii, am mers la ei pentrucă mulţi se temeau...

Erau închişi, ca nişte prisonieri, ca să nu poată întinde o molimă fatală ţerii celeilalte.

Inţelegând groaza numelui de holeră şi pentru inimile cele mai viteze, dându-mi seamă de mizeria, de singurătatea, de chinul şi suferinţa ostaşilor miei şi de cât de puţini erau aceia cari să voiască a rămânea cu dânşii, m'am crezut datoare să fiu eu aceia care să rămân şi am simţit că acuma sosise vremea să li dovedesc iubirea mea, să-mi chem un curaj care ştiam bine că nu-mi va lipsì niciodată când ceasul primejdiei va fi bătut.

Frică mie? O, nu, nu! Nu-mi era frică, şi de aceea-mi era mai uşor decât cum li se părea altora în ce-i priveşte, dar, fiind sănătoasă şi plină de viaţă. deprinsă cu lucruri frumoase şi curate în jurul mieu, carnea şi sângele mi se cutremurau instinctiv la gândul că trebue să intru în

atingere aşa de groaznică şi să văd lucruri aşa de triste la privire.

Oarecare ajutor am putut să li aduc, pentru că până la venirea mea lipsia. Nimeni nu fusese pregătit pentru acest crud biciu al lui Dumnezeu pe care ostaşii miei îl aduseseră cu ei din ţara duşmană. Totul se ţinuse gata pentru răni şi accidente, dar, dacă lumea-şi aduce aminte, Românii noştri n'au întâlnit la 1913 o împotrivire înarmată, ci au fost atacaţi de spectrala boală care dădea jos omul în câteva ceasuri, băgând groază în rânduri şi oroare între cei cari trebuiau să li poarte grija. Molima s'a întins cu o aşa de înspăimântătoare iuţeală, încât mulţi, prinşi de panică, fugiseră.

Am strâns lângă mine medici şi surori de caritate; cum era firesc, prezenţa mea acolo unde infecţia era mai mare mi-a dat încredere şi a dovedit că primejdia nu putea să fie aşa de mare. Indată am fost încunjurată de inimi credincioase, gata de orice jertfă, şi lupta ce am purtat a fost o luptă bună, de şi piedecile împotriva noastră erau mari.

Mă aşezasem într'o tabără lângă Du-

năre, pe calea ce trebuia s'o ieie oastea mea întorcându-se din ţara duşmană.

Era numai un câmp gol, unde se ridicaseră lungi bărătci de lemn, fără niciun confort, una lângă alta.

Întunecate erau acele colibi de lemn, joase şi pustii, clădite pe pământul gol, cu o cărăruşă ca un şanţ la mijloc, şi, cum ploua din bielşug, cărăruşele se făceau noroiu şi de pe asprele coperişuri de lemn apa curgea în pâraie, udând paiele pe care ostaşii mei erau întinşi. Unul lângă altul stăteau murind, murind vitejii miei ostaşi tineri, cari aşa de veseli se duseseră, cu speranţă în inimile lor.

La început orişice lipsia, şi ploua înlăuntru din toate părţile. Dar în curând avură paturi şi cearşafuri şi medici din destul, şi câteva devotate surori de caritate, care pas cu pas se luptau cu boala crudă, care stăteau în umilă jertfire zi şi noapte lângă paturile celor în suferinţă.

Intre alţii, câţiva medici indieni îşi oferiseră mărinimos ajutorul. Veniseră din Turcia, unde făcuseră, şi acolo, ispravă bună. Deprinşi cu o astfel de epidemie, asistenţa lor era foarte preţioasă, pentru

că mulţi puteau fi salvaţi dacă li se dădea îndată o îngrijire necontenită şi neobosită. Aşa de răpede e cursul acestei boli, încât e esenţial s'o combaţi chiar la cel d'intăiu semn al ei. Aceşti medici indieni au rămas cu noi cât timp am avut nevoie de dânşii, şi ni aducem aminte recunoscători de ajutorul ce ni-au dat cu neobosită energie până ce am biruit. Afară de aceasta era pentru mine îndeosebi mişcător să pot vorbi englezeşte într'un loc aşa de neaşteptat!

Soţul mieu, care avea comanda asupra tuturor trupelor, venia zilnic să inspecteze ce făceam noi. Prezenţa lui ni-a fost o mare încurajare, şi toţi bolnavii noştri salutau sosirea lui ca un semn că nu s'a lăsat la o parte nimic din ce puteà să le fie de folos. Şi fiul meu erà cu mine, fiul meu cel mai mare; el mi-a fost mâna dreaptă, tovarăşul de muncă, energia lui tânără întrând în acţiune unde zimbetele mele nu ajungeau.

Multe zile am rămas în mijlocul soldaţilor mei, şi Dumnezeu mi a îngăduit să pot fi de vre-un ajutor; zile de straşnică trudă, zile de întunerec, când ce ve-

deam erau lucruri pe care niciodată nu voiu mai puteà să le uit.

In vremea aceasta m'am apropiat foarte mult de inimile ostaşilor miei. Ei ştiau că nu m'am ferit de ei când mulţi se temeau; ei ştiau că am rămas cu ei aşa încât să nu se simtă părăsiţi, să nu fie trataţi ca nişte lepădături, când aşa de crudă li a fost partea.

Pe deplin fuiu în stare atunci să le dovedesc că străina nu mai erà străină, ci cu toată inima şi sufletul întreg, dintre ai lor una!

O, bieţii mei ostaşi tineri! I-am văzut cu umflatele feţe vinete, cu ochii căzuţi în cap, sângeraţi, spectrali, i-am văzut în spasme groaznice, când orice ajutor omenesc li lipsia, i am văzut ţapeni şi muţi când îşi sfârşiseră ultima luptă; am stat lângă paturile chinului lor, rugându-mă tăcut pentru umilele lor vieţi fragede. Cele dintâiu zimbete ale lor eu le-am cules, când, după zile de tortură, ei se strecurau iarăşi pe încetul spre viaţă.

Nici în mormintele lor ei nu se puteau simţi, astfel, uitaţi. Am îngenunchiat lângă ele, acolo unde ar fi îngenunchiat

mamele lor, soţiile, copiii lor, şi pe fiecare moviliţă pustie am sămănat flori de mireasmă, ca şi florile ce cresc în jurul caselor pe care nu le vor mai vedeà. Noi n'am vrut să lăsăm ca ei să fie aruncaţi în groapa comună, ci am dorit ca fiecare din tinerele lor trupuri să fie însemnat cu crucea lui.

Zilnic cercetam de jur împrejur colibele mele, odată, de două, de trei ori, cum cerea nevoia.

Uneori soarele ardea de nesuferit deasupra capetelor noastre, prefăcând adăposturile de lemn în sobe încălzite peste măsură, din care ieşiau desgustătoare duhori de boală, amestecate cu mirosul antisepticelor, în aburi pe cari cu greu puteai să-i înfrunţi.

Dar şi mai rele au fost zilele de ploaie: pământul nostru românesc fiind bogat, tot lagărul s'a prefăcut într'un râu de noroiu curgător! Prin coperişurile crăpate ale colibelor noastre picurau reci pârâiaşe în paturile celor în suferinţă; până la genunchi înnotam prin noroiu. In zilele acestea de depresiune trebuia să-mi îndoiesc silinţele şi zimbetele...

Simţiam lămurit cum cădeà curajul fiecăruia odată cu căderea barometrului. Cu cât mai grea apărea sarcina noastră; cu cât mai imposibilă speranţa; cu cât se făcea maì desperată luptă cu moartea! Căci cu adevărat cruda boală părea că turbă cu creşterea umezelii şi murdăriei.

In zilele acestea aveam grijă să-mi fie mânile de două ori mai pline, să fie florile ce aduceam cele mai frumoase ce puteam găsì. Mişcătoare erà plăcerea betegilor mei şi pentru cea mai umilă crenguţă; feţele lor nenorocite se luminau ca prin minune, şi ceice erau prea slabi ca să-şi ridice capetele îşi întindeau spre mine tremurătoarele degete, nerăbdători să primească şi cel mai mic dar.

Li aduceam şi lămâi şi bomboane acrişoare, căci nestinsă li erà setea, parcă foc li-ar fi ars în gâtlej. N'o să uit nicicodată cum sugeau lămâiele acelea, întinzând mânile ca să mai aibă!

Celor ce erau mai bine acuma ni erà îngăduit a li da vin, şi mare bucurie erà când apăream în prag cu braţele pline de sticle, altele fiind aduse în urma mea de aceia cari cu credinţă mă întovărăşiau în

toate aceste drumuri. De sigur că eram binevenită, căci cu mânile goale nu veniam niciodată.

Dar era una din aceste colibe unde zăceau gemând cei mai greu bolnavi dintre toţi şi căreia îi ziceam «gura iadului»: a întra între păreţii ei de lemn erà parcă ai fi pătruns în cuprinsul vre-unui vis grozav.

De fapt aici nu puteam face alta decât să stau cu mânile încrucişate, ridicându-mi cugetul în fierbinte rugăciune către Dumnezeu!

Intunecate scene de miserie a noastră, muritorii, care şi acum rătăcesc prin mintea mea, vedenii de moarte şi de spectrală suferinţă, la care nici iubirea nici ştiinţa n'ajută la nimic.

* * *

Dar am şi alte amintiri din aceste zile, amintiri de o speţă mai puţin jalnică.

Am văzut multe regimente întorcându-se din ţara străină, nebune de bucurie când piciorul atingea din nou pământul de naştere.

Veneau peste Dunăre, pe poduri de luntri. Stăteam pe ţermul care erà pentru

dânşii «acasă», şi am fost cei dintâiu să primim bucuria lor cea mare, chiotele lor, nebuna lor desfătare. I-am văzut trântindu-se jos, rostogolindu-se în praf, căci şi praful acela tot ţara lor erà, ţara inimii lor!

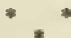
Crunţi erau şi obosiţi de cale, unii din ei în zdrenţe, dar toţi cântau; răsunau cerurile de cântecele bucuriei lor.

Inima mea răspundea acestor manifestaţii de entusiasm, când veniau în cete lângă mine, aşa de bucuroşi, parcă-mi erà fiecare un prieten al meu de aproape.

N'a fost dat la multe princese şi regine să fie într'o atingere aşa de apropiată cu oştile lor, dar, tocmai pentrucă aceasta e o ţară mică, şi cei de pe tron iau parte la fapta cea adevărată. Poate că este în firea mea ceva care mă face să pot fi de ajutor când se cere neapărat curaj şi energie; atunci puterile mele pare că sunt de două ori pe atâtea şi forţele mele nu se isprăvesc niciodată. Cât vor fi fost ele de grozave, binecuvintez acele zile de molimă deslănţuită, căci m'au dus mai aproape de cum puteà face orice alta de inima poporului meu. Lor li se păreà că să vin eu la dânşii la un ceas ca acela erà o

silință dincolo de ce se poate aștepta de la o princesă!

Ce știau ei până atunci decâtă dragoste sunt eu în stare, decât ajunsesem a fi una cu ei în inimă și în suflet...



Așa de decorativ nu e soldatul român, dar e hotărît, e gata să ajute, e cumpătat, ba e și vesel la locul lui.

N'are nevoie de mult confort; poate merge mult în căldură și în frig. Mulțămit cu puțin, se poate hrănì cu o bucată de mămăligă și poate dormì cu capu în mantà la un colț de șanț.

Oacheși țerani mărunți, cu ochii negri, nu așa de arătoși, nu prea bine rânduiți la îmbrăcăminte, nu prea cocheți; dar, iată, eu sunt sigură că nu e țară cu mai buni oșteni decât România. Soldatul e aici neobosit, e răbdător, e credincios; el merge până cade; Țara lui, Regele lui, căpetenia lui se pot răzimà pe el, siguri că nu va lipsì dela datoria lui.

Cu mândrie scriu aceste cuvinte, și mândră sunt aducându-mi aminte că, din ziua întâia a venirii mele între ei, prietenă li-am fost!

Deoarece aceste pagini au fost scrise ca scene văzute de ochii Reginei lor, bucuros le-aş sfârşi cu o vedenie a ostaşilor mei pe care mi-o aduc aminte într'un amurg.

Tot în vremea aceia de holeră. Două săptămâni le petrecusem între ei, şi fusesem chemată într'un sat departe, unde locuitorii aveau nevoie de ajutor.

Soarele apunea pe Dunăre; cer şi apă erau aprinse de un roşu înfocat. Multe regimente cantonaseră pe malul râului şi încă mai multe de ceia parte a drumului, pe câmpul gol. Din cauza molimei trupele acestea fuseseră ţinute în bivuacuri, — grea încercare pentru oamenii nerăbdători de a se găsi iarăşi la casele lor.

Drumul îmi erà între cele două tabere. Ca piramide pitice, corturile se desfăceau pe bolta înflăcărată; o linişte ca de minune se aşternuse asupra lumii cum înnaintà vehiculul mieu spre soarele apuind.

Ziua fusese caldă, aprigă lupta cu moartea; eram obosită, cam deprimată; şi de aceia slava cerului erà ca o minunată vădire după atâtea privelişti dureroase. De departe însă ostaşii m'au văzut că mă apropiiu; din amândouă laturile ei alergau

spre mine, chiuind, aruncându-şi bonetele în sus, îmbulzindu-mi calea cum treceam.

Eram îmbrăcată ca soră de caritate, numai în alb. Ridicându-mă în picioare, li făcuiu cu mâna ca răspuns la salutare.

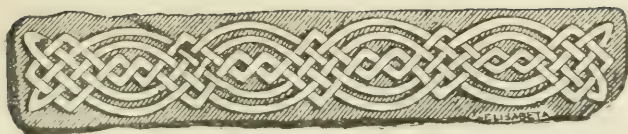
Nu li puteam vedea feţele, căci soarele-mi era în ochi, dar li auzeam chiotele, strigătele de bună venire; ştiam că li pare bine că mă văd, că simt prietenia mea pentru dânşii....

Aşà trecuiu prin mijlocul lor, motorul mieu ducându-mă departe de vederea lor spre alte drumuri de suferinţă, spre alte suspine şi lacrimi, dar sunetul de glasuri ale ostaşilor miei nu mă părăsià, şi el mi-a rămas totdeauna ca o binecuvântare ce păstrez în adâncul însuşi al inimii mele!...

18 August 1916.



Partea a II-a.



Vara trecută am scris câteva foi menite Țării celei mari care mi-a dat naşterea. Simțiam nevoia ca țara aceia să vadă țara care e a mea acuma prin ochii cuiva care a învățat s'o iubească adânc şi să simtă adânc farmecul ei.

Nu numai în acea țară mare de dincolo de Mări schițele mele uşoare au întîmpinat bună primire, şi de aceia în această vreme de tristeță națională m'am îndemnat ca încă odată să ieau condeiul, şi anume pentru a vorbi despre locurile ce mi-au fost dragi aice.

Cu trezirea primăverii un dor nemărgenit, pe care nu-l pot stăpânì, îmi umple sufletul. Ca prinsul care caută prin zăbrelele fereştii să descopere un colț din cerul

care-i e mai cunoscut, mă încerc a deosebì mai limpede vedenii din locurile care din inima aceasta s'au rupt.

Scoasă din sălaşurile mele, ele-mi răsar mai scumpe decât oricând, acele locuri de unde cu sabie şi foc am fost surgunită. Ele au ajuns pentru mine Raiul pierdut spre care toţi tindem cu dor. De aceia m'am gândit că, în aceste zile de încercare, măcar condeiul mieu ar puteà să vă îndrepte, pe câţiva din cei ce sunteţi ca mine, înnapoi spre locuri de care tânjiţi.

Sarcina ce am luat-o asupră-mi va fi şi amară şi dulce, şi, dacă poate vorbele mele vă vor atinge sufletul, unii veţi încercà să vă amintiţi că adesea mi s'a părut a scrie cu însuşi sângele inimii.

I.

Dacă sânt mai mult aplecată să vorbesc de munte, de câmp şi de şesuri decât de oraşe şi uliţi şi să descriu sate, biserici şi locuri singuratece, e poate şi pentru că artistul din mine m'a făcut întâiu a iubi această ţară. Dar totdeauna către cei umili, către ţerani m'am simţit mai puternic în-

dreptată, datinele şi obiceiurile lor, bucuriile şi jalea lor m'au mişcat uimitor.

Simţiam o dorinţă de a-i cunoaşte pentru a-i înţelege, de a fi primită fără neîncredere în mijlocul lor.

Imi erà drag de spaţiile largi în care locuiau, de mireasma bunului pământ în care-şi înfigeau plugul; şi am înţeles astfel şi poezia prafului care li acoperia munca, neîncetatele lor silinţi spre un ideal înfăşurat în umbră, pe care nu-l înţelegeau încă deplin.

Nimic nu este în ţara aceasta românească pe care să nu-l fi iubit eu. Mai adânc şi decât copiii născuţi pe brazda ei m'am împărtăşit eu sufleteşte cu şesurile ei întinse, cu nesfârşitele-i drumuri, cu apusurile de soare, cu pajiştele-i umede de roua zorilor, cu pădurile-i adânci şi câmpii de grâu copt luminând ca aurul. Mi-a fost drag şi de spinul uriaş care în vre-un loc sterp şi pietros întindeà spre ceruri frumuseţea fără folos a ţepoaselor lui braţe. In cursul rătăcirilor mele am ajuns la locuri aşà de singure încât păreau a fi la capătul lumii, şi am stat acolo de am privit gloria ultimă a soarelui până se coborî

spre odihnă, şi mi-a plăcut de singurătatea din jurul mieu. Mi-a plăcut de bolta aprinsă a cerurilor, de strania melancolie a nopţii ce cade, de mirosul rouăi ce se ridică din ierburi, de vălul prafului ce atârnà asupra lumii. Mi-au fost dragi toate, adânc şi cu adevărat dragi!

Acuma cea mai mare parte din ce am avut, a trebuit să rămâie în mânile celor cari-i vor fi fiind stăpâni aspri şi fără milă, ale celor cari vor fi găsind mijloc de a scoate sânge şi din pietre. Dar Dumnezeu vrea de sigur ca aceasta să fie numai o încercare fără trăinicie, ce s'a trimis asupră-ni ca să înţelegem mai bine cât am iubit acea ţară şi ce scumpă ni-a fost.

N'aveam nevoie să se rupă de la mine ca să-mi dau sama cât mi se legase de inimă acest pământ; totuşi dela fereastra adăpostului mieu, orice icoană ce zăceà adormită în sufletu-mi, mi se înnalţă înnainte, limpede, minunată. Ci aşà sunt de multe, încât abià de ştiu pe care s'o schiţez mai întâiu....

Dar, cum gândurile mi se întorc aşà de fireşte mai degrabă decât oriunde la

locul unde mi-am lăsat micuţul cel din adânc şi aşà de mult iubit, să stau o clipă ca să vă spun despre casa care aşa de călduros m'a adăpostit atîţia ani.

Dragă casă a Cotrocenilor goală eşti acum.

De mă întorc la voi, Cotrocenilor, cum o să vă găsesc? Cu bucurie mă veţi primì voi ori tremurând încă de tot ce aţi văzut?

Că tare mi-aţi fost dragi voi, Cotrocenilor!

Iarna, vedeam din pat cum răsare soarele asupra oraşului. Deprinsă, cum eram, să mă scol din vreme, această serbătoare a colorii a mea erà în fiecare dimineaţă. Impotriva înfocatei ei străluciri copacii goi îşi răşchirau ramurile, negre şi de tot stolul ciorilor. La anume clipe se ridicau toate în văzduh dintr'o dată, trăgând mişcătoare linii de negru pe bolta portocalie.

Primăvara, mă trezeau păsările cu chiscuitul lor ori trâmbiţele casărmilor chemându-mă la primblarea mea călare din fiecare zi. O, cum le cunoşteam de bine pe aceste trâmbiţi toate, de puteam spune după sunetul lor deosebit care erà regimentul ce pornia în marş. In tinereţa mea,

regimentul care erà al mieu cântà totdeauna o anume bucată ca să mă înştiinţeze că el îmi iese în cale.

Sunetele acelea din Cotroceni! Pe toate le ştiu, şi, de aud acum de-odată ceva care samănă cu ele, îmi bate inima şi lacrimi îmi răsar pe gene.

Primăvara şi în vara timpurie nopţile răsunau de chemarea trâmbiţelor; le umpleà şi depărtatul lătrat al câinilor; iar de Paşti auziam glasuri de fete cântând în cor «Hristos a înviat din morţi». Şi apoi de jos din oraş sunete vesele de valsuri veniau plutind până la paşnica noastră grădină ca să amestece frivole note cu cântecul privighitorilor ce se îngânau până adânc în noapte. Plin erà văzduhul de mireasma florilor. Dar astăzi toate aceste lucruri nu mai sunt, nu mai sunt aşà!

Tot mai aud grăbitul pas al copiilor miei alergând spre mine prin cărările acoperite cu nisip, — cu mânile pline de flori şi pletele frumoase fluturând în vânt. Totdeauna, la orice vrâstă, îmi alergau astfel înnainte cu mânile pline de flori, ştiind cât ţin eu şi la cea mai umilă dintre plante.

Îi văd cum vin unul după altul, şi totdeauna era unul mai mititel ca să iea

locul aceluia care crescuse... Anul trecut, micuțul Mircea... Și tot cu flori în mână veniau la mine.

Altele erau florile după vreme; întâiu timpuriile viorele, apoi ghiocelul, ori un subțirel toporaș alb; pe urmă vin curpenii de pădure, luminoși ca soarele, apoi lalelele și stânjineii, liliacul și trandafirii, până ce miezul verii îmi aducea crinii albi ca zăpada, cu străpungătoare mireasmă și mari aproape cât și copilul care-i aducea spre mine.

Dar astea s'au dus, s'au cam dus... Mircea zace în mormântul lui rece, și ostași cari nu sunt ostașii noștri stau de sentinelă la ușa casei noastre...

*
* *

Cotrocenii erau odată o mănăstire ascunsă 'n păduri, care o despărțiau cu totul de oraș. Bătrâna-i biserică tot stă dreaptă la mijlocul curții, încunjurată de castani, cari, când sunt în floare, par împodobiți cu mii de făclii înfipte 'n ramurile lor. Iar, toamna, frunzele li se prefac în scump aur, pe când iarna arborii se sprijină goi și înfiorați de zidurile lăcașului.

Nicio restaurație greșită n'a profanat stilul bisericii. Stă încă neatinsă, păstrându-și farmecul de odinioară, dar, din nenorocire, când s'a rezidit casa din juru-i, nimeni n'a avut gândul de a o face la loc după frumoasele modèle ale bătrânelor mănăstiri din alte părți ale țerii.

Simțiau nevoie să ni clădească un «palat», nebănuind măcar că Domnița venită din locuri așa de depărtate va fi cândva cea mai înfocată admiratoare a unui stil pe care mulți l-au uitat, de pe urma importațiilor mai nouă din străinătate. Astfel arhitectura casei n'are frumusețâ, afară de o mică parte pe care, târziu, am adăugit-o noi.

De și am cheltuit multe ceasuri fericite supt acest acoperiș, unde atâția ani mi-a fost casa, acum dorurile mele toate spre biserică merg, unde zace însângerată o parte din însăși inima mea.

Inlăuntrul tainicei tăceri a lăcașului mai mult decât un oaspete nobil și-a aflat odihnă. Nobili oaspeți ale căror nume sunt săpate pe vechile lespezi sepulcrale. Dar, pe lângă acele morminte, este acolo

o piatră pe care nici un nume nu-i scris. Mic și nespus de singuratec este acela ce zace acolo, așteptând întoarcerea celor ce n'au avut timp să-i sape numele în marmoră.

Cândva ne vom întoarce; atunci o inscripție se va pune acolo, după vechea datină, — și nu vor trebui multe cuvinte căci numai patru ani, așa de scurți, a fost el oaspete pe acest pământ când Dumnezeu l-a chemat aiurea, în mai fericite ținuturi.

Chiar lângă mormântul cel fără nume este o piatră pe care scrie:

«In floarea tinereaților, în vrîsta voiniciei, cumplita moarte au răpit din cinstea boieriei pre tinerel Constandin, odrasla cea aleasă a Radului biv Vel Spătar. Oh jale tânguioasă! Din rodul cantacuzinesc trăgându-și nemurirea, aici cu cinste astrucat, ca pentru pomenire. Douăzeci și doi de ani fiind, pre a lui maică a lăsat pătimind. Leatul cel de la Hristos o mie șapte sute trei întregi și doaozeci. Lăsând suspinuri multe neamului său, și maică-sa întristăciune mare și lacrămi de a pururea, fără încetare. Hristoase Dumnezeule, varsă-ți

milostivirea de-i odihneşte sufletul, dându-i Tu mântuirea; 1729».

Duioase vorbe, pline de răsunetul vechilor dureri, de pot sta deocamdată şi pentru celalalt mormânt, unde numele nu e.

Pe unul îl chema Constantin, Mircea era celallt; unul şi-a atins al douăzeci şi doilea an, cinci veri n'au trecut peste creştetul celuiallt —, dar aceiaşi e durerea de mamă din veac în veac; oricât de îndelungă şi oricât de scurtă i a fost dăinuirea, nu cu anii i se poate măsură suferinţa.

In primăvara aceasta, Mircea nu-mi va aduce flori; în zădar ni va înflori grădina; se vor vesteji curpenii, lalelele se vor trece, se vor răspândi trandafirii; locurile iubite nu vor duce crini pe mormântul care nume nu are.

Tot vor cânta privighitorile, şi miresme vor pluti iarăşi în aier, dar trâmbiţile ce vor suna, nu vor mai fi ale oştirii noastre.

«Şi de aceia», spune Scriptura, «eu slăvesc pe morţii cari sunt acuma morţi, mai curând decât pe cei vii... Căci ei n'au văzut fapta rea care s'a făcut supt soare».

II.

Pentru ochiul celui indiferent, este numai puțină frumusețǎ în câmpiile din jurul Bucureștilor. Ele sunt uniform plane, prăfoase, fără arbori, și când se topește zăpada, adesea ori nu-s decât mari lacuri de mocirlă.

Nu dintr'odată am învățat eu să le țin în samă. Venisem doar dintr'o țară de verzi pășuni și de copaci largi în ramuri, și seaca goliciune a acestor câmpi mi-a fost greu dintru'ntâiu să li-o sufăr. Imi era dor de pajiști, însetată eram de umbră. Incetul pe încetul mi s'au deschis ochii să văd frumuseți de care la început nu știam.

Fără să țin în samă neîndurările vremii, am călătorit în lungul și largul lor, în toate anotimpurile. Nu-mi păsa nici de ceață, nici de vânt, nici de ploaie; și nici viscolele nu mă puteau ținea acasă, nici fierbintele soare de vară.

Imi plăcea să rătăcesc departe de drumurile bătute, să descopăr locuri pe care puțini le-au fost văzut vre-odată. Iarna, treceam în saltul calului peste întinderi nemărginite de zăpadă, când cer și pământ se făceau una, când nu păreau a mai fi

nici hotare, nici zări, ci numai o nesfârşire pierdută de alb, care tot mergea şi mergea şi mergea.

Copitele calului mieu lăsau o uşoară urmă după mine, şi adesea-mi părea rău că profanéz astfel sfinţenia giulgiului de omăt fără pată. Şi atât de adâncă era în juru-mi tăcerea, că-mi apăsa pe cap ca o povară, mă copleşia cu puterea ei şi aproape mă făcea să mă tem. Când şi când un zbor de cioare plutiau jos supt bolţi, şi croncănitul lor făcea şi mai puternică singurătatea către care călătorisem, departe aşa de mult de locuinţile oamenilor.

După lungi luni de iarnă, mare-mi era bucuria de primăvara ce se trezia. Ştiam unde se pot afla cele mai timpurii dintre flori; drum lung aş fi călărit pentru a culege cei d'intâiu clopoţei galbeni, pentru a avea bucuria vre unui covor albastru de viorele într'o pădure hăt hăt departe; îmi era drag de cea d'intâiu nălucire ceţoasă de verde pe sălcii, şi cunoşteam locuri singuratece unde ele stăteau în cete, lăsând ca plângătoarele lor crengi să se târască peste apele cu mers iute, crescute de zăpezile în topire. Ştiam de cutare

bisericuță la mal de râu, așa de bătrână și de rustică de se țineau abia'n încheieturile lor păreții de lemn. Sta cu totul pierdută în mijlocul unui cimitir sămănat cu cruci joase de piatră, ieșind din pămînt ca niște uriașe buruieni necunoscute. Vechiu era lăcașul, vechi erau și crucile mai mult fără nume, dar clopoțeii galbeni și vineți ce se luau la luptă între ele erau tineri de a primăverii tinerețǎ.

Stăteam privind îndelung smerita frumusețǎ a locului, și sufletul mi se mișcà straniu la farmecul atâtor mândreți nemeșteșugite, temându-mă totuși fără voie că erau menite să piară și întrebându-mă cu mirare dacă acei ce ridicaseră lăcașul își dăduseră samă cumva că liniile lui erau neasămănat de gingașe și așezarea lui o bucurie pentru ochiul artistului.

In ani mai noi, adesea am căutat bisericuța aceasta în ruine; dar ea nu mai erà pe fața pământului, cum cele frumoase sunt din nenorocire menite să dispară, căci vremea merge înnainte și nu-i pasă de lucruri a căror osândă e să se facă bucăți și să piară, și mai ales de asemenea smerite lucruri ascunse departe, în locuri

ale căror nume abià de-l cunoaşte cinevà. Ca atâtea altele, bisericuţa e acum numai o amintire ce-şi are locul în inima mea, cu amintirile altor lucruri care şi ele s'au făcut bucăţi şi nu mai sunt....



Am mai avut vedenia atâtor sate cu copaci roditori în cea mai deplină înflorire. Văd gloria ramurilor lor pline de flori întinzându-se pe fondul luminoasei bolţi, magice ziduri albe peste nesfârşita boltă de albastru...

Intr'o zi-mi aduc aminte că am mers din sat în sat numai să sorb în sufletul mieu acea minunată încântare de alb şi de vânăt. Păsările cântau, se auzià glasul mieilor, văzduhul erà plin de foile florilor ce cădeau plutind pretutindeni ca fulgi mari de zăpadă.

Un cioban venì încet, săltăreţ, ducându-şi înnainte oile. Ca un nor în mişcare mergeà cu el un ceţos văl de praf, aşà încât trecù de mine cum trece un vis, cu dulăii lângă dânsul şi cu măgăruşul sur purtând desagii goi pe spate şi solemn mânând pe cele din urmă.

Se apropià atunci de mine o Ţigancă bătrână, pitorescă şi murdară, cu toiagul în mână, înfăşurată în zdrenţe, şchiopătând şi despletită. Bătrână ca dealurile erà Ţiganca, dar sordida ei siluetă păstrà încă ciudate contururi de frumuseţă. O lulea de lut albă-i erà înfiptă în colţul gurii; ea se rânjì la urmă şi întinse o mână ciolănoasă în nădejdea să capete un ban.

Baba trecù, şi alţii veniră la rând pe drum; cară trase de boi cenuşii ca piatra, plugari mergând la munca lor şi copilaşi cari cântau şi râdeau şi erau bucuroşi. O mamă răsărì acum, purtându-şi pruncu'n braţe, un băieţel târându se lângă dânsa, iar îndată după aceia un flăcău cu dinţii strălucitori pe spinarea calului fără şea.

Pe drumul cu praf alb ei îşi întindeau şirul, bolta zimbind asupra lor, şi de jur împrejur arborii erau în floare şi în fiecare ramură păsările cântau. Lumea erà tânără, şi inima-mi fericită.

Dar toate acestea s'au dus... S'au ca mai dus!....



III.

Toate ruinele au pentru mine un farmec deosebit. Cum le văd de departe, totdeauna caut să răsbat la ele, cât de rău să fie drumul. Cunosc una, nu departe de Bucureşti, care a păstrat linii de cea mai mare frumuseţă: bătrâna mănăstire Comana.

Zidită între 1601 şi 1611 de Radu Şerban Voevod, biserica, înnoită, păstrează încă osămintele acestui Domn, care a fost urmaş vrednic al lui Mihai Viteazul. Ca şi acest mare înnaintaş, în Ardeal şi-a dat el luptele. A cunoscut amarul înfrângerii şi a murit în exil, — dar cenuşa i s'a adus tocmai din catedrala Sfântului Ştefan la Viena ca să zacă în răsleaţa mănăstire pe care o înălţase la un ţerm de apă, pe loc aşa de singuratec.

Acuma e o ruină, ale cării nobile linii se ridică pe neaşteptate spre ceruri; masivă şi dărăpănată zace ca un balaur adormit într'un Ţinut de lacuri şi mlaştini. Un râu cu undele încete se mlădie supt temeliile ei, şi marea zidire îşi oglindeşte vechea frumuseţă în apele ce par a se oprì o clipă din mersul lor ca să cuprindă

cu iubire bătrânele ziduri, odată mândru lăcaş de Domn.

Aproape uitată e calea ce duce acolo. După topitul zăpezilor e aşa de adânc noroiul, încât numai carăle cu boi dacă îşi încearcă norocul pe acolo, şi aceasta adauge încă la melancolica taină a locurilor.

*

Am fost acolo într'un amurg înflăcărat de vară; văzduhul erà aşa de liniştit, că părea atârnat asupra capetelor noastre, iar apele atât de odihnite încât răsfrângerea zidurilor părea o altă clădire răsturnată în ele. Vechii păreţi şi malul pleşuv pe care stau, erau în aceiaş coloare; nici un copac, nici un pâlc de umbră departe împrejur, dar în râul de jos doi boi albi-cenuşii cu puternice coarne întraseră pentru a-şi potolì setea de seară. Stăpânul lor stătea de se odihnia lângă dânşii, în mulţămire lină la apusul soarelui; munca zilei şi-o făcuseră; pace şi uitare se lăsaseră asupra acestui colţ de lume tihnit.

M'am căţărat prin toate părţile ruinei, strecurându-mă prin crăpăturile zidurilor, urcând pe răpezi povârnişuri, înfruntând

scări de lemn, putrede, până am ajuns în foişorul, deschis, care, cu stâlpii lui supţirei, e o adevărată comoară de artă veche.

Pe jumătate căzute sunt treptele care duc la dânsele, înlăuntrul zidirii în chip de turn care-i alcătueşte baza, dar din mijlocul stâlpilor se deschide o nemărgenită vedere asupra râului şi a multelor mlaştini de dincolo, care se pierd în depărtarea nelămurită a şesurilor.

Primăvara, aceste mlaştini se aprind de irisaţii ca aurul, nenumărate răţi sălbatece se sălăşluiesc prin trestii, ispitind vânătorul.

*

Biserica, din lăuntrul curţii, a fost refăcută, pierzându-şi astfel frumuseţa şi farmecul, dar vechile ziduri ce o încunjură au până azi minunatele proporţii ale clădirilor din acele vremuri. Pe alocurea îndoitul pridvor de stâlpi, unul de asupra celuilalt, s'a păstrat încă fără întrerupere dar prin alte părţi mândrele construcţii de odinioară nu mai sunt decât, un mal, dăr inform de cărămizi şi pietre; ierburi, flori sălbatece şi mărăcini le-au luat în stăpânire, natura acoperind milostiv cu

frumuseţa ei nemeşteşugită ceia ce omul a lăsat să cadă în praf; astfel neîngrijirea lui şi bielşugul ei de dărnicie au prefăcut aceste dărâmături îngrămădite într'un colţ de vrajă.

De proporţii urâte, văpsită în cenuşiu şi fudulă, biserica, odată de un gust ales, strică, vai!, o armonie, care, altfel, ar fi desăvârşită. Inlăuntru, nimic interesant decât lespedea veche care înseamnă locul unde Radu-Vodă Şerban îşi doarme veşnicul somn.

*

Deunăzi o bătălie mare s'a dat de jur împrejurul ruinelor de la Comana. La privelişti de moarte, de zbucium răsboinic şi suferinţă a căutat de sus mănăstirea mândră pe vremuri, ruinată şi plină de groază înnaintea născocirilor de astăzi ale omului.

Şi ce rămâne acum din draga veche mănăstire? Au nimicit oare bombele culturii ultima ei frumseţă, care ca un vis ce se pierde se ţinea numai pe jumătate de vremile noastre? Căzut-a foişorul pe stâlpi, cea mai scumpă podoabă a zidirii, împreună cu atâtea altele care s'au pră-

bușit în acest răsboi mai neîndurător ca toate? Cu sfâșiere de inimă mă întreb câți fii de mame care plâng au murit singuri și nemângăiați supt umbra zidurilor ei. A înroșit sângele lor apa care așa de pașnic oglindia fața rănită de vremi a lăcașului? Aceiași apă pe care în sara ceia de demult am văzut-o înroșită de ultima strălucire a soarelui, aceiași apă care părea ca un adaus al fantasiei unui pictor la o icoană de pace și tihnă...

Auzit-a, din mormântul său, Radu-Vodă Șerban glasul unor tunuri cum pe departe nu erau în zilele lui și și-a rupt el oare odihna? Sau poate singur în mijlocul haosului a zâmbit de un zâmbet cuminte înaintea sgomotelor fără folos ale acestei lumi, el care a găsit dincolo de Marea Umbră un adevăr pe care nimeni din noi nu-l știe? Că doar o vedenie mai grozavă decât toate bombele năvălitorului n'o fi rupt și patul unde după atâtea rătăciri Vodă a crezut în sfârșit să-și afle răpausul!

Intrebări fără răspuns încă, fiind Comana astăzi între locurile care nu mai sunt ale noastre...

Şi e acum vremea când stânjinei galbeni auresc rătăcirile multe ale apelor; dar nu vine una să-mi spuie cum e chipul pe care astăzi râul cu mers încet îl oglindeşte în apa-i care deunăzi în alt roşu s'a aprins decât de-al soarelui murind.

*
* *

Nu departe de Comana este un loc al cărui nume-l ştie orice Român: Călugărenii, lângă apa Argeşului. Căci aici în zilele de mult trecute Mihai Viteazul a câştigat bătălia-i asupra Turcilor. Povestea spune apriat că vitejia însăşi a marelui voinic a dobândit biruinţa: cu securea în mână s'a aruncat el în vălmăşag, răspândind groaza prin rândurile duşmanului.

Munteni, Unguri, Ardeleni, ba până şi Cazaci erau sub porunca viteazului Mihai, şi toţi boierii ţării luptau lângă dânsul. In această neuitată bătălie mulţi Turci de ranguri mari şi-au perdut viaţa, între alţii Paşa de Caramania, iar Marele-Vizir Sinan care era mai mare peste dânşii, a fost rănit şi doborât jos de pe cal.

Dar o altă luptă, cu atât mai ucigaşă, s'a dat ieri în jurul Călugărenilor. N'au

avut încă vreme istoricii să povestească amănuntul frământărilor sângeroase care zac încă ascunse în taină şi în durere, nici nu putem spune astăzi câţi dintre vitejii noştri şi-au lăsat vieaţa pe locul acesta.

O cruce veche stă aici, înnegrită şi bătută de vremi, de proporţii uriaşe; sumbra ei frumuseţă m'a chemat adesea să-i privesc laturile pline de slove săpate. Sunt rânduri scrise de sus până jos, pe o parte şi pe alta, şi cuvinte pe braţele răstignirii, — dar nu s'a scris încă şi povestea bătăliei ce am dat-o noi la Călugăreni. Şi eu nu ştiu cine va fi s'o scrie, nici în ce cuvinte, dar un lucru, pe acela îl ştiu; povestea pe care un neam întreg a însemnat-o aici cu sânge şi cu lacrimi...

IV.

Peste dealuri şi văi, peste câmpi, păduri şi şesuri, peste tot ce am iubit şi am pierdut, Primăvara va fi sămănând acum înflorita ei mantie plină de făgăduinţi. Şi pe locurile pe unde au căzut viteji va fi răsărind iarba, încă mai verde poate pentru că pământul a fost hrănit

acolo cu atâta sânge. Aproape aurii în străvezia lor tinereță, cele d'intâiu fragede frunze vor fi umplând grădinele noastre părăsite cu farmecul frumusețelor ce țin doar o singură zi. Flori, flori multe vor fi ieșind la lumină pretutindeni, căci nu le-or fi smuls doar pe toate, din rădăcină, dușmanii!

Cât de mult să-și fi dat drum urii lor asupra țerii noastre, și tot nu vor fi putut opri stînjineii de a-și desfășura floarea de un roșu desăvîrșit, nici lalelele de a țișni ca flacări către soare. Greoiul lor picior nu va fi putut să strivească toată frumuseța de pe lume; distrugerea lor trebue să aibă un capăt; vre-un colț va fi fost crutat, și cutare pașnice locuri tot vor mai fi crezând că Primăvara aduce cu dânsa obișnuita-i solie de bucurie!

Este o grădină de care mi-i dor, una care mi-e dragă, o grădină în care și înnainte de a fi a mea obișnuiam să rătăcesc. Lungile-i cărări umbroase, potecile-i crescute cu iarbă, apele-i adormite aveau pentru mine atracția lucrurilor din vise. Mă bucuram în singurătatea ei, în

vraja adâncurilor frunzoase care mă umpleau de simţul odihnei.

Un boier bătrân pe care nu l-am întâlnit niciodată era stăpânul grădinii; când era tânăr, îi plăcuse locul, şi va fi visat vre-un vis aici, în taina copacilor umbroşi!

O veche casă tristă se înnalţă în mijlocul grădinii, una ce-mi părea stăpânită de ciudate amintiri care o umplu de întunerec. Când boierul acela bătrân a murit, el mi-a lăsat casa şi grădina: îndemnat de gândul că-mi era drag de singurătatea ei, a vrut mai bine să fie a mea. Copii n'avea, şi se temea că alţii nu vor îndrăgi locul scump tinereţelor sale.

Astfel parcul cu frumoşii lui copaci vechi şi cu cărările crescute cu iarbă al mieu ajunse a fi, cea d'intăiu bucăţică de pământ pe care în numele mieu însumi l-am stăpânit!

Un simţ de mândrie-mi cuprinse sufletul, şi cu el minunate vedenii de frumuseţă. Văzuiu grădina prefăcându-se pe încetul într'un raiu de colori veşnic-schimbătoare. Fiecare anotimp cu floarea lui, aşa de larg sădită, încât locuri întregi să fie numai flori.

Mi-ar fi plăcut să fi rătăcit prin câmpii roşii cu stânjinei de toate nuanţele, sămănaţi cu atâta bielşug că până şi pe cărări s'ar fi întrecut a creşte în strălucirea lor glorioasă. Cât despre trandafiri, erau să fie atâţia, încât şi-ar fi întins crengile pline de flori până de-asupra apelor, tărcând malurile cu pete largi de roşu.

Maci ca focul în mândre pâlcuri ar fi chemat ochiul de departe, şi mai de vreme zarnacadele fără de număr ar fi acoperit margenea pădurii, dând închipuirea unei zăpezi tărzii, pe când curpenii de aur ar fi umplut crângul cu o strălucire ca şi cum pământul tot ar fi fost aşternut cu lumină.

Cât despre casa cea veche, faţada ei era să fie schimbată într'o mai dulce simplicitate, căci, de şi părăsită într'o grădină năpustită de buruieni departe de vuietul lumii, căutase a-şi da un aier de importanţă pe care nu o avea cu adevărat. Aveam de gând să-i armonisez liniile, îndepărtând toate sforţările de falsă decoraţie, prefăcând-o într'o locuinţă simplă, albă, cinstită, aşa cum în mai vechi veacuri era datina să clădească această ţară.

Joasă, largă şi zdravănă, aşa mi-o vedeam eu, plină de tihnă, urâtu-i coperiş subţire fiind înlocuit cu altul de şindilă, cu streşinile larg întinse.

Plănuisem şi tainice grădiniţe căptuşite cu piatră şi încunjurate de ziduri ca nişte curţi de mănăstire. Le şi vedeam pline de flori în jurul adâncilor iazuri, reci şi recoritoare în căldurile de vară. Planurile-mi erau toate gata, zilnic mă plecam asupra lor, clădind vis peste vis. Dar nu începeam lucrul mieu, şi veşnic vorba mea era aceasta: «Va fi *după* războiu».

Şi alte visuri hrăniam eu cu drag, mai practice şi poate puţin egoiste. Eram să desvolt iubirea grădinăritului printre săteni, orânduind premii pentru cei ce vor cultiva mai credincios vegetale şi fructe. Mă gândiam să li împrumut părţi din pământul mieu, dacă se vor arăta harnici şi destoinici la lucru. Smeritul mieu Copăceni, aşa mititel cum este, era să ajungă un colţ de civilizaţie, unde orice om s'ar fi bucurat de munca mânilor sale. Dar şi aceasta era să fie după răsboiu..., după răsboiu...

Acuma, grădina mi-a fost smulsă, și nu mai rămân decît visurile... Cu gîndul rătăcesc lîngă dragile mele sălcii pletoase și în jos prin pădurice la podul țerănesc de pe malul apei. Acolo rămân cu ochii la Argeșul care și duce până dincolo de margenile vederii tulburile valuri.

Aud glasurile privighitorilor, zumzetul miilor de albine. Pace este pretutindeni, și liniște. Eu stau singură cu visurile mele...



Imi aduc aminte o noapte cu puțini ani în urmă, o caldă noapte de vară, adevărată noapte românească, răsunând de lătratul depărtat al cânilor. Eu cu alt cineva din ai miei ne coborâsem la malul apei să ne uităm la Argeșul argintat de razele lunii.

De un cenușiu ca al porumbelului era lumea, și tot așa și bolta însăși. Ca stafii stăteau sălciile în șiruri, întingându-și crăcile lungi în apa care curgea încrețîndu-se peste rădăcinile lor.

Palidă de paliditatea morților, privia de sus luna la tăcerea noastră. Deprinsă cu vraja în care totdeauna ea cuprinde

inimile oamenilor, răspândia, liniştită şi nepăsătoare, lumina ei asupra noastră, privitoare veşnică a unor simţiri la care nu iea însăşi nicio parte.

Cu ochi de foc se uitau stelele la mai înalta ei răspândire de raze, sămânând cerul cu puncte de lumină. Noapte de frumuseţă, noapte de pace... Şi ce departe-mi erà gândul de vedeniile războiului...

S'au schimbat toate..., toate s'au schimbat. Ce rămâne acum din grădina mea? Parcă ştiu eu!

I-a fost turburată tăcerea adormită în iarbă de sunetele luptei? Mândrii ei copaci bătrâni au fost ei rupţi în bucăţi de bombele duşmanilor? S'au cutremurat apele-i adormite de vuietul cel mare al bătăliei? Căci aceasta o ştiu: chiar pe drumul ce trece pe lângă grădina mea singuratecă s'au aruncat oştile de năvălire asupra oraşului nostru.

Topindu-se cu primăvara, ce icoană de pustiire vor fi vădit zăpezile iernii? S'a prefăcut în pustiu adăpostul visului mieu? Ori prin vre-o neauzită minune a fost cruţat de furtună? Ce ştiu eu!

Mă voiu întoarce odată în tainica-i

umbră, mă voiu mai coborî la apele ce curg încet în hotarul ei, ca să aud în crâng cântând privighitoarea şi să privesc din nou supt luna de argint Argeşul ce curge alături? Imi voiu mai sămâna eu florile, îmi voiu îndreptà casa pentru a face din grădina mea un colţ de pace şi progres? Ori toate vor fi fost numai un vis pe care ca atâtea alte lucruri îl va fi înghiţit în adâncurile ei tragedia cea mare? Ce ştiu eu?

Câţi vor fi gândind aşa de casele ce le-au părăsit, de grădinile ce le-au iubit, de visurile ce le-au visat, minunându-se pe urmă dacă lucrurile se vor face din nou ce au fost, dacă inimile vor aveà tăria ce trebuie ca să ridice iarăşi ce a căzut...

Dar atâta ştiu: Dacă ni e scris să ne întoarcem vre-odată la vetrele noastre cele părăsite, vom fi ca o ceată de drumeţi, cari, trecând un râu mare, s'au spălat de atâtea care le împiedecau paşii şi le făceau ochii orbi. Vom înţelege mai bine preţul lucrurilor ce am avut, le vom iubì mai bine, fie şi în ruinele în care le-am găsì.

Greu e de sigur să clădeşti din nou, dar ce lucru binecuvântat este dacă o facem

cu mânile curăţite de focul suferinţei şi jertfei prin care am trecut! Eu socot că încercarea cea mare care a venit asupra noastră ne-a ridicat la o culme de privighere, arătându-ni o cale mai largă şi mai curată.

Aşa să nădăjduim, pentrucă doar «Credinţa munţii îi mişcă din loc». Şi de aceia să avem şi noi Credinţa!



Până nu închid acest capitol, vreau să vorbesc de o seară neuitată, seară de vară, chiar înnainte de declaraţia războiului.

Deşì căldura erà copleşitoare, Regele şi cu mine rămăsesem în oraş, neputând părăsì Capitala noastră în clipa când nori de furtună se strângeau tot mai negri la hotarele noastre. Un sentiment greu de întunerec se întindea peste toate, inimile erau neliniştite; tulburi, sufletele. Şi inima Regelui nu era cea mai puţin tulburată din toate.

Erau zile de aşteptare în tremur de inimă. Ştiam bine că aripa răsboiului plutia acum în preajma ţerii noastre, şi

ca doi părinţi cu grijă cătam spre zări, simţind că se apropie Ceasul Ursitei, că nimic nu mai poate opri acum furtuna care era să se sfarme asupra ţerii noastre.

Fără odihnă erau nopţile Regelui, somnul fugia de dânsul, sufletu-i era sfâşiat de îndoeală. — Era acesta oare momentul cel bun? Dacă trage sabia, va fi oare pentru binele ţării? Cuvântul ce are să spuie, cuvânt care trebuia să taie toate legăturile lui cu ce i-a fost drag odată, cuvântul acesta va duce oare poporul lui la împlinirea Visului de Aur?

Aceasta era problema înaltă ca munţii care-i păzia patul noaptea, sarcina grea ca lumea care-i apăsa pieptul şi pe care avea s'o ducă, oriunde mergea, împreună cu dânsul...

Ca să facem zilele acestea de nelămurire chinuitoare mai puţin ucigaşe, propuneam drumuri lungi spre seară, la ceasul când soarele se apleca spre Apus.

Amândoi aveam un dor ciudat să mergem departe în adâncul Ţerii, să rătăcim pe căi multe, să atingem multe locuri, parcă ni-ar fi fost frică de a nu le mai vedea, — toate acele locuri pe care

le descoperiserăm în fericitele zile ale tinereţei noastre.

Ne amintiam aici de o biserică, dincolo de o ruină, de sătucene pe mal de ape, de şesuri ce unduiau până la ţărmuri dunărene, de lungi drumuri fără capăt străbătând atâtea aşezări, de umbroase colţuri, de paşnice lunci unde ciobanii îşi păziau turmele. Toate ni erau nesfârşit de scumpe, şi îndoit de scumpe la ceasul când aşa de aproape simţiam primejdia.

In sara aceia de care-mi aduc aminte căldura era apăsătoare, de te înăbuşia aproape, nici o suflare de vânt în aier. Praful ridicat de noi şi de carăle ce întâlniam, atârna ca un văl de-asupra pământului; peisagiul întreg era acoperit astfel de ceaţă ca un pastel de pe care praful colorilor a căzut pe jumătate.

Era în văzduh ceva care gâfâia, care se sbătea, în consunanţă deplină cu neliniştea inimilor noastre, ce se simţiau apăsate de emoţii prea amestecate ca să se poată rosti în cuvinte. Ne durea de marea dragoste pentru ţară şi de nesiguranţa chinuitoare a lucrurilor ce erau să vie.

Ţeranii îşi strângeau secerişul, carăle veniau către noi, unul după altul, prin praf, ca stafii răsărind dintr'un vis, unele pline până sus cu tremurătoare piramizi de paiu aurit, altele cu pătlăgele roşii ca focul, lucii şi strălucind ca nişte uriaşe pietre scumpe. Copilaşi stăteau pe proţapul scârţiitor, pocnind bucuroşi din bice, pe când bărbaţi şi femei mergeau alături cu feţele pârlite de statornica trudă sub arsura soarelui. In şir fără de capăt veniau spre noi, răbdurii şi paşnici, — icoană de belşug şi mulţămire.

Maşina noastră mânca o leghe după alta, şi, totuşi nesfârşit ni se întindea drumurile în lungimea lor prăfoasă. Părea că vânam vremea însăşi. Nu vorbiam un cuvânt, dar ochii noştri sorbiau orice vedenie dragă, şi sufletele noastre erau lacome de lucrurile ce am iubit. Innainte, tot înainte în amurgul de aur; înnainte, tot înnainte spre apusul soarelui...

Umbrele se făceau tot mai lungi; simţeam noaptea de vară tot mai aproape; niciodată praful nu apăsase mai des aierul nemişcat. Se rotocolea asupra pământului, atârna din ceruri ascunzând zarea; înfă-

şura vite şi pomi, apăsa plămânii, orbia ochii, înnăbuşia gâturile, de nu puteam răsufla. Dar înainte, tot înainte ca în delir grăbiam, tot înainte spre apusul soarelui.

Drum fantastic, drumul acela prin praful care avea în sine ca apăsarea unui vis rău, de o potrivă cu prevestirea care ne chinuia sufletele.

De-odată prin ceaţa care făcea din lumea întreagă o taină, soarele se vădi, mare şi straşnic de aproape. Un bulz de foc uriaş, grozav şi ameninţător, ca o vedenie din visurile frigurilor.

Ne-am oprit o clipă în alergarea noastră tot înnainte, să privim roşia-i frumuseţă fantastică, copleşiţi de o aşa de stranie privelişte, — când iată că din praf un glas se ridica lângă noi: «Soare de răsboiu, soare de sânge, — semn de luptă».

Cine vorbise? Gândurile noastre singure? Ori glas de om?

Ne-am uitat prin valul prafului. Un ţeran bătrân sta în preajma noastră, arătând soarele cu degetul lui care tremura: «Soare de răsboiu».

Şi am simţit că bătrânul spusese tare însuşi gândul ce era în noi...

V.

Deocamdată trebuie să-mi întorc privirea de la șesuri către înnălțimi, către vedeniile marilor munți posomorâți în umbra cărora Regele vostru de până ieri și-a clădit cuibul. Sinaia! Numele ți-e plin de sunetul frumuseței, de sunetul bucuriilor și al durerilor mai apropiate. Sinaia! Locul pe care Regele Carol l-a creat, locul pe care l-a iubit și de care era mândru, locul în care s'a săvârșit.

Odată numai un sătucean lângă o singuratecă mânăstire din Carpați unde Domnul țerii obișnuia să capete adăpost înnaintea arșițelor verii, e acuma un înfloritor orășel, plin de vile și în care atâția și-au înnălțat plăcute locuințe. Ispitit de strălucirea codrilor ei, de puritatea aerului ei de înălțimi, de gloria culmilor ei stâncoase, Suveranul României s'a hotărât să-și zidească acolo castelul. Și el și-a avut visul, dar un vis pe care l-a îndeplinit încetul cu încetul, în ani îndelungați.

Sinaia e frumoasă vara, cu grădinile ei strălucitoare de flori, mai întinse și mai trufașe în colori decât oriunde aiurea. Dar nu mai puțin mândră este ea toamna,

când pădurile de fagi îmbracă fantastice nuanțe de aur.

Iarna, tăcută și solemnă, ea doarme supt un acoperiș alb de zăpadă, așa de orbitor în scânteierea-i uniformă, încât abia de-i poate urmări ochiul strălucirea.

Răsărind din tot acest alb nesfârșit, brazii stau ca uriași, purtând răbdători pe umerii lor o povară ce ar strivi pe oricari alții, și numai cei mai tinerei, când prea mare li este sarcina, se pleacă puțintel înnainte, îndoindu-și vârfurile.

Pădurile sunt, primăvara, o minunată biserică înnaltă de frunze străvezii. Adesea am rătăcit călare sub fermecatul amestec de aur și verde al foilor ce abia se desfac din muguri. Păsările cântau. Jos era un singur covor de smarald, pătat de brebenei și palide viorele vinete, adunându-se cu miile supt copitele calului mieu.

Cum îmi plăcea mie să călăresc peste șesuri larg întinse, tot așa îmi plăcea să sui muchi de munți, silindu-mi calul pe cărări pe care puțini le-au străbătut vre-odată. M'am cățărat pe drumuri prăpăstuite, care nu erau decât urme de

pădurari, şi am ajuns la locuri de o aşa de straşnică singurătate, de pare că-mi luau suflarea.

Nu ştiu dacă mi-a fost mai drag de codrii cei mari primăvara, vara sau toamna, căci totdeauna ei au fost plini de o măreţie care nu se poate asămăna cu nimic ce aş fi cunoscut aiurea.

Nicio secure nu lovise puternicii lor brazi, şi, când furtuna dădea jos un trunchiu, el zăcea unde căzuse, putrezind în bielşugul pământului, temelie glorioasă a florilor ce vor veni, departe de năvala ciupercilor asupra puterii lui sfărâmate.

Mi-a plăcut de dimineţile de toamnă, când munţii înalţi alcătuiau un fond de albastru închis pentru desfrâul de galben palid, de arămiu şi rugină, când bolta era atât de curată, încât părea un steag fluturând asupra cerurilor într'o zi de bucurie naţională şi când pădurea de-asupra era aurie, şi tot aurit jos.

Mândră era simţirea de a putea merge drept înnainte în galop prin toată această serbătoare a colorii, departe, departe de locuinţile oamenilor, departe în singurătatea unde eram singură cu natura şi singură cu Dumnezeu!

De o măreţie mai austeră erau drumurile mele pe culmi de munte, când, după lungi ceasuri de suiş drept, atingeam vârful şi puteam să mă uit de sus la lumi pe care mi se părea că le-am cucerit, de câte silinţi făcusem ca să biruiu înnălţimi ca acestea.

Mi s'a întâmplat să-mi pierd drumul prin nouri şi să călăresc ceasuri întregi minunându-mă unde eram, fără a vedea înnaintea mea alta decît fantastice clădiri de neguri. Bucuroasă eram de simţul singurătăţii desăvârşite, în cunoştinţă că atât de aproape îmi erau bolţile încât cu neputinţă mi-ar fi fost să nu le văd. Mă simţiam ca omul cel d'întăiu pierdut în lumi care nu-şi căpătaseră încă liniile lor hotărîte. Ceaţa care plutia în jurul mieu părea aburi ce nu s'ar fi ţinut nici de cer, nici de pământ, apoi deodată se ridica, şi mă treziam uitându-mă la privelişti cunoscute, care se întindeau atât de departe supt picioarele mele, încât sămănau a fi visuri de care slab îţi mai aduci aminte când te trezeşti din somn.

Une ori săriau la mine dulăi sălbateci, lătrând turbat în jurul calului, şi tă-

cutul păstor de care am vorbit adesea se tot uita deodată, ieşind din nori ca vre-o făptură preistorică aparținând sălbătăciunilor.

Imi aduc aminte de un drum ciudat, cînd norii erau mai jos decât mine şi călătoriam încet între două lumi. Tocmai sus mă urcasem aproape de ceruri, dar colo jos lumea oamenilor era ascunsă vederii mele de o deasă perdea de negură. Singură eram, la o parte de cei ce trăiesc, necunoscute pământuri desfăşurându-se tot înnainte la dreapta mea, la stânga mea, în nesfârşite valuri, cît îmi vedeau ochii.

Bolta de-asupra era un nesfîrşit coviltir de albastru, dar în adânc erau oameni cari-şi făcuseră case, cari trudiau şi iubiau şi urau; în adâncuri, acolo toate erau înfăşurate în aburi.

Silindu-mi calul care tremura, drept la margenea prăpăstiei, am aruncat o privire în fund. Un simț de spaimă m'a coplesit: lumea în care trăisem se prefăcuse într'o imensă căldare din care aburi uriaşi se ridicau ca fumul...

Calul sforăia şi se învârtia împrejur,

prins de frică: prea neînchipuită, grozavă și tainică era lumea aceia de dedesupt.

*
* *

Aceasta e Sinaia de care mi-a fost drag, Sinaia mea! Sinaia muntelui, a pădurii, a râului în spume, a farmecelor de primăvară, a gloriilor de toamnă, lumea clopoțeilor albaștri învălurați, a uriașelor depărtări, a puternicelor stînci care sfidează pe oameni, a tăcutelor adâncuri pline de umbră și de întunerec; lume de frumuseță—adevărată lume a lui Dumnezeu!

Dar era și altă Sinaie, ușurateca Sinaie căutătoare de plăceri, de rochii frumoase, de pălării și de ghete moderne, Sinaia care n'avea decât grija să se adune în cete, mai bucuroasă de vorba zădarnică și de scandalul străzilor de unde plecase decât de singurătățile cele mari unde Dumnezeu era aproape. Une ori obișnuiam să mă cobor și la Sinaia aceasta, zimbind de micile ei plăceri în care se desfăta, amestecându-mă uneori între cei în veșnică serbătoare cari veniau de jos din oraș pentru câte o zi. Aveam un simț de

blândă înțelegere față de dânșii, pricepând bucuria lor de a respira aierul curat al muntelui și nu-i desprețuiam, dar cu adevărat ei nu știau nimic din tainica lume care e a mea. Mă supărau numai grozav hîrtiuțele cu care pângăriau potecile mele de pădure, căci omul, cu felul lui de a-și petrece vremea, adesea pătează opera curată a naturii.

Dar era și o a treia Sinaie, Sinaia bătrînului Rege Carol, marea Sinaie mândră pe care o făcuse el bucată cu bucată de a lungul a mulți ani, Sinaia care era mândria lui, bucuria și odihna lui.

De obiceiuri sobre, îngăduindu-și lui însuși numai puține plăceri, el găsise o ușoară oprire din lucru în acest singur loc care-i era mai drag pe lume. Acesta era lăcașul inimii lui: atâta o îndrăgise, încât numai cu greu se putea smulge dintr'însa ca să meargă aiurea. Călătoriile fiind grele în zilele tinereții lui, el nici-odată n'a făcut parte din acei cari se mișcă ușor dintr'un loc într'altul.

Odată pe an se strămuta dela București la Sinaia, și acolo rămânea până

ce în Noemvrie se întorcea iarăşi în oraş, afară numai dacă vre-un drum undeva nu-l silia să părăsească iubitul lui castel pentru vre-o câteva săptămâni.

In cei douăzeci şi doi de ani câţi i-am trăit împreună, am văzut castelul din Sinaia schimbându-se la faţă mai mult decât odată. Necontenit Regele născocia vre-o îmbunătăţire, cu bucuria cu care părintele se bucură de sporul copilului său. Ceasuri întregi era el în stare să rătăcească prin mândrele încăperi unde an de an grămădise comori nepreţuite. Picturi de maeştri vechi, mobile bătrâne, preţioase vase, covoare răsăritene şi arme de felul cel mai rar. O viaţă şi-o cheltuise ca să strângă toate aceste nepretuite lucruri, căci era un om care trăia pentru alţii, cheltuind numai puţin pentru el însuşi.

Regina lui bătrână îl tot îndemnà să clădească necontenit, căci este un eres: că acela care-şi isprăveşte casa moare în anul când a isprăvit-o.

Tot aşa de scumpe ca şi castelul şi comorile de multe feluri erau grădinile pe care le sădise şi pădurea dincolo de

dânsele. Nu era drum pe care să nu-l fi tras el, nu era terasă care să nu fi ieșit din gîndul lui, nu era fîntînă pe care el să n'o fi plănuit. Mai de mult făceam preumblări lungi împreună, și multe cărări le-am descoperit noi suindu-ne și coborându-ne pe povârnișuri de munți. In anii mai târzii, când sănătatea-i era zdrobită, se mulțumia să se primble pe terasă ori mergând încet, bătrânește de-a lungul potecilor din apropierea caselor.

După ideile mele mai libere de viață, Regele bătrân avea puțină înțelegere a simțului adevărat al vieții de țară; pentru lucrurile neprevăzute, pentru capricii ori gusturi mai deosebite el n'avea înțelegere plăcându-i mai bine de ce se făcea în fiecare zi exact în aceiaș ordine. Era un fel de măreție solemnă în datinele dela Sinaia, care mă supăra puțintel cîte-odată în tinerețea mea; în ciuda splendorii lucrurilor care mă încunjurau aveam uneori ca un simț că aș trebui să-mi destind aripele și să zbor într'o mai vastă lume, cu zări mai largi, unde mai mult drum s'ar deschide fantasiei! Ca una care nici-odată n'am avut plăcere pentru restricții,

erau zile când o vieaţă mai simplă s'ar fi potrivit mai bine cu gusturile mele. Cu cât înnaintam însă în vârstă, creştea răbdarea mea ca şi înţelegerea, şi astfel m'am deprins să preţuiesc valoarea acelor lucruri care adesea mă obosiseră la început. Am pătruns mai deplin în ceia ce interesa pe bătrânul cuminte; atâtea cunoştinţi puteai să cîştigi dela experienţa lui, şi, dacă judecata lui era une ori străină de felul mieu mai aprins de a înţelege lucrurile, multe le-am învăţat din vorbele lui, şi încă mai multe din pilda ce mi-a dat-o.

N'a fost niciodată un om mai auster, mai simplu, mai fără gând de sine, trăind pentru opera lui. Un sfânt n'ar fi trăit o vieaţă de mai mare abnegaţie. Nu eram totdeauna de aceiaşi părere, dar fiecare an ne împrieteniam mai mult.

Când mă gândesc la bătrânul Rege Carol, totdeauna la Sinaia îl caută întâiu gândurile mele: acolo, între lucrurile care-i erau dragi.

Reginei i se îngăduise numai o mică parte în chibzuirea planurilor castelului; ideia ei de viaţă fiind înfocat romantică, erà consultată rare ori în ce priveşte luc-

ruri cari aveau să fie făcute din cărămidă și piatră. De fapt mi s'a părut totdeauna că ea, Carmen Sylva, n'a avut vreodată o iubire reală pentru castel; sumptuoasa măreție a zidirii păreà că o apasă, căci alte vedenii, mai dulci și mai simple, rămăseseră în ochiul ei de poet.

Ea visà de zilele când erà tânără și plină de visuri, când își adusese copila ca să trăiască în smerita mânăstire albă de pe culme. Castelul, în frumuseța lui necontenit crescută, n'a înlocuit niciodată pentru dânsa acele depărtate zile când o bucurie de mamă trăià în inima ei!

Acum s'au trecut toate!... Mărețul castel al Regelui Carol a căzut în mânile dușmanilor, care-l respectă, cred eu, pentru că și el a fost unul din seminția lor... Dela moartea lui n'am mai locuit noi într'ânsul ca unii cari ne țineam strâns de datinele casei noastre mai mici și mai vesele; trebuie doar câțiva ani până să-ți deprinzi viața în lăcașuri pe care alții le-au părăsit, și nu într'o zi te înveți a trăi împreună cu spiritele celor cari au fost.

Acuma însă dușmanul o să ne ajute

să întindem pod peste zile, între trecut, prezent şi viitor, — iar celelalte stau în mânile lui Dumnezeu.

Ursita a îngăduit Regelui Carol să moară în casa pe care a iubit-o. Obosit şi uneori desgustat, el a putut să se întindă liniştit în patul său, a închis ochii spre somn şi nu s'a mai trezit, părăsind pentru totdeauna această lume de osteneli şi turburare, în care nu avuse decât un singur ideal: gloria ţerii sale şi binele poporului său.

Imi aduc aminte de faţa lui în dimineaţa aceia când zăceà mort în pat. Palid, dar extraordinar de neschimbat, erà tocmai cum fusese în totdeauna, numai cât, când am venit lângă dânsul, pentru întâia oară n'am primit prietenosul zîmbet de bună venire. El se odihnea: fapta lui erà îndeplinită, şi, la un ceas când el şi poporul său nu mai puteau urmărì acelaşi vis, marele Rege şi-a închis ochii şi a păstrat veşnica tăcere, lăsând altora să deslege ultima întrebare, singura care se luase din mânile lui.

M'am uitat lung la frumoasa-i faţă bătrână stând acolo în liniştea-i de mar-

mură, depărtând tot mai mult de noi cuvintele înţelepte pe care obişnuià să le spuie. Nu erà în faţa lui nicio mustrare, numai un liniştit sentiment al sfârşitului, o îndepărtare de greutăţile şi problemele care nu mai aveau a face cu locurile în care el se dusese.

Sinaia a plâns toată ziua în care creatorul ei a fost dus pentru totdeauna din casa lui. Cerul erà acoperit, copacii picurau de ploaie...; încet pe un afet de tun îl coborau de pe munte. Steagul în trei colori, pe care-l onorase, îi înfăşurà sicriul şi deasupra stăteà severa coroană de oţel pe care o câştigase pe câmpul de luptă...



Sinaia se va fi trezind acum la frumuseţa celui mai fraged verde al primăverii dar, când am văzut-o mai în urmă, erà îngropată în zăpadă, parcă ar fi vrut să-şi ascundă gloria în coviltir.

Era puţin înnainte de căderea Bucureştilor. Imi murise copilul, şi, în cea d'intâiu agonie a durerii mele, am mers din loc în loc, cercetând pe răniţi, sârguindu-mă să găsesc mângâiere la suferinţa

mea prin aceia că aduceam puţină nădejde şi puţin îndemn celor cari şi ei se găsiau în patimă.

Auzisem că erau câţiva răniţi la Sinaia şi în alte locuri de-a lungul drumului, şi, cu toată asprimea vremii, într'o dimineaţă de Novembre am pornit spre munţi, ajungând acolo cu multă greutate, căci, după ce mă luptasem anevoie prin noroiu fără nume, maşina a fost prinsă la jumătate de cale într'un straşnic vifor de zăpadă, fără a mai spune că toată calea erà cuprinsă de mii de transporturi militare care o zugrumau.

Numai în sanie am ajuns în sfârşit acasă; omătul erà aşà de adânc, încât abià de au putut suì muntele cei doi cai iuţi.

De sus de pe culmi, bubuitul tunului se auzia la intervale regulate, întovărăşire sinistră la gândurile mele melancolice. Indoindu se sub greutatea zăpezii, ramurile îmi atingeau aspru capul, cum treceam.

Neschimbat supt învelişul de iarnă, castelul Regelui Carol părea că doarme paşnic. Indiferent faţă de lupta care se purtà în vale jos, el stăteà parcă ar fi aşteptat senin întoarcerea acelora a căror mândrie fusese....

Apăsată de năcazul pe care-l duceam pretutindeni cu mine, mă simțiam ca un spectru care cercetează adăposturile tinereței sale. Toate erau așa de grozav de familiare, numai eu mă simțiam așa de crud schimbată! Când la pragul ușii mele n'am văzut pe nimeni care să-mi deschidă, mi se părea că sunt numai o parte dintr'un vis ciudat prin mijlocul căruia trecea glasul tunului care chema spre o solie grozavă, pe care numai pe jumătate o înțelegeam. Servitori năcăjiți, cari abia m'au recunoscut, așa de puțin se așteptau să mă găsască stând ca un drumeț înnaintea ușii mele înseși, mi-au dat în sfârșit drumul, întorcând cheia cu mâni ce tremurau.

Casa era cum fusese totdeauna; nimic nu fusese luat, dar o groaznică liniște se întindea asupra tuturor acestor lucruri care fuseseră cândva voioase. De ce venisem eu oare? Ce nădăjduisem să mai găsesc? Ce folos să te întorci astfel într'un loc care va fi curând predat, într'o casă prea plină de amintiri despre lucruri care au fost odinioară?

Ca un străin m'am strecurat prin ganguri cu vuetul pașilor miei însiși în urmă;

m'am uitat de departe prin odăi, am privit de pe fereşti, am deschis fiecare uşă. Tăcere pretutindeni, tăcere, dar nicio urmă de neîngrijire.

In odaia care-mi era mai aproape, am stătut o clipă; mi-am apăsat inima cu mâna: parcă auziam un glas subţire, drag mie odată, şi un picior mărunţel care-mi venea în cale!

Şi de-odată s'a făcut iar vară. In flori se prefăcuse zăpada de afară, şi acolo, supt fereasta mea, micuţul se juca în bucurie nevinovată. Pe cap purta o înnaltă coroană de pene, o mică secure de luptă o ţinea în mână, cum i se părea lui că e un Indian Roşu, groaznic, care cu strigăte de îndemn năvălia să atace coliba în care stăteam supt copaci. Şi necontenit, cum venia iute spre mine, din ochii lui scăpăra un zimbet de mândrie copilărească, iar de pe buzele roşii se desprindeau aceste cuvinte: «Mircea vine la mama; vine la mama».

Atâta viaţă era în vedenia mea, încât a trebuit să trec degetele mele pe pleoape ca să-mi dau samă că era un lucru din trecut! Ceva care niciodată, nici-

odată n'o să mai fie iarăşi. Orice lucru se poate întoarce..., orice lucru... Numai nu aceia cari au murit!...

Şi de sus de pe munţi tunurile mă ameninţau, mă ameninţau cu glasul lor.

Intorcându-mă, am fugit de tot ce fusese şi numai poate să fie!...

Am pornit-o repede pe scări, afară din casă, departe, departe!.. Mai bine între răniţi şi morţi decât în casa pe unde umblă stafii! Departe, departe! Departe de acel piciorus care suna călcând pe rana deschisă din inima mea, departe de raza acelui zimbet de copil pe dinţi albi ca zăpada; departe, departe la cei năcăjiţi... Locul mieu nu mai era aici... Toate acestea erau ale trecutului, ale vremurilor de pace şi de mulţămire... Acuma era războiu, războiu!

Şi de de-asupra culmilor tunurile urmau să mă ameninţe, şi glasul lor era glasul Peirii.

VI.

După ce am vorbit de locul unde Regele Carol a trăit, a iubit şi a lucrat, simt acum nevoia de a mă întoarce spre

liniştitul colţ de frumuseţă pe care l-a ales pentru odihna lui veşnică, locul unde zace alături de aceia care i-a fost tovarăşă pe lungul drum al vieţii.

Ca şi cei cari erau să-l urmeze, Regele Carol a iubit adânc vechile monumente ale ţerii sale. In zilele d'intâiu ale Domniei lui, el a descoperit îndată care erau cele mai mari comori de artă şi s'a pus pe lucru să le restaureze pentru a le păstra, a le scăpa astfel de căderea în ruine.

Mare călăreţ în tinereţea lui, făcea distanţe nesfârşite călare, mijloc de călătorie care adese ori, în zilele când şoselele erau rare, formà singura cale pentru a atinge locuri depărtate. Alte ori mergea ceasuri întregi peste dealuri şi văi într'o caretă trasă de opt sau zece din căluşeii voinici ai ţerii acesteia.

Cât de dese ori nu mi-a povestit de asemenea rătăciri, când cerceta cele mai depărtate colţuri ale acestui pământ! Atunci ochii îi scânteiau, descripţiile lui ajungeau vioaie, un zimbet luminà gravitatea obişnuită a feţei sale, — aşa de dragă îi era amintirea acelor zile de călătorie şi des-

scoperire în ţara în care venise pentru a o iubi.

Imi vorbise de primiri pitoreşti în depărtate mănăstiri de munte, unde călugăriţe sau călugări îl primiseră cu veselul sunet al clopotelor, când, peste covoare cu colori vii, ţesute de mânile lor înseşi, îl duseseră în bisericile lor pentru ca să audă nesfârşite cântări în cinstea lui, în timp ce ţăranii din satele vecine se adunau din toate părţile ca să-i dea flori şi să-i sărute mânile, cum trecea.

Arăta cum cete de călăreţi din sate, pe aspri căluţi, alergau călări să-l întâlnească, cu steaguri în mână. Săltând cu strigăte de bucurie lângă careta lui, ei îl acopereau de praf, pe când surugiul lui însuşi biciuia din răsputeri caii cei mulţi daţi în sama-i, încercând să întreacă pe cei ce se luptau alături ca să-i iasă înnainte. Işi aducea aminte cum a trecut prin vad râuri fără punte, cum a fost scuturat pe drumuri abia începute, — şi-i plăceau aceste amintiri, vorbind de dânsele cum vorbeşte omul de bucurii ce se ţin de un trecut pierdut pentru totdeauna.

Când şi eu, mai târziu, am cerce-

tat multe din chiar aceste locuri depărtate de drumurile mari, îmi veniau în minte cuvintele lui, şi-mi înfăţişam acele scene care fuseseră scumpe zilelor tinereţei sale.

Cu cât înnaintez în viaţă, cu cât mai mult simt preţul emoţiilor şi sensaţiilor care învie sufletul, cu atât mai adâncă se face înţelegerea mea pentru lucrurile pe care le-au simţit alţii.

Iubind această ţară, cum o iubesc, îmi dau sama, recunoscătoare, de faptul că el, care a fost înnaintaşul nostru, ni-a arătat calea.

Fireşte că fiecare vrâstă îşi are gustul ei, şi cineva poate să admire şi să preţuiască fapta altuia fără a fi pe deplin înţeles cu metodele prin care ea a fost îndeplinită. In zilele noastre, de pildă, ni place mai bine să păstrăm vechile monumente în fiinţă decât să le clădim din nou piatră cu piatră, cum s'a făcut cu unica bisericuţă de la Curtea-de-Argeş, reconstruită în desăvârşirea ei fără păreche de André Lecomte.

Eu, care-s o înfocată închinătoare a tuturor lucrurilor vechi, sunt de părere

că nicio reconstituire a unei zidiri mâncate de vremi, oricât de priceput s'ar face, cu oricâtă răbdare şi cunoştinţă de lucruri, nu poate înlocui farmecul zidurilor pe care veacurile le-au atins cu buzele lor.

Este ceva în patima veacurilor pe care n'o poate atinge nicio îmbunătăţire modernă; o armonizare de linii şi coloare, o dulce rotunzire a unghiurilor, o îmblânzire a tot ce e crud, pe care numai vrâsta o poate produce.

O clădire care a stat în curs de ani fără număr se face una cu pământul pe care se sprijine, şi ea pare să se ţie de înseşi lucrurile crescute din mijlocul naturii, să fi răsărit din pământ fără ajutor de om, să fi prins rădăcină ca pomii şi plantele ce o încunjură, potrivindu-şi chip şi coloare după cer şi loc.

Adesea am încercat să mă lămuresc eu însumi de ce o zidire veche, chiar fiind în ruină, dă o mulţămire aşa de desăvârşită ochiului, şi am ajuns la încheierea că tocmai din cauza acestei armonizări între natură şi zidire şi a îndulcirii acesteia neimitabile a conturului şi unghiurilor. Sunt prea hotărâte colţuri în casele

de curând clădite, — şi de aceia o biserică restaurată, cât de frumos să fie făcută, nu mă mulţămeşte niciodată pe deplin, şi păstrez toată setea dorului pentru vechile zidiri cum erau înnainte de a fi drese şi făcute din nou.

Şcoala noastră cea nouă este să schimbăm cât se poate mai puţin din edificiul bătrân, să păstrăm cu scumpătate fiecare veche piatră sau cărămidă. Căutăm a împiedeca zidurile cele vechi de a cădea, a păzi frescele originale de umezeală şi mucegaiu, dar totuşi ni place mai bine să păstrăm patina bătrîneţei, să nu ştergem opera îndeplinită de praful veacurilor, care, cu un meşteşug neimitabil, face, cum am spus, mai blând ceia ce odinioară va fi fost crud şi mult mai puţin armonios.

Dar André Lecomte, cu o răbdare nebiruită, a studiat documentele de odinioară, le-a cântărit serios, de ajunsese a fi nesfârşit de învăţat în ce priveşte stilul, forma şi gustul, apoi, când tot sufletul îi era plin de ceia ce avea de gând să facă, se apuca să dea jos lucrurile vechi şi să ridice pe cele nouă, cu o perfecţie extra-

ordinară, dar nepăstrând nimic din edificiul original.

Cei mai învierşunaţi protivnici ai lui Lecomte n'ar zice că nu ajunsese a fi un deplin maiestru în meşteşugul lui. Nu era linie, nu era podoabă, nu era amănunt, care să nu fi fost studiat adânc şi adânc meditat; el întrebuinţa numai materialele cele mai preţioase şi mai adevărate; fiecare parte, şi din lăuntru, şi din afară, era adusă la îndeplinire cu o subtilă pricepere, dar pretutindeni ce era vechiu fusese înlocuit prin ceva nou!

Eu n'am văzut niciodată biserica de la Curtea-de-Argeş cum fusese înnainte de restaurarea ei. Se spune că în jurul ei stătea o bătrână mănăstire, din care nu rămân urme decât în vechi stampe de la începutul veacului trecut. Acuma biserica se înnalţă în desăvârşirea ei singuratecă, juvaier răsăritean de alb, albastru şi aur, pe un fond de umbroase dealuri. De sigur o clădire minunat şi straniu de frumoasă, dar ştiu pe mulţi cari jălesc forma de odinioară...

Regele Carol şi Regina Elisaveta ţineau la acest sfânt lăcaş mai mult decât

la oricare altul din ţară: totdeauna vorbiau de dânsul ca de locul în care doriau să fie aşezaţi pentru odihnă, cândva.

Acuma se odihnesc unul lângă altul acolo, aceşti doi tovarăşi, aceşti doi muncitori din greu, aceşti înnaintaşi cari au trecut prin multe furtuni şi vicisitudini ale vieţii. De dânşii cu adevărat se pot spune cuvintele Scripturii: «Zilele vieţii noastre sunt de trei ori douăzeci, şi zece; dar, dacă omul e aşa de tare încât să ajungă şi la de patru ori douăzeci de ani, puterea lui nu mai este decât muncă şi năcaz, şi curând trece din viaţă, şi ne-am dus».

Bătrânul rege Carol a fost cel d'intâiu aşezat în lăcaşul care a fost pentru dânsul comoara ostenelilor. Nu s'a săpat o boltă supt biserică, ci sicriul său a fost lăsat numai supt lespezile de marmură, chiar lângă aceia cari au fost întăii ctitori ai lăcaşului în al XVI-lea veac; Neagoe Basarab şi, poate, soţia sa Miliţa.

S'a orânduit a se face o piatră pentru mormântul Regelui Carol, o piatră în stilul acelor vechi lespezi care înseamnă unde se odihnesc Voivozii morţi cu atâţia ani în urmă. Modelul era gata, dar războiul

cel mare care se învierşuna pretutindeni a împiedecat să se aducă marmura ce trebuia săpată, aşa încât flori singure arată locul unde Marele Rege zace.

Vai, acum numai cununile puse de duşman îi acopăr mormântul, căci Curtea-de-Argeş, cu atâtea alte, comori, a căzut în mânile lor lacome!

Adesea m'am minunat eu ce vor fi simţit cei doi adormiţi în mormintele lor când sunetul oştirilor năvălitoare li-a turburat liniştea, sunetul oştirilor oamenilor chiar cari odinioară fuseseră fraţi şi veniseră acum să distrugă toată opera celor cari se odihnesc! Să nădăjduim că somnul li va fi fost aşa de adânc, aşa de veşnică pacea lor, încât nici vuietul bătăliei care se înfuria de jur împrejurul scumpei lor biserici n'a putut să li turbure odihna. Dumnezeu, în mila lui, i-a lăsat să închidă ochii înnainte de a fi văzut o aşa de întunecată zi şi li-a cruţat lupta pe care vrâsta lor nu i-ar mai fi îngăduit s'o poată sprijini. Au închis ochii la vreme, lăsând pe cei mai tineri şi mai tari să întâmpine furtuna care, lor, li-ar fi zdrobit inimile.

Adese ori binecuvintez pe Cel de sus, care a îngăduit celei ce a fost Carmen Sylva să întâlnească din nou pe soţul ei înnainte de a bate ceasul fatal.

Aşa de deplin credea ea în nezguduita putere a neamului ei, în dreptul dat lui Dumnezeu de a fi stăpân al lumii, încât în adevăr prea crudă i ar fi fost lovitura!

I s'a dat totuşi să trăească un an de frumuseţă, dând din bielşug la toţi cei în nevoie, cum fusese totdeauna bucuria ei. Incunjurată de atâţia cari venerau nobila ei bătrâneţă şi căldura unei inimi mari, ea a pus astfel cununa unei lungi vieţi de muncă şi abnegaţie. O măreaţă figură de demnitate şi milă, aşa a rămas ea în mintea celor cari au cercetat-o, şi în adăpostul ce-şi alesese pentru sine lângă mormântul soţului ei.

Femeie de o puternică pasiune în tot ce iubia şi ura, având atâta entuziasm cât acei cari încep abia viaţa, mare muncitoare, gânditoare mare, ea avea adesea nevinovăţia copilului. Impresionabilă şi idealistă infocată, ea nu vedea totdeauna lucrurile sau oamenii potrivit cu adevăratul

lor preț, și de aceia adese ori cădea prada celor cari știau să speculeze prea marea bunătate a inimii sale.

Trăia pentru alții. Mâna-i era totdeauna gata să dea, urechea să asculte, ochiul să verse lacrimi pentru durerea altuia.

Era într'însa ceva din furtunile naturii; avântul ei era tot așa de vijelios ca și desperarea ei; trecând de la o emoție la alta, ea târa pe alții după dânsa, înflăcărându-li închipuirea, turburându-li gîndul.

Adesea eram ispitită să o asămăn cu un râu mare, ale cărui ape aveau nevoie să fie așezate în albia lor, — imensă putere prea puțin țermurită și risipind astfel mult din ceia ce ar fi putut fi întrebuințat mai cu folos. Prea plin de fantazie, prea înalt în cursul său îi era sufletul pentru această lume de proză a oamenilor. Adesea își cheltuia ce avea mai bun pentru oameni nevrednici, pierzându-și cuvintele în urechile celor cari nu erau în stare, nici a le prețui, nici a le pricepe.

De sus până jos în negru, o văd cum era în anul din urmă al vieții, impunătoare

figură plină de demnitate, care avea în ea ceva din vremea veche şi aproape de legendă. Abia ai fi crezut că face parte din vrâsta noastră de maşini şi materialism. Deşi dându-şi mai multă odihnă de la moartea bătrânului Rege, ea tot străbătea odaia păşind ca într'o cuşcă, aşa cum îi fusese pasul în toţi anii vieţii sale. Simţiai că, deşi bătrână, tristă, obosită şi aproape oarbă, era în ea un izvor de viaţă care se ţinea de lucrurile veşnice, o fântână de tinereţă pe care nici năcazul, nici anii n'o putuseră seca.

Legată, în toată viaţa ei, de un tovarăş şi auster şi sever, fusese necontenit silită a-şi înfrâna impetuozitatea, a-şi preface ideile şi gusturile după normele aceluia cu care trăia. Regele ca şi Regina erau amândoi harnici, muncitori, dar el avea răbdare, metodă şi plan, pe când Carmen Sylva era numai impuls şi aprinsă dorinţă de lucru, gata să se arunce în orice întreprindere fără cea mai uşoară pauză de meditaţie.

Când, după o lungă viaţă de abnegaţie, ea şi-a pierdut în urmă călăuzul şi domnul, era însăşi tocmai la capătul dru-

mului ei, cu puterea și sănătatea zdrobite; deprinsă cu legăturile ei, ea nu mai știa ce să facă dintr'o libertate pe care n'o mai putea întrebuința.

Cu mișcătoare simplicitate de suflet ea s'a întors spre cei mai tineri cari-i luaseră locul în luptele vieții. Mulțămitori am fost că i s'a dat să fie între noi anul acela, de i-am putut arăta iubire, grijă și atenție, încunjurându-i zilele din urmă cu tot ce-i putea da mângăiere sau plăcere.

Ii era dragă biserica unde doria să se odihnească odată lângă Regele Carol, în fiecare dimineață mergea la mormîntul lui, pe cînd preoții cântau sfânta slujbă. Ca un chip săpat în marmură neagră stătea ea în largul jeț lângă mormântul acoperit cu flori, deschizând larg ochii săi aproape fără vedere, nedeosebind nimic din lucrurile în jurul ei, ci urmărind numai vedeniile lungii vieți ce avuse pe pământ; odihnită acum, cu mânile încrucișate pe piept, așteptându-și sfârșitul... Credincioasă înfocată, ea privia moartea ca o zi de izbăvire.

Palatul episcopal unde dorise a-și

face locuința, îi ajunse drag mai presus de toate.

Ea sădi trandafiri în jurul lui și începu să viseze de tot binele ce era să facă locuitorilor de acolo. Ca una care niciodată n'avuse voie a-și face planurile ei, era ca un copil care, găsind de-odată o ușă deschisă, sare în lumina razelor care-i orbesc ochii.

Cu iubire mișcată-i urmăriam ideile. Strânși în jurul ei lângă larga-i vatră, îi ascultam visurile căci, bătrână și obosită cum era, ea tot visa de minunile ce ar voi să facă. Captivându-ne prin farmecul glasului ei veșnic tânăr, ea ne ispitia să-i urmăm vedeniile de poet, în măsură ce-și clădia palatele din nouri, unul mai presus de altul, tot mai sus, tot mai frumos, căci nimic nu-i era cu neputință și nimic prea vast! Cu adevărat de mirare era sufletul ei, care o ducea dincolo de toate supărările, într'o lume unde nu mai ființau piedeci, margeni sau hotare. O lungă viață de părăsire a speranțelor și iluziilor n'o învățase să se îndoiască de puterea ei însăși și nici să piardă încrederea în inimile oamenilor.

Tot o văd așezată lîngă foc, în față cu bătrânul stareț al lăcașului, amândoi în jețuri cu speteze înnalte; două impunătoare figuri în veșminte negre. Cărți erau risipite în jurul ei, și oricine vénia s'o vadă era dator să lucreze ceva, căci cu mânile încrucișate nu putea să sufere pe nimeni. Ori o văd în nopțile cu lună stând supt portal și privind la liniile de vis ale bisericii, pe care o argintia mistica radiare a lunii. Cu mânile pe piept, ea își rostia extazul, spuind adesea necontenit aceleași cuvinte, chemându-ne și pe noi ca să împărtășim cu dânsa aceiași bucurie peste fire. Inima ei veșnic tânără se răspândia, anii nu mai aveau greutatea lor, într'un nesfârșit val de rapsodie poetică cuvintele se revărsau din buzele ei, și iarăși pornia să clădească necontenit palatele ei din văzduh, a căror năruire n'o făcuse niciodată a se descuraja în silințile de a le începe din nou și iarăși din nou.

Parcă ar fi fost ispitită de glasul poetului ei, luna își tot lungia razele până atingeau locul unde stătea ea ținând pe ascultători supt farmecul închipuirii sale;

razele lunecau pe veşmintele ei, îi sărutau mânile, se opriau ca o binecuvântare pe zăpada părului ei, umplând ochii ei întunecaţi încă odată de lumina tinereţii.

Şi iarăşi o văd cum sta în prag aşteptând sosirea noastră. Fără margeni era bucuria ei de oaspeţi şi, când te primia, parcă niciun alt musafir n'ar fi fost mai binevenit decât tine.

Aruncându-şi braţele înnainte cu un gest larg pasionat, ea te înfăşura în îmbrăţişarea ei: aşa ar putea cineva să-şi închipue pe mama noastră Ţărâna strângându-şi copiii la piept. Era în ea ceva de o sete veşnică, o flacără ardea în sufletul ei, pe care nimic din apele vieţii nu fusese în stare să o stingă!

Aşa văd eu pe femeia aceia mare care a fost întâia voastră Regină. Ţinea mult la voi, chiar dacă erau ceasuri când părea că se desparte de voi, având alte gânduri şi alte visuri. Inima ei era vastă şi plină de furtuni. Iar acum se odihneşte.

Lung i-a fost drumul, tragedia părea că-i urmăreşte paşii. «Caracterul este ursita.» Nu-i păsa de lucruri paşnice şi

line; pe sine însăși se vedea ca pe una ce sufere și de aceia atrăgea suferința către dânsa adesea prefăcând în năcaz ce ar fi putut să fie o bucurie!

Acuma se odihnește supt povara florilor pe care mâni de dușman le-au presărat pe mormântul ei. Unul lângă altul zac în locul acela Regele bătrân și bătrâna Regină; tăcuți zac în locul acela, având cununile dușmanilor pe mormintele lor...

Eu nu știu ce poate să fie asemenea cu simțirea celor ce se odihnesc supt florile prietenilor de ieri cari au venit însă ca un râu negru să înnece toată opera mânilor tale. Dar mi se pare că povara aceasta trebue să fie nesuferită și că în faptul nopții trupurile lor trebue să se ridice ca să arunce acele cununi ce-i înnăbușă, acele cununi care sunt muiate în sângele voinicilor căzuți, fii ai lor de odinioară...

VII.

Atâtea amintiri se strâng în mintea mea, atâtea icoane, de nu știu la care să mă opresc.

Dragă ţară! Te văd în strălucirea-ţi felurită, şi scumpă-mi este fiecare vedenie, pe orice cale mă întorc să văd locurile care s'au ţinut de inima mea, locurile pe care doresc să le chem înnaintea acelora cari ca şi mine sunt surguniţi pe o bucată de vreme din ele.

Văd şesurile voastre, pădurile voastre, munţii voştri, dealurile şi văile voastre. Văd lungile voastre drumuri, cu cară încete, care se mişcă de-a lungul lor în răbdător şir fără sfârşit. Văd luncile voastre pline de farmec lângă râuri şi ape, văd verdeaţa ierbii supt sălciile unde nenumăratele turme vin să pască. Văd Ţiganii răzleţi aşezându-şi corturile în amurg, când fumul dela focurile lor se ridică în albastre şfichiuri spre cerul de un roşu auriu.

Văd ceaţa de praf care în liniştite amurguri de vară pluteşte asupra lumii secerişului ca o întinsă negură înnălţându-se din singuratece lagune. Văd bătrânele cruci de piatră la colţuri de drum, străji păzind răbdător anume locuri ori asemenea cu pustnici foarte bătrâni cari nu mai au nimic a face cu fiii oamenilor.

Văd pe plugari întorcându-se dela munca lor cu albele cămăşi scăldate în sudoare, pe când copilaşi în haine tărcate aleargă lângă dânşii prin praf, iar deasupra tuturora bolta desfăşură colorile ei cele mai minunate înnainte de a se lăsa spre odihnă. Aud necontenita bătaie a cânilor răspunzându-şi, cu stăruitoare chemări, lătrând într'una până departe în noapte. Prin uşile deschise ale căsuţelor văd focul vetrelor, ca de vrajă în strălucirea lui roşie. Văd pe ţerani strânşi în jurul lor, umbre care se odihnesc după ce fapta zilei a fost îndeplinită.

Simt străbătătoarea mireasmă a pădurilor, ca în vremile când în amurg străbăteam călare umbra lor, şi văd covorul de vinete flori sălbatece care acopăr cu farmec paşnicile lor luminişuri. Aud în ramuri freamăt de aripi turburat de înnaintarea mea neaşteptată. Simt pătrunzătoarea pace din amurg, cînd acei cari au muncit se întorc încet la lăcaşurile lor...

Imi place mai bine să mă gândesc la şesurile din vară, când li este mai mare bogăţia, când auriile mări de grâu se întind în bielşugul coacerii supt imensa

faţă a soarelui, răspuns şi răsplată pentru opera credincios îndeplinită. Dar mai dragi îmi sunt pădurile primăvara, când frunzele lor sunt străvezii ca vitraliile unei catedrale, când viorelele şi dediţeii acopăr pământul cu mii de stele, ori toamna când colorile lor sunt mai minunate decât în orice vis al unui poet...

Vedenii după vedenii se desfăşură înainte-mi acuma când scriu. La fiecare îmi place să mă opresc; aş vrea să zugrăvesc un nesfârşit şir de icoane; dar trebuie să aleg în mijlocul lor pe una sau pe alta, ca să rătăcesc fără capăt, neoprindu-mă nici la râu, nici la vale, nici la Mare...

Marea, Marea! De şes, de deal, de munte, am vorbit; lăsaţi-mă să mă odihnesc o clipă pe malurile ei, ale Mării!

Ca una care am fost născută într'o insulă, Marea păstrează pentru mine o atracţie pe care nimic n'o poate întrece. Dragă-mi este orice înfăţişare a ei; cu însuşi sufletul dintr'ânsa sunt deprinsă. Pe corăbii cu pânze am plutit pe valurile ei, cu puterea aburilor am străbătut-o, am

înnotat în apele Mării. Dragă îmi e plângerea ei veșnică, vuietul undelor ei pornite împotriva țermurilor ca să se sfarme de dânsele.

Iubitul port mic al Constanței mi-a fost odată plăcere și mândrie, între multe năcazuri amare, și pierderea lui a fost una din cele mai dureroase pentru noi. Doar numai printr'ânsul aveam atingere cu nesfârșitele ape spre care tinde orice țară. Una care nu atinge nicăiri Marea trăiește numai pe jumătate! Constanța nu e mare sau escepțional de largă, alăturată cu alte porturi, dar nouă ni-a fost de însemnătate deosebită; cu interes, cu mulțămire ne-am uitat zi de zi la creșterea ei. Ii cunoșteam corăbiile, ofițerii, marinarii; îi cunoșteam sunetul fiecărui semnal, rostul fiecărui steag; și în cele mai încurcate colțuri am străbătut ca să le cercetăm; pe vreme liniștită și în vijelie am pornit de acolo spre luciu.

Marea noastră mulțămire era să vedem cum intră și pleacă vasele, și un veșnic interes era să descoperim ce steag poartă pe dânsele.

Bătrâna Regină Elisaveta împărtășia

iubirea noastră pentru Constanța. Un mic pavilion fusese ridicat pentru dânsa în jos de oraș, pe dig, unde cheltuia în anii din urmă multe din zilele ei în odihnită mulțămire.

Mă întreb dacă mai stă în picioare căsuța cea iubită unde și eu am trăit în atâtea rânduri. Apele se băteau de temeliile ei, goelanzii zburau în nori albi în jurul coperișului, soarele făcea să scapere scântei din geamuri, și în zilele de furtună vântul urla, dând târcoale zidurilor.

Imbrăcată toată în alb, bătrâna Regină putea fi văzută totdeauna pe terasă, într'un jeț comod, cercetând cu ochii obosiți zările largi, pe când un dor tot așa de larg ca și dânsele îi umplea sufletul acela care părea totdeauna neîmpăcat. Vuietul Mării îi întovărășia gândul, și albele pânze plutind pe ape i se păreau atâtea iluzii care-i părăsiau sufletul una câte una...

Noaptea, ea se ridica de mai multe ori din pat ca să salute corăbiile în plecare ori să întâmpine pe cele care-și făceau intrarea în port. Marinarii cunoșteau bine figura ei albă ca zăpada, și Constanța erà mândră de iubirea pe care i-o păstra ea.

Purtând grija unei vieți mai active, eu nu stăteam necontenit în acelaș loc ca să cercetez cu ochii Marea. Pe vastele întinderi de nisip lângă Mamaia mă luam călare la întrecere cu vântul, silind adesea împotrivirea calului să între adânc în apă, până ce valurile țișniau asupra mea ca asupra unei stânci singuratece. Mă desfătam în furia lor nepotolită, și adesea era pentru mine o adevărată veselie însăși forfotitoarea spumă albă în care stăteam. Infiorat, calul sforăia, căutând să scape, pe când zborul de goelanzi albi ne încunjura, țipând în jurul capetelor noastre.

In zilele de mare liniște apa era albastră ca floarea de cicoare, vast câmp de azur pe care razele se sfărâmau într'o scânteietoare masă de diamant.

Așa de lung e țermul dela Mamaia, de nu i-am ajuns niciodată la capăt; se tot întindea înaintea mea ca un nesfârșit drum de argint.

Atâtea căruțe își învârtiau încet roatele pe țermul acesta, mânate de neamurile amestecate ce locuiesc în Dobrogea; Turci cu largi turbane și supuse fețe răb-

dătoare. Ruşi bărboşi cu ochii albastri, făcând o pată din cămăşile lor stacojii, Români oacheşi, aducându-şi lucrurile de vânzare la oraş. Se tot trudiau prin nisip căruţele cu o roată în apă, veselele colori ale veşmântului ţerănesc resfrângându se cât erau de lungi în Mare.

Dobrogea e o ţară cu aşa de vaste întinderi, cu drumuri aşa de nemărgenite, încât caii, fireşte, trebuie să-şi aibă un rost mare, şi de aceia se întâlnesc atâţia dintre ei deosebit de frumoşi în acest colţ al ţerii, zdraveni, bine căliţi şi focoşi. Soarele se răsfrângea în părul lor luciu, bine îngrijit. Cu ochi cari cunosc mă minunam de netedele lor forme, de şoldurile lor puternice, de frumoasele lor picioare sprintene. Pătrunzătoare priviri de preţuire aruncau şi ţeranii la calul mieu pur-sang în plin galop; fiecare-şi întorcea capul ca să urmeze şi să admire cum putea merge. De atâtea ori am schimbat zimbete de firească simpatie cu aceşti necunoscuţi mie.

Mai mult decât odată am întâlnit lungi şiruri de căruţe care purtau femeile Turcilor, înfăşurate în hainele lor întunecate, care-şi descoperiau o clipă faţa ca să se

uite la femeia liberă, necunoscută lor, care putea călări pe un cal frumos. Ca o ceată de păsări ciudate, albastre, negre și sure stăteau laolaltă în cuiburile lor ce se scuturau gemând, și asupra tuturor acestor icoane soarele-și cobora privirile întipărind feluritele lor colori neobișnuite în mintea mea, pe când Marea plângea veșnica-i jălanie, spălând malul cu îndărătnicile-i silinți de a scăpa odată din lanțuri.

Fierbinți, vântoase, pustii și fără capăt cum sunt, șesurile Dobrogii au un farmec de melancolie pentru acei cari le cunosc bine. Noi toți aveam o deosebită grije pentru firea lor neobișnuită și rătăciam prin multe unghere, descoperind cele mai neauzite sătucene, făcute din lut, cu sprintenul turn al moscheilor țâșnind ca săgeata spre cer.

De feluriți ce sunt, locuitorii Dobrogii țin necontenit viu interesul călătorului, care nu știe nici odată ce chipuri poate întâlnì, nici la ce neașteptate locuințí poate ajunge.

Am străbătut în sate depărtate, unde Rușii dintr'o sectă bizară își clădiseră mă-

năstiri singuratece, la care bătrânii obştii slujiau ca preoţi. Mi-au dat pâne şi sare, pitele lor fiind întunecate, acre şi ciudat împodobite cu neînţelese desemnuri; m'au dus înnaintea icoanelor lor grosolan zugrăvite, ca să sărut chipurile sfinţilor la cari se închină mai mult.

O curioasă impresie mi-a rămas din aceste adunături de case uitate de lume: o impresie de praf şi de salcâmi înfloriţi, de clopote ce sună şi de mulţimi tărcate, cu feţele cele mai puţin potrivite între ele. Un amestec de bordeie de pământ şi de bisericuţe încunjurate de umbră, de căsuţe albe, cinchite, de câni ce latră şi de cai cari trezesc zvârlind din picioare nouri de praf.

Un drum larg trece de obiceiu prin satele acestea; sure, uscate şi crăpate de căldură, casele se întind pe amândouă laturile în mijlocul dumbrăvilor acelor salcâmi cari sunt singurul copac în stare a prinde rădăcini prin locuri aşa de seci şi fără apă. In luna când sunt înfloriţi, aierul e numai un balzam care îmbată; copleşiţi de greutatea florilor lor, arborii se pleacă supt ploaia albă.

Mult îmi place mie Turcul tăcut pe care-l întâlneşti în cele mai multe locuri din Dobrogea, care te primeşte puind mâna întâiu pe inimă, apoi pe frunte, care se uită lung la tine cu o bunăvoinţă lină, fără nici o curiozitate, fără nici o mirare care stă pe pragul casei şi nu pare vreodată să aibă ceva de făcut; prietenos, simpatic şi pitoresc, mie de sigur mi-ar părea rău să-l văd că a dispărut.

La o distanţă respectuoasă, lumea lui femeiască stă în aceiaşi atitudine, cinchită ca nişte cioare de-a lungul păretelui, privind de departe scene în care nu cutează să-şi iea partea; dar, dacă te apropii de dânsele, ele te întâmpină cu o zgomotoasă plăcere, încunjurându-te cu strigăte care iese aşa de adânc din gât, de nu le poate prinde o ureche europeană. Dar copiii se amestecă laolaltă cu cercetătorii şi merg după tine oriunde te mişti; mai ales sunt încântătoare fetiţele cu şalvarii lor largi de bumbac, cu codiţele lor supţirele şi unghiile văpsite frumos în roşu.

Satele prin aceste părţi sunt rare şi departe unele de altele, drumurile sunt poate cele mai nesfârşite din toate dru-

murile româneşti, şi de pe cea mai mică înnălţime le poţi vedea unduind fără capăt ca un şarpe uriaş fără cap şi fără coadă. Uneori în margenea lor sunt ogoare, dar adeseori ele se tot înşiră prin pustietăţi sterpe, spinoase, pietroase şi seci. Insă, la anume timpuri din an, florile Dobrogii sunt felurite şi alcătuesc o plăcere pentru ochi.

* * *

Pe aceste drumuri nesfârşite de atâtea ori am străbătut în acel Ţinut care fusese al nostru numai de puţină vreme; şi două locuri îmi rămân în amintire ca în deosebi atrăgătoare şi pline de farmec.

Unul a fost orăşelul Balcic şi cellalt îngusta peninsulă Caliacra, un colţ singuratec de pământ înnaintând în Mare.

Balcicul este un târguşor pitoresc, despre care ai zice că se rostogoleşte în valuri. In grupe murdare căsuţele lui turceşti se caţără pe povârnişurile răpezi, ca şi cum ele ar sta să lunece pe încetul, atrase de apele de desupt.

O stradă prăpăstuită scoboară la un port în miniatură; stânci pe amândouă laturile, stânci de piatră cenuşie, ciudat

rotunzită, alcătuiesc un mic golf în care orăşelul zace în paşnică răzleţire.

Numai odată am fost acolo, dar am o amintire vie a înfăţişării lui neobişnuite, a mulţimii îngrămădite de feţe din toate speţele, a locuinţelor ei mărunte, încântător suite una în capul celeilalte, aşa încât păreau că numai cu greutate stau sprijinite pe nişte coaste atât de răpezi şi rupte.

La Caliacra am ajuns în amurg; soarele se cobora de o parte în Mare, pe când de cealaltă se ridica luna, un corn subţire, răsfrângându-şi veşnica paliditate pe unda în mişcare.

Aici pământul cade în ziduri drepte ca stâncile, dar zidurile acestea sunt de pământ, nu de piatră. Sunt roşii la coloare şi, în lumina soarelui ce scădea, părea să ardă de vre-un foc din lăuntru, care făcea din ele o frumoasă privelişte ce nu se mai poate uita.

Pământul e pietros, flori necunoscute răsărind din mijlocul bolovanilor şi acoperind locurile goale dintre dânşii cu coloare şi viaţă. O cărăruşă duce prin această lume stâncoasă la un far, care, în singuratecă mândrie, priveşte de sus larga

întindere a Mării. In păretele de desupt cutare Sfânt era îngropat într'o peşteră îngustă, unde cu greu puteai să ajungi. O singură făclie stă acolo aprinsă lângă mormântul Sfântului, şi aceleaşi mâni îi trezesc lumina care, în timpul nopţii, dau viaţă lampei ce stă ca un semn pentru cei ce pornesc pe valuri.

Locul acela, ceasul, singurătatea au lăsat o adâncă întipărire asupra sufletului mieu. Visam să clădesc o *culă* albă ca zăpada, tocmai sus pe cel mai depărtat colţ de pământ, acolo unde uscatul nu mai era decât un cap îngust, spălat pe amîndouă laturile de apă.

Parcă vedeam forma ei fără pată răsărind pe veşnic schimbătorul albastru al bolţii şi al Mării, închipuire de apusuri şi răsărituri de soare care ar fi partea mea în acest loc şi de nopţi când valurile ar fi o taină de argint supt recea lucire a lunii. Mă închipuiam privind de sus într'un cerdac cu stâlpi la miile de goelanzi învârtejindu-se în jurul zidurilor mele, amestec de aripi albe pe bolta de safir, ori, noaptea, ca nişte umbre mişcându-se în fuga lor nesfârşită şi umplând întune-

recul cu strigătele lor sălbatec de triste care s'ar amesteca în glasul vântului!

Deocamdată, stând pe o stâncă, cu fața către neastâmpărul veșnic al Mării, trăiam în această iluzie, știind totuși bine că era unul din acele visuri pe care le visezi într'o seară, când frumusețea s'a furișat în inima ta...

*

Alt loc plin de poesie chiar lângă Constanța este insula căreia i se zice: a lui Ovidiu.

Legenda cărturarilor pretinde că poetul surgunit care cunoscuse tot felul de cinste la Curtea Impăratului August, a venit să-și mângâie inima în acest ostrov acoperit de sălcii și uitat de Dumnezeu, care nu e decât o fărâmiță de pământ pierdută în mijlocul unui lac întins pe care-l desparte de Mare numai o îngustă linie de nisip. Un loc singuratec mai trist decât acesta nici în visuri nu se poate înfățișa: sălciile mari, care au prins rădăcină în tărâmul lui, îi sunt singura podoabă, iar singura frumusețĕ o vastă privire asupra valurilor.

Am adus pe Carmen Sylva în acest

loc unde un poet a visat, cu atâta vreme în urmă, de glorii trecute şi de ambiţii făcute praf. Cu adevărat nicăiri n'ar fi putut el să cugete mai amar asupra nesiguranţei trecerii la Curte şi asupra zădărniciei nădejdii omeneşti; aici de fapt surgunul era desăvârşit şi întreg.

Regina cu părul alb rătăcia pe cărările pe care se presupune că a călcat omul acela marele în veacuri trecute, cercând să-şi închipuie cum vor fi fost gândurile unuia care de pe culmea faimei sale fusese aruncat departe de orice cinste, trecere şi dragoste. Inchipuirea ei uşoară de înflăcărat clădia din nou trecutul; cu ochii plini de lacrimi ea trăia din nou năcazul aceluia al cărui noroc îl înnecase aşa de crud Soarta.

O mare roată de lemn, pe care crescuse iederă era odată întrebuinţată pentru a aduce apă. Chiar acuma, în putreziciune înceată, stă în mijlocul ostrovului, dând o neobişnuită înfăţişare de părăsire locului acestuia. Fără îndoială că roata este de dăunăzi numai, dar, aşa părăsită şi plină de mustrare cum este, ea te-ar face să crezi că se ţine de o vreme când

insula, care stă acum tristă şi uitată supt toanele schimbătoare ale bolţilor, a fost însăşi casa nemângăiatului poet. Pescari vin din când în când pe lacul plin de ierburi, prinzându-şi luntrile negre printre burueni şi aprinzând uneori foc pe maluri. Dar afară de acestea sufletul lui Ovidiu poate rătăci supt umbroasele sălcii fără să-l tulbure glas de om...

In zilele lui Ovidiu, Constanţa purta numele de Tomi, şi era o cetate însemnată, în legătură strînsă cu coastele Asiei Mici. Mai târziu un episcop stătea aici, şi unul din şirul lor, Ioan din Tomi, a fost un scriitor latin cunoscut la începutul evului mediu. Din această Tomi au plecat într'o zi la Roma călugări cari aveau despre rosturile Mântuitorului păreri deosebite de ale Bisericii din Bizanţ şi cari mergeau la Scaunul credinţei drepte pentru a cere acolo să se recunoască adevărul dogmei lor celei nouă; Sfântul Părinte nu voi să-i audă, silit la aceasta şi de plângerile Impăratului răsăritean de care atârnau, dar atunci monahii de la Marea Neagră avură cutezanţa să spuie că vor chema poporul roman el însuşi ca

să înțeleagă cugetul lor și să-i apere de prigoniri.

Numele de astăzi al orașului, de Constanța, din Constantia veacului al IV-lea, i-a venit poate prin Constans, Impărat din Răsărit care a clădit-o din nou în acest veac, și, în al VI-lea ea era cunoscută încă drept un centru însemnat al provinciei Scythia Minor, stăpânită de Iustinian. Mai târziu e pomenită numai întâmplător de Genovezi în portulanele lor maritime, ca o schelă de oprire.

Ținutul din jurul Constanței, căreia Turcii îi zic Chiustenge, e bogat în ruine antice, dintre care unele au fost desgropate abia dăunăzi.

Una din localitățile cele mai însemnate care au fost descoperite sunt rămășițele unei cetăți cu poeticul nume de Istros, de curând scoasă la lumină între Constanța și gurile Dunării.

Istros trebuie să fi fost un important port de Mare; puternice cheiuri de marmură au fost scoase din pământ acum de curând acolo, dar astăzi locul e despărțit de Mare printr'o vastă întindere de pământ.

Incetul pe încetul, un om cu pricepere scoate aici interesante temelii vechi de puternice ziduri, de temple şi băi, o lume întreagă de veche civilizaţie, bucurie adevărată pentru aceia cărora li place să răscolească în trecut.

Am cercetat Istros într'o aprinsă zi de toamnă — drum lung, foarte lung, — ca să ating o vastă întindere de pământ cu o supţire linie de Mare tot mai departe, un loc nisipos, mlăştinos, pe alocurea fără ridicături, acoperit trist de o ciudată buruiană mică roşie, care o pătează ici şi colo cu pete mari de sânge. Sălaş de poesie melancolică, singuratec, şters, expus nemilostiv şi soarelui şi vântului, fără case, fără pomi la patru leghi depărtare de jur împrejur, ci numai dune de nisip învălurându-se tot înnainte până la Mare.

In căldura arzătoare m'am căţărat pe ruine, călăuzită de entusiastul om de ştiinţă care a pornit să facă săpăturile în acest loc.

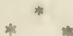
Eu nu sunt o mare cunoscătoare a vechilor pietre, cunoştinţele mele ştiinţifice nu sunt adânci, dar închipuirii mele vioaie îi place să-şi clădească din nou lucrurile

care au fost, şi, când ţin în palmă un vas ori un păhar sfărâmat, pe care cine ştie ce fiinţă omenească le a întrebuinţat cu mii de ani în urmă, mă sârguiesc a trezì înaintea ochilor mei pe acel care le a făcut, le-a stăpânit, a băut din ele, simţind din nou mirarea cum de trăiesc veacuri întregi lucrurile neînsufleţite mai mult decât aceia cari li-au dat o formă.

Istros! Pare că numele are în el un sunet de veche splendoare, un ecou care în deosebi farmecă urechea. Văd pânze mari plutind spre dânsul pe Marea albastră, la ceasuri când soarele cade, pânze de toate colorile şi de toate formele, ca nişte păsări fantastice care vâslesc încet din aripi întorcându-se spre cuiburile lor. Nu ştiu care au fost comorile pe care le-au adus ele în port, dar îmi place să visez că'n umbra ruginită a pânzelor acestora erau îngrămădite în movile grâne aurii şi portocale pe bord, că oameni cu faţa întunecată aduceau scumpe mătăsuri din Răsărit cu colori strălucitoare în care nevestele şi fetele bogaţilor negustori işi înfăşurau frumuseţa care numai prea repede va ajunge lucru al trecutului! Imi

place să-mi închipuiu străzile pline de mișcare ale înfloritorului orășel, vălmășagul de colori și zvonul, strigătele vesele la vederea corăbiilor, pașii mulți grăbindu-se spre cheiuri, atâtea glasuri, râsete tari, porunci și, pretutindeni, copii cu picioarele goale, cu ochii mari privind mirați fără să aibă nimic de făcut; iar, noaptea, îmi place să mă gândesc la matrozii cari cântă arii ciudate când se odihnesc după ce fapta zilei a fost îndeplinită.

Dar toate acestea sunt numai vedenii de artist! Căci eu nu știu mai la urmă nimic despre Istros, ci numai ruinele ce am văzut: câteva zdravene ziduri pe care le-a acoperit pământul, câteva coloane căzute dintr'o biserică ori templu de odinioară, temelia băilor romane, câte un mândru bloc de marmură care a trebuit să facă parte din cheiu și ici și colo un hârb de pământ pe care l-am ținut în mânile mele, câteva țăncușe de sticlă pe care însămi mi le-am cules de pe pământ și care stăteau în palma mea irizate, minunate și fragede ca aripa sfărâmată a unui fluture...



Unul din monumentele cele mai bine cunoscute, care s'a găsit nu departe de Constanţa, e Adamclisi sau Biserica lui Adam, «a Omului», un uriaş monument de marmură fără valoare artistică deosebită, dar de proporţii enorme, ridicat în amintirea cuceririi lui Traian asupra Dacilor. Pietrele lui sculptate, cum e obiceiul în asemenea monumente, înfăţişează tipuri de luptători, Daci şi Sarmaţi, cari săvîrşesc eroice fapte de răsboiu. Era o mare zidire rotundă încununată de o gigantică platoşă şi de un coif, cam grosolane din punct de vedere al artei, dar destul de interesante ca să fi trezit multe discuţii cu privire la însemnarea ei şi epoca în care a fost ridicată. Profesorul german Furtwängler era de părere că ar fi fost un monument din veacul al IV-lea, ridicat în amintirea unei biruinţi asupra Goţilor. Dar teoria aceasta n'a fost admisă.

O cetate crescu în umbra impunătorului monument, şi liniile ei pot fi deosebite încă, precum şi temelia marii basilice, care trebue să fi fost cândva o frumoasă zidire mai nouă.

Ca una care n'am fost la Adam-Clisi, nu pot decât să trec răpede asupra descrierii unui loc pe care nu l-am avut supt ochii miei chiar, și să mă grăbesc spre un alt punct de lângă Mare, unde săpături de drumuri au scos dăunăzi la iveală alte monumente care se țin toate de acele vechi vremuri: orășelul Mangalia.

Acuma un locușor încurcat și părăsit, ea a fost odată un port de Mare în zilele bătrâne. Mai puțin înfloritor decât Istros, era totuși o localitate însemnată, cunoscută în acele zile de demult supt numele de Kallatis.

Și aici s'au desgropat ruine vechi, rămășițe de temple sau biserici, de case care odată trebuie să fi fost bogate. Urne de o gingașă făptură și vase pentru apă au ieșit la lumină, precum și enorme oale de pământ, masive și impunătoare, care de bună samă se întrebuințau pe vremuri pentru a păstra untdelemnul; ba s'au găsit chiar mici figuri de teracotă, asemenea cu acelea din Tanagra, de și mai puțin bine și artistic lucrate.

Un Muzeu mic lîngă Mare adăpostește ce s'a găsit mai de preț: numai un

slab început; căci nu se poate face totul dintr'odată! Dar simte fiecine că această ciudată ţară a Dobrogii cuprinde încă atâtea comori ascunse care într'o zi vor fi scoase de asupra; dacă în zilele noastre ni va fi îngăduit să o facem aceasta, se va vedea pe urmă!

Mangalia este un oraş dobrogean caracteristic: adunătură de case de piatră joase, cu acoperişuri de olane în neorânduială, ea se deşiră pe un pământ neegal, până jos pe ţerm, care este şes şi fără sfârşit, mărgenit de partea uscatului cu lacuri ce se pierd în zare. Lacurile acestea au izvoare sulfuroase, şi unele băi rustice au fost ridicate în apropierea unuia din ele, căci apele au însemnate puteri de însănătoşare.

M'am purtat cu luntrea ceasuri întregi pe acest lac care se suceşte şi se învârteşte. E când ingust, când lat, şi capătă atâtea înfăţişări deosebite, încât la început crezi că este o adunătură de lacuri deosebite; dar la un capăt nu ajungi niciodată, ci luntrea poate luneca necontenit fără oprire ori piedecă.

Sterpe şi goale-i sînt ţermurile, amin-

tind cuiva de poveștile din Vechiul Testament, și mai că ți-ai închipui pe fiul risipitor păzindu-și porcii supt o boltă de nemiloasă arșiță.

Ici și colo un smochin pitic răsare dintre pietre, smochin pe care vântul ce nu se oprește niciodată, nu-l lasă să se ridice la vre-o înnălțime, ci rămîne stropșit asupra pământului, ca și cum el ar căuta dureros cu crengile lui ca șerpii un sprijin în mijlocul pietrelor rostogolite. O întreagă lume de taină singuratecă părăsită și uitată de Dumnezeu, trezind în minte icoana pustiilor ce încunjură Marea Moartă.

Chiar lângă malul Mării se înnalță o bătrână moară de lemn cenușiu, linia ei cinchită ridicându-se singuratecă și răbdătoare pe fondul bolții. In zilele de liniște e numai o cutie de lemn putredă fără vieață și fără înțelegere, dar, când bate furtuna, viața se trezește în roata ei, și atunci pare o uriașă floare a soarelui fără coloare, sucindu-se și învârtindu-se neodihnit. Pentru că în aceste Ținuturi de lângă coastă, roțile morilor de vânt nu sunt din aspru lemn mort, ci alcătuite din nenumărate mici pânze ca aripile,

dând întregii clădiri o încântătoare înfățișare de viață și energie. Este ceva aproape fantastic în aceste mari roți mișcătoare alcătuite din atâtea bucăți; sunt așa de largi, încât moara ea însași se pierde aproape cu totul, și nu se mai vede decât enorma floare rotundă învârtindu-se într'una, par'că i-ar plăcea să se miște și ar face-o din însăși voia ei! Astfel, uneori, prin însași simplicitatea lor uneltele fără meșteșug ale oamenilor ajung o bucurie pentru ochii acelora cari pot să vadă. Ușor pare în adevăr să treci pe lângă lucruri și să nu le vezi, dar este un dar binecuvântat al zeilor să ți se fi dat ochii prin mijlocul cărora orice frumusețá care trece să o poți sorbi în sufletul tău.

Am văzut odată țermul de la Mangalia la ceasul apusului. Priviam spre Mare; lumea erà ațipită de liniștea nopții apropiate; numai Marea se zbătea la picioarele mele în veșnica ei frământare neînduplecată. La spatele mele soarele cădea tot mai jos, razele lui din urmă aprinzând o strălucire minunată valurilor în năvala lor. Intunecată era fiecare um-

bră, dar asupra fiecăreia stătea cununa spumei roşii-aurii supt sărutările soarelui ce muria. O uriașă privelişte de trecătoare glorie pe acest depărtat țerm jos, menită să ție numai câteva clipe pline de strălucire ca să piară în umbră şi să ajungă doar un lucru al trecutului, dar, în acelaş timp, încă o icoană adausă la atâtea pe care mintea mea de artist nu le poate uita niciodată.

Apoi amurgul veni, și toate se făcură cenuşii; noaptea înnainta, ştergând supt paşii ei orice coloare.

Dihanie ciudată, moara de vânt stătea singură de mal, cu odihnă în roata ei, lucru întunecat, fără viață, aşteptând însă apropiatul ei ceas de muncă...

Astfel una după alta, icoanele felurite ale coastei noastre de acolo se ridică înnaintea ochilor minții mele, și prea multe le văd ca să fiu în stare a vorbi de ele de toate.

Une ori era numai o trecătoare senzație, pe care o crease lumina sau umbra, uneori numai o neașteptată vedere de frumuseță descoperită între pietrele rosto-

golite sau răpede ştearsă de norii prafului. Une ori era numai un mănunchiu de sălbatece flori vinete pe un povârniş, sau un scaiu uriaş sucindu-şi spinoasele cotoare, o siluetă uşoară pe nemărgenirea bolţii, sau poate şi vre-un cimitir turcesc părăsit, care nu mai era decât un câmp singuratec acoperit de bucăţi neregulate de piatră, strânse una lângă alta ca nişte străji obosite pe care nimeni nu va veni să le schimbe în veghea lor.

Une ori era vre-un apus strălucitor colorând cerul întreg cu flacări de sânge, sau o furtună care răsăria asupra Mării încreţind apele, biciuind valurile până la culmi de mânioasă spumă neagră, ori o îngânare de vuiet după vijelie, când toată lumea era de plumb, când pământ şi mare păreau stoarse în odihna după luptă.

Ca într'un vis de departe îmi aduc aminte de o noapte cu lună. Ziua îmi fusese turburată, năcazul venise asupra mea într'o formă neaşteptată, şi, ca şi cum şi ea ar fi simţit împreună cu mine, Marea însăşi era răscolită, şi faţa ei care se ridica în suspine era ca o inimă mare,

ruptă de durere. Asupra neliniștii mele înseși și asupra neodihnei apelor luna se uita de sus, nemișcată în gloria ei de argint.

Și mi-a venit pofta să plutesc pe înflorata massă scânteietoare de apă, să merg într'o luntre măruntă departe, departe către Mare, înnaintând pe cărarea de argint însemnată de lună asupra undelor.

Cu adevărat fantastică a fost această călătorie pe valuri, barca suindu-se pe creasta fiecărui asalt pentru a se cufunda, parcă n'ar mai fi voit să se ridice din adâncul ei de apă, coajă de nucă pe genunea care se ridica. Nicio lumină la cârmă, niciun hotar, nicio îndreptare, nicio margine, ci numai de desupt, fermecătoarele ape frământate, spumegătoare, vuind, cu un fel de irizare opacă și greoaie; de-asupra, vasta imensitate a cerului, depărtată, palidă și senină, o cupolă de un cenușiu șters, cu luna atârnată în mijloc, ca o uimitoare candelă, și luntrea mea cea mică mergând înnainte, tot înnainte pe drumul însemnat de raze...

Și așa mi-a fost mie dragă Marea!

VIII.

Dacă nu sunteţi obosiţi de rătăcirile mele de la şes la Munte, din muncele la Mare, v'aş duce puţintel colo jos, pe ţermul Dunării, acel râu mare şi nobil care este una din mândriile Ţerii.

Apele nu-i sunt chiar aşa de albastre cum spune cântecul, dar sunt largi şi curg măreţ, ducând atâtea corăbii, rostogolindu-se pe lângă atâtea sate şi atâtea oraşe.

Am plutit în toată întinderea ei, câtă se ţine de o singură ţară, de la Porţile-de-Fier până în acea ciudată regiune plană care este gurile ei. Un ţinut de lacuri şi de mlaştini şi de ape veşnice, de canaluri şi de trestii şi de bătrâne sălcii, un Ţinut care pe alocurea face pe cineva să se gândească la ce va fi fost lumea înnainte ca apele să fie despărţite de uscat. Şi, pentru această nebiruită ispită pe care o simt totdeauna faţă de sălbatece locuri, singuratece şi întinse, mai mult colţuri de acestea m'am pus eu să le înfăţişez.

Nicio hartă precisă a acestor ape încurcate n'a rămas în mintea mea, dar o văd întreagă în icoane, cum îmi este obiceiul. Văd scânteieri iuţi ale locurilor care

mi-au umplut ochii de bucurie, nesfârşite întinderi de ape, joc de lumină şi umbră. Văd linia cutărui copac stând răzleţ ca un suflet pierdut, în negură, — ori o nesfârşită turmă de bivoli călcând într'un singur şir pe-o îngustă şuviţă de pământ, trupurile lor botocănoase răsfrângându-se în apa de desupt, — ori văd un cal alb ce rătăceşte, păru-i răsfrângând lumina soarelui ca faţa mărgăritarului, — văd atâtea mlaştini acoperite cu nuferi care-şi deschid larg stelele ca zăpada ca să se umple de vedenia bolţilor.

In iahtul nostru am plutit prin mijlocul Dunării fără a ne opri în locuri mai fericite, ca să stăm numai acolo unde lumea era aşa de liniştită de păreai a fi ajuns la capătul ei.

Când mă gândesc la acestea, o simţire de visătoare mulţămire vine asupră-mi şi pentru o bucată de vreme alung orice gând de bătălie şi de luptă, orice ştiinţă despre aceia că şi aici s'a înfuriat tunul, că pentru o clipă aceste locuri ca şi atâtea altele nu mai sunt ale noastre, ca să rătăcesc măcar în gând de-a lungul acestor canale sure verzii, mărgenite de sure-verzii sălcii.

De fapt aceasta este o lume de sălcii; ele sunt stăpânele aici; le găseşti cu miile; ţinând la răveneală, li place să crească unde n'ar prinde rădăcină nici un alt copac. Pe vremuri din an când ţara încunjurătoare este înnecată, ele stau, ca să zic aşa, până la genunchi în apă, de nu li se mai vede nimic din trunchiu.

Luntrea mea a fost vâslită ceasuri întregi prin aceste canale mărgenite de sălcii, în umbra frunzişului tremurător, până la lacuri aşa de largi, încât sămănau cu Marea.

Pretutindeni sălcii, bătrâni străjeri, păzitori ai acestor ape singuratece, veghetori tăcuţi ai anotimpurilor care trec, sura linie de nomol pe trunchiurile lor arătând ridicarea şi căderea valurilor. De multe feluri în noduroasa lor alcătuire şi vechi de zile, ele par că şi strâng mânile ciolănoase într'o desnădejde împietrită deasupra apelor care veşnic curg asupra picioarelor lor.

In toate atitudinile, ele se apleacă asupra acestor ape, parcă ar căuta răsfrângerea însăşi pe care mişcarea curentului necontenit o turbură. Unele se în-

tind larg ca niște stejari, adăpostind atâtea cuiburi în ramurile lor, altele se lefăiesc ca niște uriași ce dorm, iar cutare trunchiu căzut, ciudat croit și stângaciu, samănă cu o dihanie d'innaintea potopului, ascunsă în noroiu. Când vîntul trece peste frunzele lor, ele se fac asemenea cu argintul, cu vre-un nor de toamnă, dar odată cu amurgul se transfoarmă într'o oaste de stafii care s'au coborît să vegheze asupra locurilor unde tăcerea clocește.

E și o lume de făpturi innaripate, căci toate felurile de păsări se sălășluesc în mijlocul acestor bălți. Când apele sunt innalte, poți străbate cu luntrea prin umbra pădurilor innecate, care în anume timpuri sunt pline de viața păsărilor ce-și clădesc cuiburile: rațe sălbatece și pescăruși, cocori suri, albi și bruni; păsărele cu pene scumpe, solemni vulturi tăcuți și păsări de pradă de toate felurile. Babițe stângace, cu mersul încet, se cuibăresc în nămol alături cu lebede sălbatece, care la lăsarea serii plutesc din aripi încete de-asupra bolților, aducând innapoi în minte basmele lui Andersen.

Lunecând din aceste canaluri nesfârşite în umbra plină de taină a pădurilor înnomolite, adesea am tulburat pacea acestor colonii înnaripate. Cea dintâiu detunătură a puştii vânătorului face să se ridice păsările cu miile din cuiburile lor, umplând văzduhul cu bătaia aripilor şi fricosul sunet al ţipetelor ce scot. Atmosfera întreagă se face vie de pe urma bietelor fiinţe înspăimântate care se învârt şi se sucesc pe sus, fugând încoace şi încolo în spaimă fără nume, — lume a tăcerii al cării sfânt farmec a fost sfărâmat pe neaşteptate de apropierea omului.

Canalurile mărgenite de sălcii duc, precum am mai spus, spre întinse lacuri acoperite în parte de papură şi de nuferi, iar în parte, fiind aşa de întinse, asemenea cu Marea.

Razelmul este cel mai larg din aceste lacuri: când vântul din cutare parte suflă, faţa lui este aşa de aspră, încât luntrile mai mici nu îndrăznesc să-i înfrunte valurile. In toate apele acestea pescarii au pradă bogată. Pe alocurea Statul a organizat pescării cu cele mai bune rezultate, pe lângă aceea că peştele este nepreţuit ca hrană pentru săraci.

In cea mai mare parte, pescarii sunt Lipoveni, Ruşi dintr'o anume sectă. Molâi uriaşi cu părul bălan, au un tip care nu se schimbă niciodată; pretutindeni îi cunoşti uşor după ochii lor albaştri, după bărbile lor în floarea mierii şi după cămăşile lor roşii care se văd pretutindeni fluturând ca nişte maci gigantici în luntrile lor negre cu fundul lat.

Imi mai aduc aminte de o primire minunat de pitorescă undeva, prin aceste părţi pline de vis ale Dunării.

Iahtul nostru se oprise odată cu seara în paşnicele ape largi ca ale unui lac. Soarele se apropia de margenea zării; departe un rând albăstriu de muncele mărgenia cerul; o moscheie albă ca zăpada, cu sprintenu-i turn sârguindu-se către ceruri, se răzima de fondul tabloului ca duhul unei clădiri; enigmatică şi plină de taină ca o rugăciune în linîştea serii.

Cu miile ţeranii vâsliseră în luntrile lor ca să ne întâmpine. Râul părea viu de atâta lume! Şi, cum ţeranii se îmbrăcaseră în colorile cele mai vii, apa sămăna cu o grădină de flori enorme

care se strângeau cu toatele spre acelaşi punct.

Era un vuiet de glasuri, o fluturare de luminoase năframe, strigăte de bucurie şi zgomot şi un zumzet al aţâţării sufleteşti.

Luntrile erau vesel împodobite cu flori, unele dintre care căzuseră în apă, şi aceasta le ducea înnainte pe valurile ei, tăcut, hoţeşte.

Iahtul nostru se oprise; mărunta flotă de luntri se grămădi spre noi, plină de bărbaţi, de femei şi de copii de felurite neamuri, dar mai ales Lipoveni, ale căror femei poartă cele mai strălucitoare cituri pe care le-au ţesut vre o dată războaiele.

Asupra acestei privelişti pline de atâta coloare, de voie bună şi de bucurie se întindea puternicul aur al soarelui apuind, care lumina toate cu o strălucire aproape de spaimă, în puterea ei. Pe urmă, deodată, din toată această fluturare, mişcare, îmbulzire, o luntre se desfăcu, având la cârmă în picioare o figură curioasă. Innalt, într'un lung veşmânt negru, un om cu crucea în mână, un om cu părul lung, care strălucia ca un metal brunat în lu-

mina ce pieria. O uimitoare figură care ar fi putut să iasă dintr'o legendă. — o figură care se ținea de Cartea sfinților.

Pe apă el plutia către noi în luntrea lui cu fundul lat, și lumina părea că l-a ales pe dânsul anume, oprindu-se cu dragoste asupra lui; tot mai aproape venia, ținând sus crucea care strălucia și scânteia ca un juvaier magic în mâna lui.

Această ciudată ființă atinse iahtul nostru: el nu vorbia vre-o limbă ce am fi putut înțelege, dar îmi întinse crucea să o sărutăm, binecuvântându-ne întru aceasta cu dulci cuvinte rusești. Crucea nu mai sămăna acum să fie un strălucitor juvaier, dar și de aproape părul acestui om era minunat; în valuri mari i se desfășura pe umeri o bogăție de aur lucios: nici înnainte, nici pe urmă n'am mai văzut plete cu atâta strălucire în ele.

Ori încotro se ducea, mergeau cu dânsul doi țerani în cămăși roșii, cântând fiecare imnuri; adânci și sonore li erau glasurile, ridicându-se solemn spre ceruri. Unul ducea o cățuie pe care o mișca încoace și încolo, cellalt apăsa pe inimă o Biblie, o Biblie cu paftale de argint...

Soarele scădea pe încetul, umbrele celor trei ciudaţi oaspeţi se întindeau lungi şi negre cum e cerneala de-alungul copertei. Pe amândouă malurile râului, ca nişte străji uriaşe, sălciile sure-verzii stăteau de pază...

Din iahtul nostru am făcut multe incursii, şi acolo am adunat neşterse privelişti, pe care niciodată nu le voiu uita.

Supt copaci, unde umbra era mai deasă, unde taina plutia, ca un lucru de faţă pe care l simţi, dar nu-l vezi, creşteau ciudate flori, înnalte, de o coloare ca a soarelui; din sumbre adâncimi ţişniau stele de aur tinzând lacome către lumina care cu scumpătate se strecura prin ramuri. O lume fermecată, o lume de tăcere, în care frumuseţa domnia singură, aproape de temut, în pacea ei aţipită.

Nesfârşite erau aceste păduri de sălcii în apă, căci ceasuri întregi luntrea mea luneca prin umbra care părea veşnică; cântecul păsărilor plutia cu mine, amestecându-se cu muzica din şoapta frunzelor, şi pretutindeni, în apă, aceste înalte flori

galbene, țișnind în cete, — florile lor pline de lumină, pe când rădăcinile zăceau tocmai în fund, ascunse în nomol.

Pe urmă luntrea-mi întra în lacuri largi, din cea mai adâncă umbră într'o așa de mare strălucire, încât era aproape o durere pentru ochii, în vaste întinderi de apă, tăiate ici și colo de înguste limbi de uscat, în care arbori uriași se înrădăcinaseră, și acești arbori erau locuința regalilor vulturi cu aripile roșietece, cari-și puseseră scaun în ramurile cele mai înnalte, tăcuți domni ai văzduhului și spațiului.

Acești singurateci monarhi ai lumilor de apă mă fermecau mai mult decât toate; ceasuri întregi aș fi putut să mă uit la dânșii, marea lor austeritate ținându-mă supt un farmec uriaș.

Era ceva în zborul lor, ceva în felul cum își destindeau aripile mari, lăsând să-i ducă aierul fără vre-o silință sau mișcare din partea lor, care-mi părea mie însăși întruparea grației, puterii și maiestății unite, — fiind așa de tăcut, așa de ușor, așa de extraordinar de puternic.

Imi aduc aminte că am văzut o păreche dintre acești Voevozi înnaripați, al

căror cuib atârna ca un colţ de umbră adâncă între cele mai înnalte ramuri ale unui copac uriaş. Copacul acela era pe moarte; stătea fără frunze, un schelet înnălbit de ploi, întinzându-şi fantasticele braţe pe albastrul bolţii, pe când răsfrângerea lui îl crea din nou în ape ca un al doilea trunchiu, crescând cu vârful în jos. De jur împrejur apă, numai apă: şuviţa de uscat pe care stătea copacul cel bătrân era aşa de îngustă, încât de departe nu se mai vedea de loc.

Tulburată de apropierea noastră pe neaşteptate, părechea înnaripată se ridicase din cuib şi tăia cercuri largi de jur-împrejurul copacului prăpădit, dar fără grabă ori vre-un semn de frică în afară. Mişcările lor rămâneau pline de maiestate, şi totodată era în ei ceva blând şi catifelat, ceva măreţ de calm, ceva care se ţinea de înnălţimile veşnice ori de zările fără hotare în care frica n'are înţeles şi vremea nu se mai socoteşte.

Cum luneca luntrea mea, văzuiu cele două mari păsări aşezându-se pe capătul cel mai depărtat al unei crengi uscate, şi liniştea lor se făcu de odată asemenea

cu liniștea statuilor; două figuri heraldice de maiestate, turnate în bronz. Intr'o nemișcare desăvârșită tronau, privind fix zarea cu ochii lor fără clipire, capetele amândouă întoarse spre același punct, — făpturi mărețe ale singurătății, în mândră tăcere plină de veghe, regali pustnici ai sălbătăciei...

Pe alte înguste limbi de uscat, cruțate de năvala apelor, am văzut cete de vite sure care păreau a călători pe fața apelor una după alta, pretutindeni urmate de răsfrângerea lor, care mergea pe același drum, ceată de stafii la picioarele lor. Nedeprinse cu năvala omului, își ridicau capetele să ne privească trecând, pe când soarele smulgea scântei din imensele lor coarne, larg desfășurate.

Am văzut ostroave verzi, acoperite cu sălcii pe care le tăiau întinderi de iarbă îmbielșugată, din care ciobani slabi, nepieptănați, își mânau turmele, îmbrăcați ei înșii în cojoace mari, cari-i făceau să samene cu oile pe care le păziau; ființe omenești pe jumătate sălbatece, ai căror ochi nu păreau să vadă decât depărtările

la care se tot uită veşnic, fiinţe posomorâte, tăcute, cărora nici de frig nu li pasă, nici de căldură.

Stând drepţi ca statuile, cu mânile amândouă încrucişate pe capătul toiegelor înnalte, ei se uitau lung fără mirare sau curiositate la străinii cari dăduseră busna într'o singurătate ai cării stăpâni erau singuri ei.

Uimitor de ursuzi erau aceşti ciobani, cu faţa tăbăcită de intimperii, cu pletele încâlcite supt largile pălării de pâslă, abia binevoind să răspundă dacă-i întrebai, de păreau să fi pierdut şi pofta şi puterea de a vorbi.

Oile erau mai prietenoase decât paznicii lor; se întâmpla adesea că, având încredere în gândul mieu bun, ele îmi prindeau iarba din mână, pe când omul sălbătăciilor se uita lung — ursuz, anost şi botos, — neschimbându-şi niciodată atitudinea, ţapăn de parcă ar fi crescut din pământ.

Noaptea, ciobanii aceştia se strâng în jurul luminii focurilor. De departe am văzut umbra feţelor lor trecând încoace şi încolo înnaintea flăcărilor. Bucăţi de

cântece melancolice, grele de dor, plutiau asupra apelor spre locul unde stăteam pe bord, şi-mi umpleau sufletul de o dorinţă grea de purtat, către o viaţă mai liberă şi mai simplă; iar privighetorile răspundeau din toate părţile cu triumfătoarele lor glasuri pline de iubire, ridicându-se sus, tot mai sus, până răsuna văzduhul de cântecul lor.

Noaptea parcă-şi ţinea suflarea să asculte, şi stelele tremurau sus, unde nu le atinge nimeni, minunându-se de acea notă stranie de dor nestins care se luptă în tot ceia ce cântă pământul!

Altă bucurie pentru mine erau nuferii cari creşteau cu miile în aceste lacuri uitate de lume. Flori de basm, albe, fără pată şi tainice, deschideau stelele lor mari înmiit întru veşnica închinare a soarelui. Dar, în zilele nouroase, ei rămâneau strânşi, închişi, plini de ciudă, nevădind nimic din frumuseţa lor norilor cari ascundeau de la dânşii lumina cea mare de care doriau.

Noaptea, pe lună plină, nici nu-i vedeai.

Soarele fiind acela pe care-l iubiau, ei nu voiau să-şi dea farmecul în braţele vre-unei alte lumini, ascunzând auster pe-

talele lor ca zăpada într'un snop verde, de se făceau una cu frunzele late pe care plutesc.

Şi-i găsiam pretutindeni, ca nişte grădini de farmec făcute de Firea singură: între trestii tăcute şi tăinuite, locuri de desăvârşire ca în vis, pe care le cuprindeam numai într'o clipă ce zbura şi apoi pieriau, după ce făcuseră să pătrundă în sufletul mieu vedenii nouă de frumuseţă şi pace, pe care zgomotul şi ostenelile oamenilor nu le pot turbura.

*
* *

Adesea părăsiam iahtul nostru pentru lungi excursii înlăuntrul ţerii, trecând prin sate cu totul necunoscute, cu nume care-mi atrăgeau urechea prin neobişnuitul lor sunet turcesc: Anadolchioiu, Casapchioiu, Sofuliar, Caramnrat, Bairam Dedè şi aşa mai departe, — ca să cercetăm departe de cale mănăstiri în care călugăriţe şi călugări trăiau în singuratecă despărţire de lume.

Şi în aceste ţinuturi, altfel fără viaţă, asemenea obşti sfinţite găsiau mijlocul de a-şi alege locuri în care toată frumuseţa ţerii părea să se fi adunat, făcând din

aceste lăcașuri de închinăciune mici ostroave de verdeață și umbră.

Nu se poate spune bucuria și vioiciunea cu care eram întâmpinați la sosirea neașteptată la vre-una din aceste mănăstiri.

Din toate părțile, ca păsări negre, maicile alergau părăsindu-și căsuțele, clopotele erau puse în mișcare, flori se culegeau și, cu multe dovezi de mulțămire, cu mult zgomot și cu deosebită ceremonie eram duși îndată la biserică, unde se aprindeau lumânările, și bâzâitul nesfârșit al cântărilor începeau în cinstea noastră, monotone melodii nasale îngânate în colțuri întunecate de călugărițele însăși.

Imi aduc aminte de primirea într'o mănăstire care poartă numele straniu de Cilic-Derè și unde maicile românce și rusoaice trăiesc alături. Un loc hăt departe, la care am ajuns după un drum lung pe întortochiate șosele prăfoase, prin multe sate de-a lungul lacurilor și mlaștinilor,— loc plin de umbră în scorbura unui deal.

In timpuri de primăvară, revărsările de apă nimiciseră multe din măruntele locuințe ale sfintelor femei, și in mijlocul vuietului de triste tânguiri am fost duși

noi la locul dezastrului, unde căsuţele joase se prefăcuseră, în grămezi de dărâmături risipite. Grădiniţe voioase înfloriau totuşi de jur împrejur, încercând să acopere cu colorile lor tristele ruine.

Maicile îşi frângeau mâinile, lămurind vorbareţ nenorocirea lor, dar bucuria sosirii noastre era balsam pentru năcazul lor, căci necontenit îşi întrerupeau tânguirile cu cuvinte de extatică mulţămire. Această visită neaşteptată era aproape plata suferinţilor de mai înnainte!

Am fost duşi astfel cu solemnitate la o mare biserică nouă de piatră, care stătea singuratecă într'o măreţie cam răzleaţă. O greoaie clădire înnălţată pe un povârniş gol de deal şi zidită în aşa chip încât supt lăcaşul de de-asupra era al doilea, ca în formă de criptă, dar mai larg şi mai înnalt. Nu pot să-mi aduc aminte de ce s'a cheltuit atâta grijă pentru o biserică într'un loc aşa de depărtat. Pentru mine această impunătoare clădire nu prea avea farmec: prea era nouă şi avea înfăţişarea unui îmbulzitor pe care nu l-a primit încă tot ce-l încunjură. Călugăriţele erau însă mândre de ce mare li era biserica, de şi se plân-

geau că n'au fonduri cu care să complecteze și interiorul.

Mult mai dragă-mi era bisericuța la care am fost întâiu; un paraclis de lemn, de o clădire primitivă, lunguieț, jos, cu un coperiș greoiu și cu cupole, văpsite în verde aprins peste tot, iar înlăuntru prea mult împodobit cu icoane indignător de crude în colori, căci maicile ele însele făcuseră acele chipuri sfinte, ca unele ce așezaseră o școală în cuprinsul mănăstirii.

Trebuie să recunosc că nu era frumusețâ adevărată în acest lăcaș, dar era ceva drăguț în silințile cam barbare de împodobire. O întreagă oaste de sfinți de treabă erau aici ca la ei acasă; cei în deosebi venerați purtau vesele podoabe de flori și de perdeluțe de horbotă, ori beteala pe care o pun pe cap miresele peste vălul de cununie și pe care o dăruiesc apoi sfântului la care țin mai mult.

Din colțuri de întunerec aceste chipuri zugrăvite se uitau la mine pătrunzător. Fără zgomot, ca niște umbre negre, călugărițele se tot purtau, aprinzând lungi făclii supțiri înnaintea sfintelor moaște, pe când

unele din surori bondăniau monoton cântările lor fără sfârşit.

O doamnă venerabilă era stariţa: o Rusoaică, vorbind limba noastră curgător, dar cu dulci intonaţii slave care-i sunt străine. Caucul ei sămăna cu acela pe care-l poartă călugăriţele la noi, dar de o croială mai potrivită; un lung văl negru se lăsa din el până jos la pământ. Naltă şi supţire, avea mişcări demne, plecându-se când ni vorbia şi făcând evlavioase cruci de câte ori rostia numele noastre.

Printr'o grădină voioasă de aprinse flori de toamnă, ea ne duse la locuinţa ei albă ca zăpada, unde o cămăruţă ţapănă, fără gust, aştepta sosirea tuturor oaspeţilor, prea rari numai. Aici, cu multe plecăciuni care erau aproape îngenuncheri —, călugăriţe, ale căror picioare lunecau fără zgomot, ni-au dat îndătinatele dulceţi cu apă şi pe urmă cafeaua care aburia în ceşcuţe, dar, când am spus că a venit ceasul despărţirii, protestări năcăjite se ridicară, primitoarele femei încercând mii de chipuri spre a ne opri. Ni s'au adus flori — trandafiri, astre şi busuioc cu mirosul dulce, lucrări cu acul, gingaş făcute, dar în colori

rău potrivite. Ba ni s'au dăruit și scoarțe lucrate de călugărițele înseși. Dar ceia ce a pus vârful la toate a fost o icoană cu îngrijire zugrăvită: Maica Domnului pe un fond de aur, într'un veșmânt albastru ca Marea; strașnic de mari îi erau ochii, cari se uitau la mine ca și cum cu durere s'ar fi înspăimântat că e supusă astfel criticei celor de pe pământ.

Astfel bogat împovărați am căpătat voie în sfârșit să plecăm, întovărășiți de atâtea binecuvântări, femeile în rochii negre așezându-se în rând lung ca să ni spuie rămas bun. Pe urmă o pornirăm înnapoi, pe lungile drumuri prăfoase, spre iahtul nostru de pe Dunăre.

Ori pe unde treceam, țeranii își împodobiseră porțile și ușorii, precum și carăle, podurile de lemn, luntrile și până și stâlpii de telegraf cu mănunche uriașe de crăițe galbene, așa de strălucitoare ca soarele: încă de departe coloarea lor triumfătoare prindea ochii.

N'am văzut niciodată o împodobire țerănească mai desăvârșită, fără ca oamenii să fi avut conștiința lucrului; ei făcuseră ce puteau mai bine, nedându-și

samă că putea fi aşa de drăguţ ceia ce îndepliniseră cele mai mari silinţi ale lor. Din când în când ni opriau vechiculul ca să înfăţişeze buchete luminoase, pline de mireasma grădiniţelor din jurul caselor mărunte. Odată ni s'a pus cu sila în mâni o grămadă de floarea-soare'ui de un fel deosebit, foarte mare şi grea, ca nişte crisanteme uriaşe, care ar fi crescut anume pentru vre-o expoziţie; ca nişte largi discuri de lumină, mi-au stat pe genunchi tot timpul până m'am întors acasă.

Soarele apunea — ceasul care mi-e mai drag, — şi când ajunserăm la luntrea noastră, apa era roşie ca un lac de sânge.

Apoi iahtul ne-a dus înnainte în amurg, trecând pe lângă bănci de nisip argintii-verzi de sălcii; ghiolcăind se mişca apa, şi de pe amândouă malurile glas de privighetoare ne întovărăşia cum înnaintam prin noapte şi întunerec, în tăcere şi pace...

De această Dunăre mi-a fost drag mie...

IX.

După ce v'am dus la acea depărtată mănăstire din Dobrogea, vederea altei mănăstiri se ridică iresistibilă înnaintea

ochilor miei, o mănăstire de o rară frumuseță într'o parte cu totul deosebită a țerii.

In cel d'intâiu volum din «Țara mea», am descris atâtea din aceste sfinte lăcașuri de închinare, așa încât n'aș voi să obosesc urechile repetând, dar un dor pe care nu-l pot birui mă târăște spre văile Vâlcii. Din toate ținuturile frumoase ale pământului nostru, acesta e cel mai scump sufletului mieu de acum.

Icoana pe care stau să o zugrăvesc este cea mai plăcută și în acelaș timp cea mai ciudată pe care au văzut-o ochii miei; mă tem că vorbele nu-mi vor fi în stare a reproduce farmecul ei.

In aceste părți de muscele ale Vâlcii, omul și Natura au lucrat mână în mână, cu o unire rară. Așa de depărtate sunt aceste pașnice locuri de vârtejul vieții de astăzi, încât prefaceri prozaice n'au străbatut încă pentru a-i distruge frumuseța; farmecul i-a rămas neatins: de aceia a păstrat ceva din zilele de odinioară.

Bisericile ce se găsesc pretutindeni în aceste văi păduroase sunt zidiri din cea mai bună epocă, atunci când aproape

inconştient fiecare linie pe care o înfăptuia omul era o linie de frumuseţă. Până şi cel mai mărunt paraclis are proporţii de care ţi-e drag; une ori aşa de ciudate şi neaşteptate sunt formele zidirii, de stai înnaintea ei uimit minunându-te de ce oamenii din zilele noastre nu mai pot face comori de clădiri aşa de desăvârşite.

Era poate în vremurile acelea credinţa cu mult mai mare? Mai simplă era inima? Şi inspiraţia mai strâns legată cu rugăciunea? Ori-care ar fi lămurirea, arhitecţii din zilele noastre au pierdut acea artă, acea artă inconştientă, umplând şi lăcaşul cel mai umil de o frumuseţă care înnalţă sufletul către Dumnezeu.

Din fericire este acuma o puternică mişcare în ţara noastră pentru a ne întoarce înnapoi la acele forme depărtate, o mişcare pe care o îndemn cu vorba şi cu fapta. Ce e frumos nu trebuie să moară! Naturalismul vrâstei noastre nu trebuie îngăduit să-l calce în picioare! Ca într'o oază de odihnă trebuie să se poată întoarce sufletul nostru chinuit dela munca şi zbuciumul lui la aceste vedenii care-l împrospătează.

Un vis de drăgălăşie paşnică sunt părţile acestea ale Vâlcii, spre care nu mă pot oprì niciodată de a mă întoarce, precum călătorul se întoarce la un izvor de răcorire din care a apucat să bea.

Aici ţeranii şi-au păstrat veşmântul lor îndătinat; fetele tot mai lucrează iile pe care la căsătorie le vor duce în casele lor cele nouă, şi care vor trece apoi la fete şi la fetele fetelor, comori care se ţin de casă de-alungul mai multor generaţii, cât de umilă să fie casa aceia.

Plini de demnitate sunt ţeranii aceia; cel mai sărac chiar nu ştie ce înseamnă a cerşi.

Par să-şi fi găsit mulţămirea în sătucenele lor cuibărite supt copacii umbroşi, pe povârnişul muncelelor împădurite. Casele sunt adesea foarte împrăştiate, şi vezi une ori căsuţe cucuiate într'o singuratecă atitudine pitorescă pe margenile codrului, pe malul râului ce spumegă sau pe alocuri pierdute pe un vârf de deal, ca o oaie care şi-a pierdut turma.

Cele mai încălate sunt acoperite cu şindilă argintie-sură, dar cele mai umile sunt covârşite de uriaşele acoperişuri de

paie, aproape mai înnalte decât clădirea ea însăşi.

Acestea îmi plac mie mai mult; sunt atât de nespus de mărunte şi primitive, încât îmi aduc aminte de poveştile de zine din copilăria mea, şi totdeauna mă aştept să văd vre o bizară vrăjitoare bătrână deschizând uşa ca să între cu mână straşină asupra ochilor în lumina soarelui....

Neobosiţi şi fără grabă ţeranii costelivi îşi caută de lucru în tăcere; feţele li sunt răbdătoare, mişcările pline de o demnitate de care nu-şi dau samă. Femeile care stau torcând pe prag se ridică la trecerea ta: drepte şi fără un cuvânt, ele stau acoperindu-şi buzele obosite cu mâna, nobile figuri de smerită muncă, mame ale multor copii, purtându-şi fără plângere greaua soartă.

Une ori, gâcind cine sunt eu, aceste femei îngenunchiau înnaintea pragului, închinându-se cu fruntea până la praful drumului, fără îndoială o rămăşiţă a obiceiurilor răsăritene ori a zilelor când, trup şi suflet, omul era în stăpânirea bogaţilor ţerii.

Aceste gesturi umile m'au deconcer-

tat totdeauna: totdeauna doriam să întind pare-că mâna şi să le ridic de jos, părându-mi-se că e greu să laşi a fi tratată ca un fel de divinitate care s'a coborât pe pământ!

Aş tot povesti despre aceste văi şi despre locuitorii lor, despre căsuțele albe lângă biserici şi lângă pădurile umbroase, despre înnaltele ferege care cresc pe acolo şi despre florile care se învălmăşesc nebune pe câmp; aşa de neobişnuit de dragi au fost inimii mele, încât îmi trebuie o silință uriaşă pentru a-mi da samă că nu mai pot răsbate la dânsele acum!

Când aveam nevoie de odihnă şi de recreație, totdeauna într'acolo se ducea dela sine piciorul mieu

Ba alesesem chiar un loc pe margenea unei păduri de fagi, unde ferega creşte cât statul omului, lângă o mănăstire cu zidurile albe ca aripa de înger, un loc în care cândva nădăjduiesc să fiu aşezată întru odihnă, căci mi se tot pare ca somnul ar fi dulce supt aceşti arbori: dintre orice locuri ale țerii, este acela care-mi e mai drag.

Intâmplări crude au rupt dela noi acest loc, dar simt că va veni ziua când

mă voiu întoarce.... Nu se poate să nu calc din nou în umbra codrilor acelora!

Dar astăzi n'am de gând să descriu Hurezul, mănăstirea aceasta mai iubită de cât toate, căci aiurea am mai vorbit de dânsa; astăzi, în ciuda dorului care-mi umple sufletul la gândul ei, nu mă voiu opri să întru în sfântul cuprins, nu mă voiu sui pe cărarea dintre brazi care duce la poarta de întrare; ca una care am fost scoasă din raiu, voiu trece pe lângă înnaltele ziduri tăcute cu un suspin...

Vreau să vă ieau astăzi cu mine la mănăstirea Polovraci. Nu e departe de frumosul Hurez cu înnaltele ziduri albe, dar se ascunde în altă vale, la capătul unui podiş ridicat, largă desfăşurare de loc drept care se sfârşeşte de odată într'un şir de munţi ridicându-se ca o apărare clădită de mânile uriaşilor.

Un drum plăcut duce acolo. Trecând peste deal şi vale, el străbate minunate păduri de fag, pline de ferege şi de clopoţei de pădure, cari-şi pleacă fragedele capete în suflarea uşoară a vântului.

Bătrâne cruci de lemn mărgenesc

calea; ciudate la făptură și de înnălțime deosebită, ele sunt împodobite cu strălucitoare icoane pe care vremea ce trece, răpede le șterge. Singuratece și bătute de furtuni, ele stau, fiecare ascunzând în inima-i veche povestea clădirii ei, pe care nu o împărtășește acelor cari grabnic trec pe lângă dânsa. Dar vântul, el îi știe înțelesul, vântul, ploaia și viscolul, care, după ce li au smuls tainele, adesea le trântesc fără milă la pământ, unde zac apoi cu fața în jos, neajutate, ca niște ostași căzuți, pe cari nimeni n'a alergat să-i ridice.

Mi-e drag de aceste cruci bătrâne, mișcătoare icoane, care înseamnă în deosebi înfățișarea țerii noastre: ele îmi revarsă în suflet o stranie simțire de reverență, pentru că inimile care le-au pus aici trebuie să fi fost inimi credincioase, având vre-un păcat care să li se șteargă, vre-o ființă iubită pentru care să plângă, ori vre-un drumeț plecat departe, pe care cu gândul să-l ocrotească...

Multe inimi credincioase trebuie să se fi purtat de-a lungul drumurilor Vâlcii, căci pe fiecare din ele întâlnești aceste cruci, stând ca niște strămoși obosiți ale

căror nume au fost uitate de generațiile de acuma.

Nicio așezare nu poate fi mai plăcută decât a Polovracilor. Mânăstioara veche e cuibărită chiar la picioarele munților ca o pasăre uriașă ascunsă între pomi. Și aici, ca și la Hurez, zidurile sunt innalte și albe, dar clădirea e mai săraca, mai umilă, de și biserica în cuprinsul ei nu e în nicio privință mai puțin frumoasă: forma și stilul sunt tot așa de perfecte, zugrăveala tot așa de potrivită și de bogată.

Aici, în locul brazilor întunecați, o cărare de cireși ce duce la clopotnița pe supt care treci: o întrare joasă boltită, în curtea din lăuntru.

Ultima dată când am fost acolo, cireșii erau în floare, și atât de des înfloriseră, încât pomii păreau că se pleacă supt o povară de zăpadă. O adevărată armonie în alb: flori albe, ziduri albe încunjurând o biserică albă ca laptele; deasupra capului largi nouri albi plutind pe boltă, subt picioare un covor alb de clopoței, și, strecurându-mi privirea prin ușa bisericii, zariam înlăuntrul lăcașului o ceată de țerani

în albe veșminte, stând în deosebite atitudini ale închinării. Umbra-i înfășura, dar îmbrăcămintea albă a bărbaților și maramele albe de pe capul femeilor răsăriau ca niște pete largi de lumină

Nimeni nu-mi aștepta sosirea. Așa încât am putut să mă strecor nevăzută în biserică, și atunci am fost martură a ciudatei priveliști pe care stau să v'o spun.

Era o zi de serbătoare, și se făcea un fel de slujbă, pe care, la început, mulțimea mă împiedeca să o văd. Țeranii erau în haine de Duminecă, bărbați și femei, purtând asprele veșminte de lână albă care deosebesc Ținutul: maramele de pe capul femeilor erau tot așa de fără pată ca și zăpada căzută de curând.

Biserica este una din cele mai drăguțe pe care le știu. Niște proporții desăvârșite; frescele ei veștejite de vreme n'au fost pângărite prin vre-o încercare de prefacere și, cu toate că sunt crăpate și șterse pe alocuri, se află, de alminteri, în stare bună; de o coloare cumpătată, ele se desfac pe un întunecat fond de albastru; tâmpla înaltă care ascunde altarul e un model de

săpătură, cu scumpătate aurită, în care se prind preţioase icoane vechi de sfinţi, deasupra cărora în vârf se ridică o cruce mare zugrăvită, de o formă aleasă, pe jumătate încunjurată de umbră. Tocmai sus, o boltă largă, din care uriaşul chip al lui Hristos pe fond de aur priveşte, într'o înfăţişare de demnitate blândă, dar cu neputinţă de atins, mâna lui fiind ridicată într'o veşnică mişcare a binecuvântării.

Pe păreţi, în dosul catapetesmei, un alaiu de sfinţi şi de mucenici răsar încet din umbră, chipuri de schivnici slabi, cari se adună lângă jeţul Maicei Domnului. Feţele lor sunt îngălbenite, dar aureolele fără număr li fac un strălucitor fond de aur. Numai chipurile din faţă sunt întregi; ceilalţi din mulţime sunt indicaţi numai prin acele cercuri luminoase care se ridică unul asupra altuia ca nişte paşi ducând spre Dumnezeu.

Pe genunchii Maicii Sale stă copilul Isus, ţapăn şi drept, ca un idol micuţ, cu ochii peste măsură de mari, într'o melancolică faţă de coloarea cerii.

Toate figurile şcolii bizantine au aceste feţe de schivnici fără sânge; veş-

mintele lor sunt zugrăvite cu o deosebită grijă și acopăr trupurile lor supțiate în falduri cu de-amănuntul îndoiți, dar capetele sunt împovărate peste măsură de aureolele pe care veșnic sunt osândiți să le poarte ca semn de sfințită măreție.

Cuvintele nu pot zugrăvi minunata armonie a acestor lăuntruri de biserici pe care veacurile le-au îmblânzit până la colori înjumătățite, și în ziua aceia mulțimea care se adunase înnaintea tâmplei de aur dela Polovraci n'avea nimic din trivialitatea gloatelor care în de obște se țin de pașii regali, ci era numai o umilă adunătură de țerani, ale căror datini aveau în ele însele ceva aproape medieval, potrivindu-se bine cu atmosfera din alte vremuri, a bisericii.

Câtva timp stătuiu în dosul mulțimii credincioșilor, sorbind în sufletul mieu farmecul celor ce mă încunjurau. Mulți dintre țerani țineau făclii în mânile lor; flacările care tremurau încununau lumânările, aruncau licăriri palide pe aureolele de aur ale sfinților și dădeau o înfățișare eterată fețelor multe, care erau îndreptate

toate în aceiaşi parte, spre ceva care dela început nu putea fi văzut.

Răzbătând prin mulţime, pe scările altarului am zărit o femeie stând pe un pat portativ: o femeie cu faţa de stafie, galbenă ca pergamentul, o femeie tânără cu un aşa de slăbit trup, de părea un leş toată viaţa semăna să i se fi strâns în ochi, — cari, mari şi plini de vedenii, se uitau speriaţi la preot, pe când aceasta rostia încet asupra ei rugăciuni.

Preotul era aproape un uriaş, cu un patrafir lung fluturând pe veşmântul roşu cu flori de aur Işi depărtase patrafirul cusut cu fir pentru a-l pune asupra capului femeii, şi greutatea stofei era aşa de mare, de părea că zdrobeşte trupul fraged.

Câteva bătrâne în veşminte albe îngenunchiaseră lângă dânsa, boscorodind rugăciuni cu ascuţite glasuri de plângere, bătând lespezile cu fruntea şi aruncându-se adesea asupra trupului nenorocitei în suferinţe, de parcă ar fi vrut să smulgă dela dânsa boala cea crudă care, în afară de lumina ochilor, o făcuse asemenea cu morţii...

Un cerc de credincioşi stătea în jurul

acestui grup straniu, și, cu o neliniște care-i cuprindea cu totul, ei priviau cu luare aminte fața femeii. In cămăși albe, toți țineau făclii în mână; tăcuți și palizi, și ei ar fi putut să fie un sobor de stafii...

Glasul preotului se ridică mai sus de bocetele femeilor, umplând biserica de focul lui: ca în zilele Bibliei, părea că poruncește duhului celui rău să părăsească trupul pe care așa de grozav îl chinuia.

Ținută ca de un farmec, m'am uitat o bucată de vreme la această ceremonie neobișnuită, apoi, smulgându-mă, am trecut, prin poarta deschisă a bisericii, în lumina soarelui de dincolo, și mi s'a părut ca și cum de odată m'aș fi trezit dintr'un vis urât...

X.

Vorbind de mănăstirile noastre, un subiect la care mă tot întorc, cu deosebită plăcere voiu povestì o scenă, straniu mișcătoare, a cării martură am fost cândva.

Venisem pentru puține zile în ținuturile care-mi erau dragi, și trăiam într'o ciudată casă veche asemenea cu un turn, lângă mănăstirea Hurezului. Cea mai mare

parte din timpul mieu o cheltuiam în sfinţitul cuprins al mănăstirii, umblând prin vechile ei comori, sorbind în mine farmecul ei străin de lume, clădind vis peste vis: dorinţa mea era necontenit aceia de a face cândva pentru mine o casă în acest loc de pace.

Tovarăşa mea statornică era maica stareţă, o femeie bătrână, fără învăţătură, dar isteaţă, care nu cunoscuse niciodată ce este viaţa în afară de zidurile mănăstirii: în copilărie încă ea fusese crescută în mijlocul sfintei obşti, înnălţându-se necontenit până la situaţia pe care o avea acuma, — pas cu pas, de-a lungul atâtor ani şterşi de răbdare, de uitare de sine şi de rugăciune. Acuma era numai o bătrână obosită, cu un trup slăbit de multele posturi, şi o faţă de ceară cu ochii stânşi se aprindea de bucurie la venirea mea. Ori încotro mă duceam, umbla după mine, atârnându-se de braţul mieu şi adesea apăsând capu-i cărunt de umărul mieu, cu ochii trişti plini de lumina iubirii. Ici colo ea mergea după mine cu paşi mărunţi: nu erau scări prea grele de suit, nici drum prea lung, nici soare prea fier-

binte, dacă numai mâna mea era în mâna ei. Intineria din nou, anii se rostogoliau în urmă, piciorul ei uita toată oboseala, uimindu-se cât de mult prețuiesc lucrurile în mijlocul cărora ea trăise totdeauna, până ce deprinderea cu dânsele îi distrusese strălucirea, şi le zimbea cu indulgență de câte ori cădeam în aextaz înnaintea lor, scuturându-şi capul bătrân cu acea resignație pe care o are cine a biruit şi bucuria şi năcazul.

Totuşi iubirea mea pentru frumoasa ei locuință o măgulia: ea prindea limbă, aşa încât încetul cu încetul culegeam de la dânsa, una câte una, amintiri din trecut.

De şi poticnindu-se şi lipsite de meşteşug, cuvintele ei chemau înnaintea ochilor miei icoane veştede, icoane ca poveştile bătrâne țesute pe tapițerii pe care anii cari au trecut le-au acoperit cu praf.

Asupra unora din aceste icoane ea se opria îndelung cu iubire, cuvintele ei ajungând mai pline de înțeles, aşa încât aveam trecătoare vedenii ale acelor zile care nu mai erau, vedenii ca nişte năprasnice scăpărări de lumină într'un gang întunecos a cărui cheie a ruginit.

Un nume îmi răsuna necontenit din tot ce povestia: al Mamului, depărtata mânăstire în care a fost crescută.

Amintirile ei despre acest loc erau pline de o frumuseţă care creştea cu depărtarea în care se scufundau. Strălucirea tinereţii se opria încă asupra acestor amintiri ale ei, care nu erau mai puţin vioaie pentrucă ştearsă fusese tinereţa ei, căci tinereţa este tinereţă, pune-o unde vrei, într'o grădină de palat sau între zidurile mănăstirii, şi lumina ei are o strălucire pe care nici disciplina monastică nu poate să o distrugă. Glasul i se facea dulce când vorbia de acest loc, şi atât de ispititoare icoane trezia el, încât mă umpleau de dorinţa de a vedea acest vechiu lăcaş pe care toţi afară de dânsa păreau a-l fi uitat.

Şi de-odată am format planul de a lua cu mine vechea inimă plină de dor, dând astfel bătrânei stariţe încă odată prilejul de a călca pe cărările tinereţii sale.

Astfel, într'o dimineaţă de vară plină de soare, ea a plecat să caute trecutele glorii dela Mamul.

Poate că niciodată până atunci femeia aceasta închisă departe de lume nu fusese într'un automobil; depărtările erau pentru dânsa o nebiruită greutate pe care nici nu gândise să o poată supune. Zilele ei erau fixate într'un cerc anumit: așa hotărâse Ursita, și numai întâmplări de pomină ar fi putut să o ducă aiurea!

Dureros de nerăbdătoare era bătrâna să mai vadă odată ce-i plăcuse; cu ațâțare încordată, care ar fi părut comică, să nu fi fost atâta patimă într'ânsa, stătea ea în trăsura năvălitoare, care în ea însăși era un lucru mai presus de înțelegerea ei. Cum era cu putință să birui astfel de distanțe, înghițind leghe după leghe într'o singură zi! Dar așa de mare-i era neliniștea de a ajunge odată la locul visurilor sale, încât cu eroism își stăpânia toată nervozitatea față de iuteala neobișnuită, ochii ținting zarea cu un dor atât de mare încât se apropia de frica însăși.

De-a lungul șesurilor fugiam, prin păduri umbroase, dincolo de pașnice sate prin atâtea văi; calea era lungă și întortochiată, mărgenită ici și colo cu înnalte curți de lemn, care păreau aproape jignite

de iuţeala cu care treceam puşcă pe lângă dânsele; bolta era albastră, păsările cântau, flori de vară umpleau de lumină grădinile căsuţelor, — şi bătrâna călugăriţă se grăbia, se tot grăbia, către adăpostul tinereţii sale!

Nici prin gând să-mi treacă de ce era să aflăm la capătul drumului. Nimeni dintre noi nu fusese vre-odată la Mamul. Se ştia doar că mănăstirea nu mai era locuită şi că, împreună cu biserica dela Hurez, biserica de acolo se ţinea de cea mai bună epocă a arhitecturii.

Văile se tot lărgiau când coboram de prin muncele; încetul pe încetul peisagiul se prefăcea într'o vedere a câmpurilor mari cât şesul tot, desfăşurându-se în plină rodire de vară, vastă privelişte de bielşug, plină de aşteptarea secerişului ce era să vie. Tot mai largi drumurile, care se făceau mai prăfoase şi mai puţin îngrijite: aierul îşi pierduse limpeziciunea, şi ne tot aruncam înnainte, înghiţind spaţiul.

Bătrâna călugăriţă se făcu tăcută cu totul în măsura în care ne apropiam de ţinta noastră; mânile le ţinea încleştate, iar obrazul era aşa de încordat, încât

aproape îţi făcea rău să o vezi; simţiai că-i bătea inima, că o mare bucurie şi o frică mare erau asupra ei...

Apoi, deodată, în depărtare, conturul unei biserici şi, în jurul ei, ziduri, — care şi de departe aveau înfăţişare desnădăjduită a lucrurilor părăsite care cad în ruină...

In sfârşit ne oprirăm şi, plini de aşteptare, părăsirăm automobilele noastre.

Un sentiment de desiluzie s'a strecurat asupra sufletului mieu. Locul unde stătea biserica era lipsit de farmec, mai ales când îl alăturai cu frumoasa mănăstire Hurez, de unde venisem. Puţine câmpii neorânduite de porumb pătau ici colo drumul, împreună cu înnalte floarea soarelui, ale căror feţe scânteietoare păreau că atrag fiecare rază de lumină; drumul mare trecea chiar pe lângă clădire: nici copaci, nici grădină n'o încunjurau, ci numai rămăşiţele puternicelor ziduri ce se dărâmau. Floarea soarelui singură făcea ce putea ca să umple de lumină locul.

Mâna bătrânei călugăriţe se strecurase în mâna mea. O simţiiu cum tremură, şi piciorul ei se poticni de o gră-

madă de moluz, care înnămolia arcada crăpată pe supt care treceam. Ne aflam acuma în cuprinsul odinioară sfinţit, privind de departe la biserică; în jurul nostru totul era ruină. Lăcaşul singur stătea mândru şi tare, schivnic nobil la care de atâţia ani nimeni nu venise.

Fără graiu era bătrâna stareţă, o emoţie neobişnuită strângându-i grumazii. Se uita lung în jurul ei, ochiu-i obosit rătăcind de la o grămadă de dărâmături la alta şi minunându-se nelămurit ce a putut să se petreacă. Unde sunt casele de odinioară? Numai zidurile mari! Unde sunt grădinile de care-şi aducea aminte? Ce se petrecuse? Visa?... Ii erau aşa de întunecaţi ochii, de nu mai putea să vadă lucrurile care fuseseră odinioară?

Sunete slabe de năcaz se strecurau din buzele ei, pe când degetele strângeau convulsiv pe ale mele: cu paşi cari deodată începuseră a fi şovăitori, ea mă duse din colţ în colţ, tot aşteptând să descopere ce venise aşa de departe să caute.

Nimic! Toată gloria se dusese! Toată frumuseţa! Numai pe alocurea zidurile înnalte ţinuseră piept vremii şi neîngrijirii

omului; în altele, tăria lor căzuse bucăți și zăcea în mușuroaie acoperite cu iarbă, din care răsăria floarea-soarelui, minunându-se că e în stare să privească într'un loc așa de tainic, dar mândră că e destul de înnaltă ca să poată face o rugăciune acuma în cuprinsul odată cu atâta grijă păzit de toți năvălitorii...

Printr'una din spărturile zidului un dovleac își trimisese lugerul uriaș, care coperia pietrele căzute cu frunze de fantastice dimensiuni; florile în chip de potir erau aurii-galbene; ca un lung șarpe verde cotorul puternic își făcuse drumul în curte. Uriașu-i rod încrețit, rotund se întrecea în coloare cu strălucirea florii soarelui.

Uitând toate celelalte, lăsăiu ca ochiul mieu să se oprească o clipă asupra acestei armonii de colori galbene: sufletul mieu era mulțămit de ce vedeam, căci pretutindeni, în toate locurile, creșterea unei plante sau flori mă bucură de mi-e greu s'o spun prin cuvinte. O ușoară atingere la mâneca mea m'a adus înnapoi spre năcazul ce era lângă mine.

«Nu-mi pot găsi casa», murmură bătrâna. «Totuși aici am trăit eu odinioară!

A fost cu adevărat aşa de departe în trecut! Era un loc atât de frumos, dar atât de frumos! De ce s'a dărâmat aşa?»

Şi iarăşi începurăm de jur împrejur plimbarea noastră patetică, zădarnic trudindu-ne să clădim din nou trecutul.

Locuinţele odată drăguţe, văruite alb, erau lipsite de coperiş, stând pe loc ca nişte schelete ale căror guri rânjite ar fi uşile; buruieni coperiau toate; ele creşteau înlăuntrul cămărilor care erau puse fără milă împotriva vântului şi a ploii; scai mari făcuseră să plesnească podolele, şi, din vârful zidurilor crăpate, mici flori galbene ni făceau din cap în bucuria lor nesocotită. Nu era nimic măreţ în aceste ruine, căci doar ele erau prea de curând ca să fi căpătat vre o demnitate; dădeau numai dovada jalnică a unei neînţelegeri patente. Simţiai că lipsa de priveghere, lipsa de dragoste erau răspunzătoare pentru această ruină, că, aşa rustice cum fuseseră, chiliile maicilor ar fi putut să rămâie. Ceva din aceasta o pricepea şi bătrâna stareţă, şi cu atât mai amară i se făcea durerea.

«S'a dus cu totul», mormăi ea. Tot

s'a dus! S'a schimbat, s'a stricat! Nu mai e locul ce a fost!...» Şi inima mea simţia cu o înţelegere aproape dureroasă adânca ei desperare.

Acum îmi părea rău că am adus-o aici, căci nimicisem vedenii din tinereţele ei, mai ales că eu însumi m'am temut totdeauna să mă întorc după ani mulţi la locurile care mi-au fost dragi...

Cea din urmă nădejde a noastră era acum biserica, şi, deci, lăsând ruinele tristei lor soarte, ni întoarserăm paşii către biserică.

Fusese o nobilă clădire, cu linii şi proporţii armonioase, de şi strict însemnată de neîngrijire; varul era plesnit şi murdărit pe alocuri, fereştile sparte, coperişurile cu neputinţă de dres — şi totuşi mândră şi trufaşă stătea ea în mijlocul încunjurimii de dărâmături, ca un monarh bătrân care a trăit mai mult decât neamul său.

Tot agăţându se de mâna mea, bătrâna călcă odată cu mine praful lăcaşului unde atâţia ani în urmă cele dintâiu rugăciuni ale ei se suiseră către Dumnezeu.

Aveam o nelinişte în ce priveşte ceia ce s'ar putea găsi înlăuntru, temându-mă ca nu cumva noi desiluzii să copleşească smerita tovarăşă de lângă mine.

Ce am găsit, a fost haosul!

Sfinţita ordine a lucrurilor fusese răvăşită; obiectele mari şi mici erau împrăştiate într'o neorânduială fără bună cuviinţă, icoanele cele mai vrednice de închinare fuseseră smulse din cadrele lor şi îngrămădite în colţuri întunecoase, cu faţa la părete ori zăcând în praful podelelor. Uşile care duc la altarul tăinuit erau căscate, ca şi cum paşi profanatori nu s'ar fi sfiit nici de Sfânta Sfintelor. Biserica în starea ei de acum părea să fi fost despoiată de înţelesul ei mistic şi să fi fost pusă crud înnaintea ochilor profani, ca viaţa unui om ale cărui adâncuri mai ascunse au fost de odată aruncate ca pradă setei de cunoaştere a mulţimii. Un vuiet de mânie mută părea că se suie din zidurile pătate, din uşile altarului date în lături, chiar din stâlpii de lemn cărora nimic nu putea să li răpească demnitatea, columne puternice care ţineau sus casa lui Dumnezeu, în ciuda neîngrijirii omului.

Fără cuvânt, copleșită de durere, stareța sta privind îndelung la acest haos pe care nu era în stare să-l deslușească. Frângându-și mânile, ea spunea într'una: «Dragă, dragă, ce au făcut!» și tot dela capăt: «Ce au făcut! ce au făcut!»

Apoi, de la un capăt la altul al bisericii ea se târa cu picioarele obosite, cu aceiași frângere de mâni zădarnic desperată, tot căutând între lucrurile sfinte grămădite cine știe cum, fără ca vre-unul să fie la locul său, și la fiecare pas strigăte nouă în cuvinte pe care năcazul le amesteca împreună.

N'am mers după dânsa, ci m'am tot uitat la ea trist, gândindu-mă la nimicnicia visurilor omenești, pe când ochi-mi se bucurau de impunătoarele proporții a ceia ce a trebuit să fie cândva o biserică frumoasă.

Dar încetul cu încetul mi-am dat sama că bătrâna mea tovarășă caută un lucru anume pe care nu-l putea afla, căci plângerile ei se prefăcuseră într'o tânguire: «unde e? unde e?». Acestea erau cuvintele, și iarăși: «unde e?», repetat în tonuri sfâșietoare.

Luându-i mâna în mâna mea, am întrebat-o ce tot caută. «Pe sfântul Nicolae», i-a fost răspunsul. «Era cel mai vrednic de închinare din toți, și tot sfântului Nicolae îi spuneam rugăciunile mele, iar el, fiind cel mai cuminte, le asculta mai bine... Îmi era drag, și acum nicăiri nu-i pot afla chipul». Și tot înnainte mergea cu pași mărunți, căutându-l mai departe.

De-odată căzu în genunchi și un ton de extaz pătrunse prin jălania ei; «iată-l! iată-l!».

Prosternându-se înnaintea unui chip pe care-l scotocise din cutare unghiu de umbră, o văzuiu scoțând năframa din sân și ștergând cu grije tot praful de pe fața mult dorită, apoi, ciocănind pământul cu fruntea de trei ori, își făcu mai multe cruci una după alta, șoptind rugăciuni pe care nu le puteam urmări, și, încă odată bătându-și fruntea de lespezile de jos cu evlavioasă înfocare, ea sărută chipul celui mai vrednic de închinare dintre sfinți.

Fără să știe, ea își aducea prinosul unei icoane de un adevărat preț artistic; aceasta o văzuiu îndată ce ajunseiu la locul unde îngenunchiase. Dar pe dânsa

n'o mișcase frumuseța zugrăvelii, nici chiar fina față veche pe fond de aur, nici delicatele colori ale draperiilor atât de plăcute ochiului, ci aceia ce săruta era tinereța ei, speranțele ei și, împreună cu ele, dragile zile de pe vremuri!

Aici, în biserica părăsită, de care alții nu se îngrijiseră, pentru o clipă bătrâna se făcuse din nou tânără, tânără, pe când cu buze de iubire ea săruta tot ce fusese odinioară...

XI.

Răbdători m'ați urmat în multele mele rătăciri prin țara dragă mie. V'am dus din șes la munte, de la munte la Marc, de la larga Dunăre la muncelele Vâlcii, unde am zăbovit în liniștitele mănăstiri așa de scumpe inimii mele, și acum simt că trebuie să închid aceste pagini, de și atâtea vedenii încă plutesc înnaintea ochilor miei. Aș tot scrie necontenit, căci bogată și plină de minuni este țara mea pitorescă, poetică, străbătută de un pătrunzător farmec și îndoit de scumpă la acest ceas de restriște. Dar, ca să nu vă obosesc, îmi dau sama că deocamdată trebuie

să las condeiul, păstrând înnăuntrul sufletului mieu alte icoane pe care poate că vre-odată vi le voiu zugrăvi, acum însă nu.

Toate lucrurile de care am vorbit în această carte sunt din acelea de care suntem despărţiţi acum prin o crudă soartă, dintre acelea unde dorim să ne'ntoarcem: locuinţa ce a trebuit să părăsim, câmpii în care seceră duşmanul. Ţinuturi pe care le-am lăsat în urmă; dar, înnainte de a vă părăsi de fapt, vreau să vorbesc de oraşul care ni-a deschis braţele în rătăcirea noastră de drumeţi cari cu jale au plecat de la vetrele lor.

Mult am cerut de la dânsul, dar el a fost mărinimos şi ne-a luat la sânul lui, de şi mulţi dintre noi nu l-am ţinut în samă în zilele de bielşug şi pace.

Iaşul! Numele acesta are un sunet deosebit în urechile noastre! Mai ales clipa când primejdii nouă şi nemai auzite ne privesc în faţă.

Când trebui să fugim din Bucureşti, Iaşul a fost oraşul unde alergarăm cu toţii, — odată el însuşi o mândră cetate de Scaun, care fusese jertfită gloriei alteia

și care de-odată avu să adăpostească pe aceia cari o ignoraseră atâția ani. Iașul făcu tot ce era cu putință ca să ne primească, dar puținele lui mijloace au fost greu încercate!

Iașul! Oraș de soartă schimbătoare, oraș scump oricării inimi moldovenești, odată centrul îngrijit cu dragoste și înfloritor, iar în anii din urmă foarte neglijat, foarte părăsit, trăind numai din amintirile sale, după ce plecaseră chiar și aceia la cari ținuse mai mult. Numele lui a păstrat dulceața lucrurilor odată îndrăgite, ca numele unei femei pe vremuri iubite pentru frumusețea ei, dar pe care anii trecând au dat-o uitării cu atâtea altele.

Așezat pe mai multe dealuri, între verdeață și grădini, încunjurat de regiuni roditoare, Iașul are toate motivele să fie mândru de situația sa pe care multe orașe i-ar invidia-o. Bisericile lui sunt nenumărate și, văzut de departe într'un amurg, când ceața plutește ca un văl de-asupra neajunsurilor sale, Iașul pare o cetate fermecată din mijlocul căreia turnurile și cupolele de multe feluri ale lăcașurilor

sale se înnalță ca stafiile gloriilor trecute pe care nimic nu poate să le șteargă.

Dar în toate vremurile așezarea geografică a Iașului a fost nenorocită, și de aceia a cunoscut invasia în toate formele și, odată cu invasia, schimbarea și dezastrul, focul, foametea și teama.

Așa de felurite au fost fasele soartei sale, așa de multipli stăpânii cari își însemnau drepturi asupra orașului, urmându-se unul pe altul cu o așa de ametitoare răpeziciune, încât, cetind vechii letopiseți, mintea se încurcă și e greu pentru cel nedeprins să urmeze o așa de învălmășită poveste. Dar, stând noi astăzi înnaintea unor împrejurări mari și grozave, nu pot decât să arunc o privire în urmă, asămuind ziua de astăzi cu ziua de ieri și minunându-mă cum acest oraș nenorocit a fost necontenit supus la toate formele de dezastru. Totuși el dăinuește și se află în viață, nesupus de restriște, și nicio prefacere n'a fost în stare să-l smulgă de la neamul al cărui este.

Am încercat să trăiesc în trecutul Iașului ca să înțeleg mai bine starea lui,

dar azi, m'ar duce prea departe de ar fi să-i înşir tot acest trecut.

La intrarea oraşului pe drumul Nicolinii, se află o innaltă cruce de piatră. Bătrână, innegrită şi venerabilă, ea pare să fie un străjer păzind asupra siguranţei cetăţii, străjer în inima căruia dorm anume vechi poveşti. Adesea m'am mirat eu ce imprejurări o fi amintind; acum ştiu: numai de puţine zile ştiu. Şi pot să o ieau numai ca o bună prevestire că trecutul crucii acestea mi-a fost vădit tocmai acum.

Ea poartă numele lui Ferenţ şi înseamnă un loc unde zac îngropaţi duşmani cari au căzut în luptă.

Intre anii 1716 şi 1717, în Domnia lui Mihai-Vodă Racoviţă, Germanii austriaci, cari se luptau cu Turcii lângă hotarele noastre, făcură năvăliri în Moldova, luând în stăpânire pentru un timp mănăstirile Neamţului şi Caşinului.

Unele din trupele lor, călăuzite de trădători prin Valea Oituzului, străbătură până la Iaşi, dar fură bătute şi răspinse; mulţi fură prinşi într'o ciocnire sângeroasă, între Cetăţuia întărită şi mănăstirea Frumoasa. Trupurile celor căzuţi, cu căpe-

tenia lor, Ferenţ, fură îngropate lângă Nicolina, şi au pus pământ peste dânsele, şi au făcut movilă», zice letopiseţul, şi acei cari au cercat să-şi vândă ţara au fost ucişi şi ei şi îngropaţi la un loc cu duşmanul.

Şi acum crucea veche stă de strajă sus deasupra oraşului, faţa ei mâncată de vreme întoarsă spre soare-răsare.. Astfel şi la porţile unei cetăţi poate fi gonit duşmanul, spre ruşinea lui!

A ştiut Iaşul si alţi duşmani, de alt fel. In Domnia lui Miron-Vodă Barnovschi (1626—1629) a fost o iarnă grozavă, care şi acum se pomeneşte ca «iarna lui Barnovschi»; lumea muria pe uliţi de frig şi de foame, şi se spune că lupi veniseră până la margenea oraşului. Câţiva ani mai târziu, supt Ştefăniţă-Vodă Lupu, foametea prăpădia Iaşul, şi povestea umblă că oamenii, neavând ce să mănânce, se hrăniau din papura mlaştinilor de lângă oraş, aşa încât acest stăpânitor a căpătat porecla de «Papură Vodă». Şi în iarna anilor 1684—5 a fost foamete, şi se mai păstrează întunecate povestiri despre aceste vremuri.

Stăpânirea lui Mihail Grigore Sturdza (1834—49) a fost însemnată prin mai multe nenorociri. De două ori Iaşul a fost ars pe alocurea, aproape până la pământ; la 1849 holera a făcut crude pustiiri între locuitori, şi grozava epidemie a fost urmată de o iarnă ucigător de aspră, apoi de foamete şi de mizerie de tot felul, căci ştie toată lumea că «o nenorocire nu vine niciodată singură».

Dar şi oaspeţi mai puţin jalnici se ştiu a fi venit între zidurile Iaşului.

In anul 1711, Petru cel mare a fost primit aici cu pompă mare şi cinste felurită de Dimitrie-Vodă Cantemir, care a fost cunoscut în largul lumii prin scrierile sale. Cu acest prilej, spune letopiseţul, boerii moldoveni au gustat întâiul «vin de la Franţuji», — adecă: şampanie.

Stanislav Leszczynski, regele Poloniei, a fost şi el odată oaspete aici în Iaşi; venind cu gândul de a întâlni pe regele Carol al XII-lea Suedezul, el a trăit deocamdată în casa unui boier. Când Domnul ţerii află despre sosirea lui, el

făcu toată cinstea regelui străin şi-l aşeză măreţ în Curţile de la Trei-Ierarhi.

Mai de mult, Sultanul Mohamed al IV-lea, care se lupta cu Polonii, întră în Iaşi, unde-şi făcu alaiul cu pompă mare, fiind întimpinat după cuviinţă de Gheorghe Vodă Duca, a cărui primire a fost regală. Dar oraşul a fost greu jignit de porunca sultanului ca un muezzin să cânte rugăciuni turceşti din clopotniţa de la Sf. Nicolae, una din cele mai iubite biserici ieşene, şi de aceia multă vreme biserica a fost privită ca spurcată şi n'a mai putut fi întrebuinţată pentru slujbă înnainte de a fi din nou sfinţită.

La 1769 Ecaterina-cea-Mare a luat în stăpânire Moldova, şi generalul Rumienţov a fost aşezat ca guvernator. Ocupaţia rusească a ţinut cinci ani. Favoritul cel mai inimos al Ecaterinei, Patiomchin, a murit în Iaşi, şi se pomeneşte că trupul său a fost expus solemn în frumoasea veche biserică a Goliei.

Supt Domnia lui Grigore Alexandru Ghica, Austria a pus deodată mâna asupra Bucovinei, fără ca poarta să ridice vre-un protest; din potrivă, Turcia a făcut o

convenție cu Austria, prin care ceda o parte din aceste provincii asupra cărora avea numai un drept de ocrotire. Orice protest din partea Moldovei a fost zădarnic, și Grigore Vodă a plătit cu capul silințile ce făcuse pentru a scăpa interesele țerii sale.

De la 1828 la 1834, Rușii mai ocupară odată Moldova, și Iașul a fost cârmuit de contele Chiselev, un organisator priceput, a cărui plecare definitivă au și avut de ce s'o privească orașul cu părere de rău. Intre 1849 și 1856 iarăși Rușii îl luară în stăpânire, apoi Turcii și Austriecii.

Vicisitudinile ieșene au fost, cum se poate vedea, fără capăt, pănă ce, la urmă, în ziua de 5 Ianuar 1859 st. v., Alexandru Ioan Cuza a fost ales într'un singur glas Domn al Moldovei și în aceiași lună ajunse și Domn al Țerii-Românești, unind, în sfârșit, astfel amândouă părțile țerii supt un singur sceptru. Odată, la 1600, marele erou național Mihai Viteazul îndeplinise și el acest vis, dar numai pentru scurta vreme de cinci luni!

Cuza-Vodă a domnit întâi cu două Guverne; unul în Iași, altul în București. La urmă, Bucureștii au fost aleși ca reșe-

dinţă, Domnul şi Guvernul aşezându-se definitiv în acest oraş. De acum înnainte Iaşul avea să privească la însemnătatea crescândă a altuia, pe când el însuşi era lăsat să-şi plângă trecuta glorie. Domnia lui Cuza-Vodă a ţinut şepte ani.

Am schiţat numai, aspru, câteva din schimbătoarele ursite ale Iaşului, prinzând câte-o poveste ici şi colo, fără vre-o silinţă de urmare ori de rânduială, — acestea nefiind decât pagini uşor schiţate, o carte de icoane, plină de vedeniile locurilor iubite, fără mai mari pretenţii: de aceia acum mă voiu îndepărta de trecut ca să ajung la Iaşul cel de astăzi...

Tristele întâmplări ale toamnei trecute au smuls Iaşul din aţipitele-i visuri de trecut. Străzile lui, care de atâţia ani erau aşa de părăsite şi de tăcute, au fost iarăşi pline de mulţimi grăbite, casele lui, dintre care atâtea fuseseră de mult închise, avură să-şi deschidă larg uşile ca să primească oaspeţi de să nu-i poată încăpea. Pacea-i prăfoasă a fost scuturată în cele patru vânturi de afluxul tuturor acelora cari, trebuind să plece din Capi-

tală, veniseră la adăpost între zidurile cetății pe care o däduseră în sama uitării și părerilor de rău.

Aproape brutală a fost această năvălire, care nu i-a plăcut cu totul Iașului; el ar fi vrut mai bine o monopolizare mai puțin violentă a singurătății sale; dar dorințile nu i-au fost întrebate, ci el a fost îndatorit, pur și simplu, să-și încoarde cât putea mijloacele puține și să găzduiască pe aceia cari nu mai aveau casele lor înseși.

Orașul cel liniștit a simțit dintru început o oarecare amărăciune năcăjită; de ce să fie luat astfel în stăpânire, după ce așa de mult timp fusese trecut cu vederea? De ce pavagiul lui șubred să fie zguduit de mii de automobile? De ce aceia cari-l lăsaseră a se ruina de odată se așezau ca stăpâni, atunci când în zilele de bielșug nimeni nu se gândise la dânsul? Pe de altă parte, cei ce părăsiseră Capitala se simțiau ca pribegi în acestălalt oraș, și numai pe încetul s'au împăcat cu ce hotărâse soarta.

Și eu am găsit dintru'ntâiu că e greu să mă așez într'un centru nou în astfel de împrejurări, cu o așa de covârșitoare

durere în inimă: nu-mi lăsasem unul dintre ai mei acolo..,. când nu m'am mai putut întoarce?... Şi apoi primejdia nu trecuse; duşmanul era pe urma noastră; armata ni se retrăgea, aliaţii noştri nu se ştia câţi sunt. Făcea oare să mai munceşti, luând lucrurile dela capăt? Ce-am fi clădit, era să dureze? Ori silinţele noastre înnoite iarăşi aveau să cadă în mânile năvălitorilor?

Tragice ceasuri! Ceasuri de îndoială şi suferinţă, ceasuri de crudă stare în cumpănă, când silinţa părea zădarnică şi când noi toţi ni ascuţiam urechile, ascultând la piciorul, ce înnainta, al dezastrului, şi inimile noastre băteau, sufletele ni erau împovărate de groază!

Şi totuşi cei cu năcazul nu puteau aştepta; flămânzii cereau hrană, goii îmbrăcăminte, răniţii îngrijire, cei fără adăpost un acoperemânt de asupra capetelor! Cu sălbatecul bubuit al tunurilor în urechi, avurăm să ne apucăm de munca noastră, fără a privi la greutăţi, ori de era să rămâie, ori ba ce clădiam: trebuia să se facă!

Astfel puţin câte puţin muncă grea ajută pe fiecare să-şi biruie năcazul, să-şi în-

coarde nervii pentru o silinţă care zilnic părea din nou că este mai presus de puterea lui.

Nu voiu înşira tot ce lipsia, tot ce avea să fie creat în împrejurări pe care abia de aflu cuvinte să le descriu. Grozăvia ultimei noastre ierni e săpată cu litere de foc în mintea fiecăruia. Era trudă pieptişă, şi adesea ori fără speranţe nedesăvârşită, dar acei cari plângeau casele lor pierdute şi acei cari, la început, simţiau neplăcut aşa o năvălire la o asemenea vreme, îşi biruiră năcazul şi supărările în silinţile spre bine ale tuturora.

Cunoscusem Iaşul în alţi ani — în ani de pace. Venisem aici une ori, — prea arareori de şi nu din vina mea; şi totdeauna oraşul mă primise loial, cu manifestaţii de mare bucurie.

Acuma venisem la Iaşi, — mamă cu inima ruptă, Regină căutând adăpost, ca atâţia alţii, pribeagă dela vatra mea, şi Iaşul m'a primit în ceasul meu de suferinţă şi m'a ajutat, ajungând astfel puţin câte puţin casa mea.

Totdeauna avusem simţiri duioase

faţă de oraş, căci, în zilele celei d'intâiu a mele tinereţe, când am venit ca tânără măritată în această ţară, se svonise că noi, tinerii, ne vom aşeza în a doua Capitală a ţerii. Iaşul o doria, şi, după cea d'intâiu cercetare a singurătăţii lui pitoreşti, mi-aş fi făcut bucuroasă locuinţa între zidurile lui. Dar bătrânii Suverani aveau nevoie de noi; atât de mult doriseră ei de copii, încât nu puteau primi gândul de a trăi noi departe de dânşii. Astfel Iaşul ne-a văzut rar, dar totdeauna cu bucurie!

Imi aduc aminte cum strălucia soarele întâia oară când am venit la Iaşi; îmi aduc aminte de feţele voioase care înţesau străzile pentru a ni ura bună venire, de aclamări, de florile, de multele flori ce ni se aruncau în trăsură. Imi aduc aminte că aveam numai optsprezece ani şi eram plină de speranţă...

Când am venit în urmă, era cu totul altfel! In doliu eram, şi nici lumină de soare, nici flori, nici vesele strigăte de bună venire, ci numai feţe cercetătoare, pline de nelinişte, şi niciun alt sunet decât al depărtatelor tunuri care ni sunau osânda!

Fără să fiu anunţată, m'am furişat în

oraş — pribeagă, fără vatră, fără casă, fără cel mai mic copil al meu... Şi iarna se apropia, şi ceva asemenea cu desnădejdea zăcea la rădăcinile inimii mele.

Dar nebiruită se ridica din nou speranța, — sfioasă întâi, dar pe fiecare zi mai puternică, încetul pe încetul biruind lacrimi, năcaz şi părere de rău.

O Iaşule! Vom uita noi vre-odată lunile ce au trecut cheltuindu-se în cuprinsul tău! De nedescris sunt suferințele cărora li-au fost martore străzile tale; zăpada stătea ca munții lângă casele tale, cete de cerşitori îți băteau pietrele, şi atâția dintre ei, biruiți de nevoie, se culcau pe dânsele ca să moară.

Te-am văzut, icoană a mizeriei, zguduită de groază, tremurând de frig; şi în cele mai întunecate şi nenorocite colțuri ale tale am răsbătut, căutând pe cei în nevoie de ajutor, dând tot ce puteam. Dar era totdeauna prea puțin; toată iubirea mea şi toată mila mea puteau să uşureze numai o părticică din restriştea ce o întâmpinam la fiecare pas!

Cu adevărat sumbră-ți era înfățişarea în acele luni de iarnă, o, Iaşule! Simțiai

cum fiece casă adăposteşte suferinţă ascunsă; crude taine păreau că plutesc dincolo de orice zid. Mâncarea era puţină, şi mai puţine lemne; spitalele erau pline cu vârf, aşa încât cei ce nu se îndreptaseră cu totul trebuiau să facă loc altora, ale căror nevoi păreau a fi mai grabnice, şi de aceia feţe aşa de palide rătăciau pe străzile tale.

Ca nişte stafii, soldaţii noştri neîndestulător hrăniţi rătăciau dela un adăpost la altul, adesea neputând găsi nicăiri unde să-şi plece capetele chinuite de friguri. Munciam, ne trudiam, încercam să facem minuni, dar mijloacele de transport erau neîndestulătoare, comunicaţia era întreruptă; pretutindeni zăpada stătea ca nişte bariere crude care ne împedecau să ajungem unde voiam!... Şi a venit o clipă grozavă, când nu se găsiau scânduri destule pentru a face sicrie morţilor!

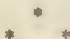
O, jalea acestor îngropări care se furişau pe străzi! Câte nu le-am întâlnit!... Un bătrân cal alb înhămat la ceva fără nume, asemenea cu o cutie de coloarea nopţii, hodorogind, înnapoi şi înnainte rătăcia pe zăpada plină de gropi — calul

cel alb zi de zi mai obosit, mai ciolănos, mai asemenea cu o stafie. Și atâția dintre aceia cari întâlniau acest macabru vehicul își întorceau fețele, nebiruind să-i poarte vederea, pe când de-asupra cioarele înnegriau bolțile cu fuga lor sinistră...

Uneori căutam să ies din oraș ca să ajut restriștea în alte părți, dar necontenit viscolele mă dădeau îndărăt, împiedecându-mă de a ajunge satele pe care pornisem să le caut.

Tristă mă întorceam acasă, dar nu fără să fi privit marile pustietăți ajunse acum fără cărări, pline de trupurile cailor morți, cu țapenele picioare întinse, și în zări colibe de miserie ascunse în zăpadă. Și știam că mai departe, unde nu puteam pătrunde, erau alte nenorociri, pe care eram însetată de a le ajuta, dar trebuia să le las în sama Soartei! Și pretutindeni corbii făceau ospăț de serbătoare: numai ei aveau ce să mănânce din destul...

Așa a fost iarna, singura iarnă ce am petrecut în Iași; dar, fără sfârșit cum era, și tot a ajuns la un capăt...



De două ori scumpă, pentrucă dorisem cu atâta foc de dânsa, primăvara a răsărit în sfârşit strălucitoare asupra restriştii noastre, — şi atunci, o Iaşule, ce deosebită ţi-a fost înfăţişarea, şi, pentru năcazul ce împărţisem cu tine, de odată ni-am dat sama ce aproape de inimile noastre ajunseseşi!

Intr'o clipă, te-ai făcut frumoasă, o cetate a lacrimilor! Grădinile tale s'au umplut de flori care mi se aduceau in mănunche mari de aceia cari doriau să nu plâng prea mult grădinile ce pierdusem.

Smocuri de liliac îmi făceau semn peste ziduri roase de vreme, mari straturi de stânjinei vineţi înviorau şi colţul cel mai umil; oriunde mergeam, necontenit flori mi se aruncau în trăsură; până şi tramvaiele aveau mănunche de flori albastre prinse de felinarele lor; nu era om care să treacă fără a ţinea o floare în mână...

Ca un vis rău ce se împrăştie, se pierdură în zare ceasurile întunecate; şi cei mai nenorociţi, cei mai părăsiţi simţiau că tot mai poate fi o nădejde!

Nu mai şovăiau soldaţii noştri pe străzi, drumeţi rătăcitori cari n'aveau unde

merge; pasul li se făcuse mai ușor, mai puțin împovărat, până ce iarăși ei călcară pământul ca niște oșteni ce cred în biruință, ca niște eroi gata de luptă și de izbândă...

Deși opera mea nu era mai puțin grea, ea se făcuse mai dulce: zările se deschiseseră, zăpada se topise; acum eram liberă să călătoresc în larg departe. Atunci, dragi cu adevărat mi s'au făcut împrejurimile tale, Iașule. Am descoperit frumusețea pretutindene. Undulătoarele tale dealuri erau acum o strălucire verde, fragedă și minunată; plin de viața cea nouă era pământul cel bun al lui Dumnezeu; moartea părea să fi fost înfrântă — dar într'un colț liniștit știam o mie de cruci și mai bine care purtau mărturie că grozăvia trecută nu fusese un vis!

Sărmană pădurice de cruci, fiecare însemnând mormintele a zece oameni, umilă și neîndestulătoare pomenire a celor cari plătiseră vama războiului, — movile goale supt cruci nenumărate, pe care în zădar căutam să le acopăr cu dulcile flori luminoase ale primăverii. Dar prea erau multe crucile, de nici nu le puteam număra! Copleșită stam înaintea lor cu capul

plecat... Și știam că era numai un mic număr din acele cruci, că în toate patru unghiurile țerii erau locurile tăcute unde aceste semne aspre de lemn nu purtau măcar numele celor morți!

Cunosc multe cimitire ascunse de jur împrejurul orașului, unde câmp a trebuit să se adauge câmpului, locul între vechile împrejmuiri ajungând a fi prea îngust. Atâtea drumuri pioase le-am făcut la aceste grădini de pace și, stând între movilele fără nume, cu lacrimi în ochi am privit spre orașul înfășurat în valuri de ceață, — cugetând la cellalt mormânt mic pe care a trebuit să-l părăsesc dincolo cu atâtea altele! Fierbinți rugăciuni am șoptit pentru acești fii căzuți ai mamelor care nicicodată nu-i vor mai vedea înnapoi... Dar liliacul era în floare, păsările cântau, și viața nouă răsăria până și din gropile morților...



Totul se făcuse mai lesnicios de când zăpada nu mai trăgea o barieră între noi și lumea din afară. Eram acum prisonieri scăpați din lanțuri; ceva ca o bucurie sfântă umplea sufletele noastre, care fu-

seseră așa de năcăjite, și multă ispravă se săvârșia. De fapt ne trudiam împotriva așa de întinsei epidemii de tifus; o parte din țara noastră era năvălită, și alte grozăvii ne urmăriau pas cu pas, dar Primăvara biruise iarna; și nu era oare un semn că Viața trebue să biruie Moartea? Și astfel fiecare mergea mai ușor la lucru, și încredere nouă umplea fiecare inimă.

Cu adevărat era o înviere, și toți munciau laolaltă ca s'o facă mai deplină, după mijloacele ce avea fiecare.

In orice sară, când îmi isprăvisem munca, făceam să mi se puie șeaua pe cal și călăriam departe printre dealurile ce încunjură Iașul, mergând ceasuri întregi pe cărări necunoscute până la locuri de pace înverzită, minunate, în față cu toate grozăviile ce văzusem. Fiece frumusețǎ nouă era ca un balsam pentru inima mea plină de năcaz, dar ea trezia în mine un dor grozav de casa ce am pierdut-o!

Pline de o emoție aproape dureroasă erau aceste ceasuri de amurg în tăcută împărtășire cu învierea pământului: simțiam o pace mare și tot odată o nemăsurată tristeță: Dumnezeu făcuse lumea

aşa de frumoasă, şi omul o prefăcuse într'un Iad ca acesta!

Aici, pe aceste înnălţimi învălurate, departe de zgomot, de muncă şi suferinţă, am recunoscut iarăşi pământul cum l-a făcut Firea, fără vălmăşagul pe care omul i l-a săpat pe faţă.

O, strălucirea amurgurilor de-asupra acestor colţuri liniştite! Neatinsa lor covârşire era un răspuns la atâtea întrebări care mi apăsau sufletul, — dragi mie peste cât se poate spune, mi s'au făcut aceste Ţinuturi ce mi se vădiseră odată cu noua trezire la nădejde a anului.

Mai târziu, când terenul se făcu prea tare pentru călărie, în automobil mi-am prelungit rătăcirile de amurg în lung şi în larg. Necontenit locuri nouă descoperiam, fiecare plin de un farmec al său deosebit; încântătoare sate, adânci păduri pline de umbră, râuri ca panglici de argint şerpuind prin câmpii acoperite cu îndulcitoare ceaţă, singuratece biserici, vechi mănăstiri ascunse între pomi. In fiecare sătişor copiii mi se făceau prieteni; mânile nu-mi erau niciodată goale, oriunde mergeam, feţe bucuroase de a

mă vedea mă întimpinau, şi atâtea binecuvântări făcuseră calea mai dulce.

Zi de zi, vedeam sămănătura care la început era ca o livadă de iarbă verde, făcându-se tot mai înnaltă, ca să se coacă supt căldura în creştere a soarelui, până ce a venit ziua când câmpii de grâu acoperiau în strălucit bielşug dealurile joase cu noianele de aur învălurat.

Cu zilele tot mai lungi, şi drumurile mele se lungiră, şi tot mai prietenoase mi se păreau aceste ţinuturi. Am prins să le am adânc iubite.

Un lucru ce nu-l mai văzusem mă uimia: uriaşele ogoare de floarea soarelui, stângeni întregi de aceste uriaşe flori, o Mare aprinsă de coloare, care nu sămăna cu nimic alta. Le-am aflat în multe locuri: mireasma lor de răşină aromia aierul, pe când feţele lor late păreau să caute veşnic marea lumină care li-a dat numele: strălucitoare petrecere a colorii, care desfăta ochiul meu de artist.

Am făcut şi altă descoperire: Iaşul era oraşul crinilor! A venit vremea când locul acesta care până dăunăzi fusese o

lume de întunerec şi de năcaz se prefăcuse într'o grădină mare, unde această floare a florilor stăpânia împărăteşte.

Pretutindeni îl aflam, în smocuri înalte de alb nepătat, dând o înfăţişare sfinţită şi celui mai sărac colţişor şi o stranie demnitate celei mai umile căsuţe, când mândrele lor tulpine se plecau uşor supt desmierdarea vântului.

Cum crinii mi-au fost totdeauna floarea cea mai iubită, acest bielşug de frumuseţă era o vădire deosebită trimeasă pentru ca mai drag să fie oraşul inimii mele, şi de-odată odăile mele care în iarnă fuseseră aşa de pustii, se prefăcură într'o dumbravă plină de mireazmă a florii pe care am îndrăgit-o mai mult!

Frumuseţa are o ciudată putere asupra inimii omului; îl ajută să treacă peste multe dureri, călăuzindu-l prin această «vale de lacrimi» către tainele lui Dumnezeu.

Când pe neprevestite dau de un strat de crini cari-şi înnalţă mândra strălucire dintr'un pământ crăpat şi setos, parcă-mi vine să cad în genunchi şi să mă închin Mânii aceleia Mari care face astfel de minuni. In asemenea clipe, pare că de-odată

înţeleg taina adevărurilor ascunse care sunt în de-obşte prea adânci ca să le priceapă inimile omeneşti. In asemenea ceasuri nicio tristeţă nu mai pare să însemne ceva, nădejdea răsare în triumf; chiar şi mormintele îşi pierd groaza, şi nesfârşita lui Dumnezeu milă se întinde ca o binecuvântare asupra pământului...

Dar stângaciu pot vorbi eu de asemenea minuni, cuvintele mele sunt prea slabe, emoţia sufletului nu poate fi cuprinsă în graiu de om! Totuşi adesea o vădire a Frumuseţei mi a ridicat inima, mai presus de năcaz, spre o mai adâncă înţelegere care se află supt praful de care ochiul omului se orbeşte. Nu pot spune limpede în ce fel! Dar în asemenea clipe am priceput subit că suferinţa e învăţătorul cel mare, şi ca într'o vedenie limpede am simţit că un popor care a ştiut cum să sufere, are şi dreptul la viaţă.

Niciun foc nu curăţă ca focul jertfei; nicio flacără nu se suie mai drept până în inima Dumnezeirii!

De aceia, o ţara mea, nu te gândi niciodată care ţi-au fost încercările, nici

care pot să mai fie. Prin flacără trebuie să treacă oţelul înainte de a fi o bună sabie tare. Fie-ţi nezguduită credinţa şi susţine-ţi speranţa; mai mare eşti prin suferinţile tale şi prin felul cum le ai purtat, mai vrednică eşti de biruinţă!

Sufletele eroilor noştri morţi şi-au făcut drum spre faimă; izbânda pământească n'are înţeles decât numai dacă cinstea ţării stă înnaltă ca o culme.

Şi, dacă tu, micuţule Mircea, m'ai părăsit la ceasul de întunerec, a fost poate aşa pentru ca acei eroi căzuţi să afle pe unul dintre copiii miei care să-i întâmpine în cerurile largi de sus ale lui Dumnezeu!

Mai sunt încă destule ceasuri care ne despart de biruinţă, dar jertfe aşa de mari şi suferinţi aşa de grele nu pot fi toate în zădar. Ţara şi poporul mieu au trecut prin foc, şi eroismul lor, care se face necontenit din nou, va aduce ziua când, micuţule Mircea, întorcându-mă, sunt sigură, din pribegie, voiu îngenunchia în extasul recunoştinţei şi voiu săruta piatra mormântului vostru...

Amin!

